

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

EESTI AJAKIRJANIKE AUTONOOMIAT MÕJUTAVAD TEGURID

Magistritöö

Jaanika Niinepuu
Juhendaja: prof. Halliki Harro-Loit

Tartu
2012

Tänu sõnad

Tahaksin tänada töö juhendajat Halliki Harro-Loiti, kes ajendas mind ajakirjanike autonoomia temaatikaga tegelema ning kes on mõjutanud minu kui ajakirjaniku mõttemaailma. Samuti tahaksin tänada retsensent Urmas Loiti asjalike märkuste, aga ka tema otsese panuse eest käesolevasse magistritöösse – tema abiga on koostatud Joonis 1, lk. 13. Vähetähtsaks ei saa pidada ka teiste Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi õppejõudude ja töötajate abi, eriti olen tänulik õppekorralduse spetsialist Katrin Lendokile, kes jagas minuga käesoleva töö kontekstis olulist informatsiooni ajakirjandusõppe kohta Eestis. Palju tänu ka Eesti ajakirjanikele, kes mind aitasid ning olid nõus minuga autonoomia teemadel vestlema ja kaasa mõtlema.

Siirad tänud ka minu perele, kelle abita oleks see töö tegemata jäänudki, kes on süstinud minusse positiivsust töö valmimise ja kooli lõpetamise suhtes ning kellel on samuti tulnud viimastel kuudel elada magistritöö kirjutamisega samas rütmis – olen tänulik lastele mõistva suhtumise, kannatlikkuse ja päevadesse sära toomise eest, vanematele (vana)vanemliku hoole ja toetuse eest, mis aitas rasketest hetkedest üle saada; vendadele tehnilise toe eest ja abikaasale selle eest, et on olnud minu suhtes mõistev ning vajadusel mind lohutanud ja keerulisematel päevadel innustanud.

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Teoreetiline probleemipüstitus	7
1.1. Professionaalsus ja autonoomia	7
1.2. Ajakirjaniku autonoomiat mõjutavad tegurid	7
1.2.1. Poliitilised mõjutegurid	10
1.2.2. Majanduslikud mõjutegurid	12
1.2.3. Meediaturu suurus	13
1.2.4. Organisatsioonilised mõjud	14
1.2.5. Töökoha leidmise võimalused ja kandideerimisel nõutavad pädevused	14
1.2.6. Kindlus töökoha suhtes	16
1.2.7. Professionaalsed mõjud	17
1.2.8. Protseduurilised mõjud	18
1.2.9. Referentsgrupp	20
1.3. Hanitzschi ajakirjandusmiljöö	22
2. Uurimisküsimused, meetod ja valim	25
2.1. Uurimisküsimused	25
2.2. Meetod ja valim	26
3. Intervjuude tulemused	29
3.1. Ajakirjanduslase töö leidmine ja säilitamine	29
3.1.1. Tööturule sisenemine	29
Edasised töökohad	32
3.1.2. Tööle kandideerimise protsess	33
Tööintervjuude vestlusteemad	33
Tagasiside proovitööle ja tööle kandideerimise kohta	35
3.1.3. Ajakirjanike oskused ja pädevused	36
3.1.4. Töökoha kindlus ja edasiliikumise võimalused	39
Kindlus töökoha suhtes ja ajakirjanike vaheline konkurents	39
Vallandamise põhjused	42
Uue töökoha võimalused	43
3.2. Teised autonoomiat mõjutavad tegurid	46
3.2.1. Autonoomia mõiste ja tähendus ajakirjanike silmis	46
3.2.2. Ajakirjanike iseseisvus infotöötlemise protsessides ja rahulolu sellega	48
3.2.3. Ajakirjanike mõjutavad isikud ja rahulolu nende poolse sekkumisega	52
3.2.4. Eetilisi konflikte sisaldavad narratiivid teemade valimisel ja lugude kirjutamisel	55
3.2.5. Ajakirjanike rahulolu väljaandes ilmunuga	64

3.2.6. Teised mõjutegurid.....	67
Ajasurve	67
Reklaamisurve	68
Toimetuse poliitika, normid ja stiilireeglid	69
Konkurendid.....	70
Klikid.....	71
Suhted erinevate allikatega.....	71
Tagasiside.....	74
Kommentaarium.....	75
Konfliktide lahendamine ja vastulause esitamine	76
Üldine ajakirjanduskultuur ja sõltumatus.....	77
4. Järeldused ja diskussioon	79
Kokkuvõte	87
Summary	89
Viidatud kirjandus	91
Lisa 1. Intervjueerimiskava.....	94

Sissejuhatus

Magistritöö tegemisel on omad kindlad reeglid - struktuur, maht, stiilireeglid, tähtajad, eesmärk, kaitsmise kord jne. Nende kõikidega tuleb selle tegemisel arvestada. Omad reeglid on ka ajakirjanikul tema töös. Sarnaselt teadustööga on ka ajakirjanikutöö üheks esmaseks nõudeks autonoomia säilitamine, et ajakirjanik saaks olla ühiskonnas usaldusväärse objektiivse informatsiooni edastaja. See eristabki ajakirjanikku infotehnoloogia ajastul teistest paljudest informatsiooni levitajatest.

Autonoomia tähendab ajakirjaniku jaoks vabadust kujundada oma tööd meediaorganisatsiooni välistest ja sisemistest jõududest sõltumatult. Käesolev töö keskendub just indiviidi tasandil autonoomia vaatlemisele ning püüab välja selgitada, millised on erinevad mõjutegurid, mis võivad ohustada Eesti ajakirjanike autonoomiat. Töö vaatleb, kas ja mille poolest erineb ajakirjaniku tasandil autonoomia ajakirjanduse kui institutsiooni ja ajakirjanduslikku sisu tootva organisatsiooni autonoomiast, miks ajakirjanike autonoomia on oluline, millised võivad olla erinevad survegrupid, mis mõjutavad ajakirjanike sõltumatust ja milliseid erinevaid mõjutegureid võib täheldada ajakirjanikel, kel tuleb tööd teha väikese meedia- ja tööjõuturuga Eestis. Magistritöö analüüsib ajakirjanike üldisi hinnanguid enda sõltumatusele, samuti kirjeldab töö konfliktsituatsioone, milles avalduvad ajakirjanike ja teiste osapoolte väärtused.

Oluline on märkida, et töö eesmärgiks on pigem võimalike probleemkohtade väljaselgitamine kui konkreetsete vastuste andmine, kuna objektiivsete vastuste saamiseks tuleks läbi viia veel täiendavaid uuringuid: suurendama peaks valimit ning mõnede tendentside kohta tuleks läbi viia suuremamahulisem standardiseeritud küsitlus. Käesoleva magistritöö uurimisküsimustele vastuste saamiseks on kasutatud süvaintervyjuud kümne ajakirjanikuga ning selle käigus ka väikesemahulist kvantitatiivset andmekogumist.

Magistritöö esimesest peatükist leiab teoreetilise ülevaate ajakirjanduse professiooni, ajakirjanduse ja ajakirjanike sõltumatuse teemadel. Samuti on seal kirjeldatud erinevad mõjutegurid, mis võivad ajakirjanikke nende töös kallutada. Kuigi autonoomia on oluline kontseptsioon, on senised uuringud suuresti käsitlenud pigem ajakirjanduse tasemel (meedia tervikuna) autonoomiat, kuigi just ajakirjanik on see, kes seda oma igapäevatöö tegemiseks vajab. Samuti lisab magistritöö ajakirjaniku autonoomia vaatlemisele nüansi ja vaatleb muuhulgas ka seda, kas riigi meediaturu ja tööturu suurus võib olla potentsiaalne piirang iseseisvale ajakirjanikule ning ajakirjaniku autonoomiale.

Töö teises peatükis on välja toodud uurimisküsimused, valimi koostamise põhimõtted ja kirjeldatud on metodoloogia, mida on uuringus uurimisprobleemidele vastuste leidmiseks kasutatud. Kolmas peatükk keskendub tulemuste esitlusele. Kuna eetilistel kaalutlustel ei leia töö lõpust läbi viidud intervjuude transkriptsioone, on see rikastatud mitmete narratiivide ja näidetega. Neljandasse peatükki on koondatud põhilised järeldused, selgitused ja võimalikud põhjendused uurimisküsimuste kontekstis.

Magistritöös on sõna-sõnalisel tsiteerimisel kasutatud tekstis jutumärke ja kaldkirja, üksikute täpsete fraaside kasutamisel kaldkirja. Kuna käesoleva magistritöö lõpust ei leia läbiviidud intervjuude transkriptsioone, on intervjuueeritavate tsitaadid esitatud töös üsna autentselt, toimetamata kujul.

Magistritöö tegemisel on toetust saadud Euroopa uurimisprojektist MEDIADEM (seitsmes raamprogramm).

1. Teoreetiline probleemipüstitus

1.1. Professionaalsus ja autonoomia

Professionaalsuse mõiste on sotsioloogiline konstruktsioon, milles kindlatel ametialastel gruppidel on muuhulgas näha erialane tugevus ja mõjukus (Larson, 1977 Singer 2007 kaudu). Professionaalse ajakirjanduse funktsioon seisneb suures osas uudiste leidmises, selekteerimises ja nende presenteerimises (Örnebring 2010: 61). Sealjuures on ajakirjandusele kui professionile omased teatud professionaalsed hoiakud ja väärtused (Singer 2007, Høyer & Lauk 2003, Hove 2007, McQuail 2000, Örnebring 2008 jt). Kuigi professionaalsed hoiakud ja väärtused võivad kultuurilise tausta või poliitilise süsteemi tõttu riigiti mõnevõrra erineda, võib näiteks Euroopa riikide ajakirjanduse eetika koodeksite põhjal väita, et professionaalne ajakirjandus väärtustab tõepärasust, väljendusvabadust, võrdsust ja mittediskrimineerimist, õiglust, allikate puutumatuse tunnustamist ning ajakirjanduse professionaalse autonoomia austamist (Høyer & Lauk 2003: 10). Kui jätta kõrvale see, et professionaalse ajakirjandusele omaseks peetavad hoiakud ja väärtused võivad sõltuvalt kultuurilisest taustast ja poliitilisest süsteemist kohati olla erinevad, võib professionaalsuse mõiste ja sisu olla varieeruv ka sõltuvalt sellest, milliselt tasandilt seda vaadelda. Näiteks Örnebring (2008) eristab professionalismismi kahte diskursusust, organisatsioonilist (mis määratleb professionaalsust vastavalt tööandja eesmärkidele ja meetoditele) ja kutsealast (mille eesmärgiks on autonoomia säilitamine ja professionaalsete standardite defineerimine), nende kahe normid ja väärtused võivad ka kohati olla konfliktikohaks. Olulise nüansi professionaalse ajakirjanduse defineerimisel lisavad ka arengud infoühiskonnas, kus informatsiooni kogumise, organiseerimise ja levitamise tegevused näiteks blogimise kaudu paljud. Seetõttu ei saa ka professionaalse ajakirjanduse definitsioon olla protsessipõhine, uutes oludes on muutunud ka ajakirjanduse roll (Singer 2006, Singer 2007): ajakirjanik ei otsusta enam, milline info avalikkuseni jõuab, vaid professionaalse ajakirjanduse ülesanne on infovoost usaldusväärse ja avalikkusele olulise informatsiooni selekteerimine ja informatsiooni selekteerimise kõrval selle interpreteerimine, teenides niimoodi avalikkuse huve.

Hoolimata erinevatest vaatenurkadest professionaalse ajakirjanduse, selle ülesannete ning sellele omaste normide ja väärtuste defineerimisel, on erinevad autorid ühel meelel selles, et professionaalse ajakirjanduse üheks olulisemaks toimumise eelduseks on autonoomia (Singer 2007, Hove 2007, Høyer & Lauk 2003, Hove 2007, Örnebring 2008 jt). See annab

ajakirjandusele võimaluse olla ühiskonnas objektiivse, mittekallutatud informatsiooni edastajaks, mis on omakorda oluline demokraatliku ühiskonna funktsioneerimiseks. Vabadus on küll oluline märksõna demokraatliku ajakirjanduse tööpõhimõtetes, ent oluline on mõista, et erinevatel tasanditel on sellel mõistel erinev sisu. Scholl ja Weischenberg (1999: 2) tõdevad, et ajakirjanikud (indiviidid) peaksid olema vabad informatsiooni valimisel ja lugude tegemisel; uudisruumid (organisatsioonid) peaksid olema välistest mõjudest, näiteks kommertslikest või poliitilistest piirangutest sõltumatud; meedia süsteemid (ühiskond) peavad garanteerima pressivabaduse ja olema vabad igasugustest tsensuuridest. Ühelt poolt tähendab autonoomia küll ajakirjaniku vabadust kujundada oma tööd välistest ja sisemistest jõududest sõltumatult, samas ei tohiks ajakirjandus olla ühiskonnast ära lõigatud, mistõttu pakuvad Scholl ja Weischenberg (1999) välja täpsema definitsiooni autonoomia olemusele: ajakirjanduse autonoomia ei pea tähendama seda, et see on ümbritsevast keskkonnast täiesti sõltumatu, pigem on see autonoomne, kui ta on võimeline valima, milliseid mõjutusi ta saab ja nendega teadlikud arvestab, ning kaitsma end teiste mõjude eest.

Professionaalse kommuuni liikmete autonoomia iseendi käitumise üle seab ka nõude otsustamiseks, kas kommuuni liikmed on käitunud õigesti ja kasutada sanktsioone, kui ei ole (Singer 2007). Selline autonoomia ettekujutus on seotud aruandekohustusega – vastutuse võtmine on professionaali kohustus ning vastutuse võtmine eristab ka ajakirjanikku teistest informatsioonilevitajatest (Singer 2006, Singer 2007). Seetõttu ongi ajakirjanikud ja meediaorganisatsioonid Singeri (2007) sõnul uue olukorraga kohanemiseks keskendunud senisest enam õigluse ja tasakaalustamise mõistetele, samuti on just ajakirjanduse aruandekohustus toodud nähtavamale kohale – väljaanded palkavad ombudsmene, suurendavad interaktsiooni auditooriumiga, avaldavad eksimuste korral suuremalt ja tähtsamatelt isikutelt vabandusi jne. Samas ei pruugi ajakirjanduse aruandekohustuse kaudu tagatud ajakirjanduse autonoomia tähendada autonoomiat üksikajakirjaniku jaoks. Merrill (1989) tõdeb, et dialektilise professioonina on ajakirjandus ümbritsetud paradoksidest ning räägib sellest, et katse teha ajakirjandust vastutust võtvaks ja aruandekohustuslikuks on süntees ühelt poolt vabadusest ja teiselt poolt kontrollist, samas on ajakirjanduse kalduvus vastutuse võtmise kaudu end professioonina defineerida piiranud veelgi enam professiooni individuaalsete liikmete personaalset ajakirjandusvabadust.

Seega - nagu ka juba eelpool mainitud, on ajakirjandusvabadusel erinevatel tasanditel erinev sisu ning on oluline autonoomia puhul eristada nii **institutsiooni, organisatsiooni** kui ka **indiviidi tasandit**. Sellest räägib ka Merrill (1989), kes eristab kahte vabadust:

ajakirjandusvabadust ja ajakirjanduslikku vabadust, kusjuures ajakirjandusvabadus puudutab ajakirjanduse ja valitsuse vahelist suhet, ajakirjanduslik vabadus uudismeediumis töötavate ajakirjanike ning uudismeediumi juhtkonna ja toimetajate vahelist suhet. Kui ajakirjandus on suurel määral valitsuse juhustest ja sekkumisest puutumata, siis reporterid kindlasti ei ole vabad toimetajate ja omanike suunistest (Merrill 1989: 35). Veelgi enam: ajakirjandusvabadus ei ole Merrilli hinnangul sugugi mitte demokraatlik kontseptsioon – see on institutsionaalne kontseptsioon, mis on seatud majandusliku kontrolli ja mõjuvõimuga ja mis on koondunud ajakirjanduslikult mõjuvõimsa eliidi kätte. See on aga Merrilli hinnangul probleemkoht, et oma arvamuse, ideede ja nägemusega inividid on surutud korporatsioonilisse ajakirjandussüsteemi, kus ajakirjanikul tuleb igapäevatoos jälgida toimetajate juhiseid, käituda vastavalt toimetuse poliitikale ja jätta ennast tagaplaanile ning vastukaaluks pressivabadusele võtta enda kanda ka ajakirjandusvastutus koos pressinõunike, meediakriitika, ombudsmenide ja ajakirjanduse eetikakoodeksitega. Idee kollektiivsest vastutusest ei sobi ka professionaliseerumise teooriatega, kuna raske on väita, et ajakirjanik inividina peaks võtma vastutuse kollektiivse toodangu ees, mille tegemisel tema professionaalsed standardid võivad toimetamisprotsessis muutuda tühiseks (Høyer & Lauk 2003: 10). *Peamine vabadus, mis neil (ajakirjanikel) on, on vabadus töölt lahkuda ja otsida teine töö*, lisab Merrill (1989: 36). Ka Høyer ja Lauk (2003: 10) tõdevad, et paljude ajakirjanike töökeskkond annab neile vähe manööverdamisruumi ning organisatsiooni suurenedes on tasakaal meediaproducti kontrolli üle kallutatud juhtkonna poole: palju on planeeritud vastavalt etteantud ajakirjanduslikele rutiinidele, formaatidele ja tüpograafilistele profiilidele, millega saab bürokraatlikult manipuleerida. Reaalses elus kuulub ajakirjanike lojaalsus pigem oma meediakanalile kui abstraktsele ühisele ideoloogiale (Høyer & Lauk 2003). Paljud ajakirjanikud kardavad aga ajakirjanduslikku vabadust, kuna ei taha oma tegude eest moraalset vastutust võtta ja loodavad pigem ajakirjandusorganisatsiooni toele, selle asemel, et olla iseseisvad (Merrill 1989). Professionalismi teooriate järgi peaks töömudelid aga autonoomsed professionaalid töötama üksi ja omama klientide ees personaalset vastutust (Høyer & Lauk 2003).

Seega on inivididi tasandil autonoomia tagamine palju mitmekülgsema tähendusega, kui seda organisatsiooni või institutsiooni tasandil, sest kõik mõjutegurid, mis survevad institutsiooni ja organisatsiooni, kanduvad üle ka inivididele, samas tekivad omakorda institutsiooni ja organisatsiooni sees survemehhanismid, mis võivad mõjutada üksikindividide vabadust ja sõltumatust. Teisalt on just üksikindivid, ajakirjanik see, kes

loob uudisteorganisatsioonis meedia sisu ja kes vajab objektiivse ja mittekallutatud informatsiooni leidmiseks, selekteerimiseks ja presenteerimiseks võimalikult suurt autonoomiat. Kui aga ajakirjanduse aruandekohustus kahandab indiviidi tasandil autonoomiat veelgi, tuleks kaaluda teisi võimalusi, mis tasakaalustaksid ajakirjanikele antavat vabadust. Seetõttu pakub Merrill (1989) välja autonoomia eetilise versiooni – kesktee vabaduse ehk sotsiaalse eksistentsialismi, mis kätkeb endas personaalseid (egotsentriline) ja sotsiaalseid (kollektivistlik altruism) vabaduse aspekte ning on mitmete vastandite süntees. Sotsiaalne eksistentsialism ühendab endas autonoomia, ühiskondlikud küsimused, endast lugupidamise (mis ajakirjandusvabaduse kontekstis võib üksikajakirjanikul kaduma minna) ja koostöö ning on eetikal baseeruva vabadusena vaba ja vastutustundliku ajakirjanduse alus (Merrill 1989). Selle teooria ja sotsiaalse vastutuse teooria edasiarendusena räägibki Singer (2007) sotsiaalselt vastutustundlikust eksistentsialistist, ajakirjanikust, kes tahab ise olla avalikkuse huve teeniva usaldusväärse informatsiooni allikas. Siinkohal on oluline ajakirjaniku enda soov viia enda töö ja käitumine vastavusse professionaalse kultuuri normatiivsete eesmärkidega, olla eetiline ja teenida avalikkuse huve ning sellisel moel tasakaalustada ajakirjaniku sõltumatuse nõuet.

1.2. Ajakirjaniku autonoomiat mõjutavad tegurid

Ajakirjaniku autonoomia seisukohast on oluline, milliseid mõjutusi saab meedia ühiskonnas tervikuna, sest kõik ajakirjandusele survet avaldavad mehhanismid avaldavad kaudselt mõju ka ajakirjanikule. Mitmetele meediat mõjutavate uuringute tulemustele tuginedes loovad Hanitzsch jt oma meediat mõjutavate tegurite süsteemi, kus nad eristavad järgmisi tasandeid:

- 1) üksikisiku tasandi mõjud, mis tulenevad ajakirjaniku isiklikust ja professionaalsest taustast ja orientatsioonidest, samuti tema spetsiifilisest rollist ja tööalastest karakteristikutest uudisorganisatsiooni sees. Need individuaalsed faktorid on olulised, sest ajakirjanikud peavad pidevalt tegema olulisi otsuseid.
- 2) meedia rutiinide tasandil luuakse jõud, mis on viinud uudisteproduktiooni professionaalse standardiseerimiseni, näiteks rutiinne uurimise, uudiste kogumise ja sisu esitamise kord. Protseduurilises mõttes need mõjutegurid ilmnevad tihti konkreetsete piirangutena (näiteks ressursside piiratus) ajakirjanike tööle.
- 3) organisatsiooniline tasand on oluline, kuna tänapäeval on ajakirjandus tugevalt organiseeritud, mitmed teadlased väidavad ka, et ajakirjandus juba oma olemuselt on organisatsiooniline nähtus. Toimetuse vastutuse põhine organisatsioon loob

mõjutegurid, mis avaldavad ajakirjanikele kõige vahetumat mõju. Siia kuuluvad muuhulgas tehnoloogilised nõuded, toimetuse tavad, reklaami avaldamise kaalutlused, toimetusliku kooskõlastamise struktuurid ja otsuse tegemine.

- 4) süsteemi taseme (*systemic level*) mõju sisaldab asjakohaseid sotsiaalseid, kultuurilisi ja ideoloogilisi situatsioone, milles ajakirjanikud töötavad. See tasand hõlmab poliitilisi ja õiguslikke uudiste tegemise tingimusi, mille enamasti on kehtestanud riik läbi määruste, meediaseaduste ja ajakirjandusvabaduse piirangutega. Teine oluline mõjutegur on professionaalse enesekorraldusõiguse olemus ja riigisisesed professionialased konventsioonid. Sotsiaalne ja kultuuriline kontekst muutub eriti oluliseks teatud teemade puhul, näiteks kui käsitletakse religiooni ja vähemusi. (Hanitzsch et al 2010:8)

Lihtsustatult võib väita, et kõik kõrgema taseme mõjutegurid (eelpool toodud loetelus punktid 2-4) avaldavad mõju ajakirjanikule. Lisaks on oluline ka see, millise tausta ning professionaalsete ja eetiliste väärtustega on ajakirjanik ise (loetelus punkt 1). Tegelikult ei pruugi aga ajakirjanik praktikuna erinevaid mõjutegureid tajuda nii nagu meedia tervikuna. Näiteks Thomas Hanitzschi juhendamisel 17 riigis ajakirjanike sõltumatusele mõju avaldanud tegureid uurinud teadlasterühm jõudis uuringutulemusena järeldusele, et ajakirjanike autonoomiale avaldavad mõju kuus kontseptuaalselt ja empiirilisel selgelt eristatavat valdkonda: **poliitilised, majanduslikud, protseduurilised ja organisatsioonilised mõjutegurid ning referentsgrupp** (Hanitzsch et al 2010). Need ajakirjanikku mõjutavad tegurite grupid küll põhinevad (ja ka suures osas samastuvad) ajakirjandusele mõju avaldavatel teguritel, ent võrdusmärke nende kahe vahele panna ei saa, sest ajakirjaniku tasandile liikudes muutuvad ka osad mõjutegurid nüansirikkamaks.

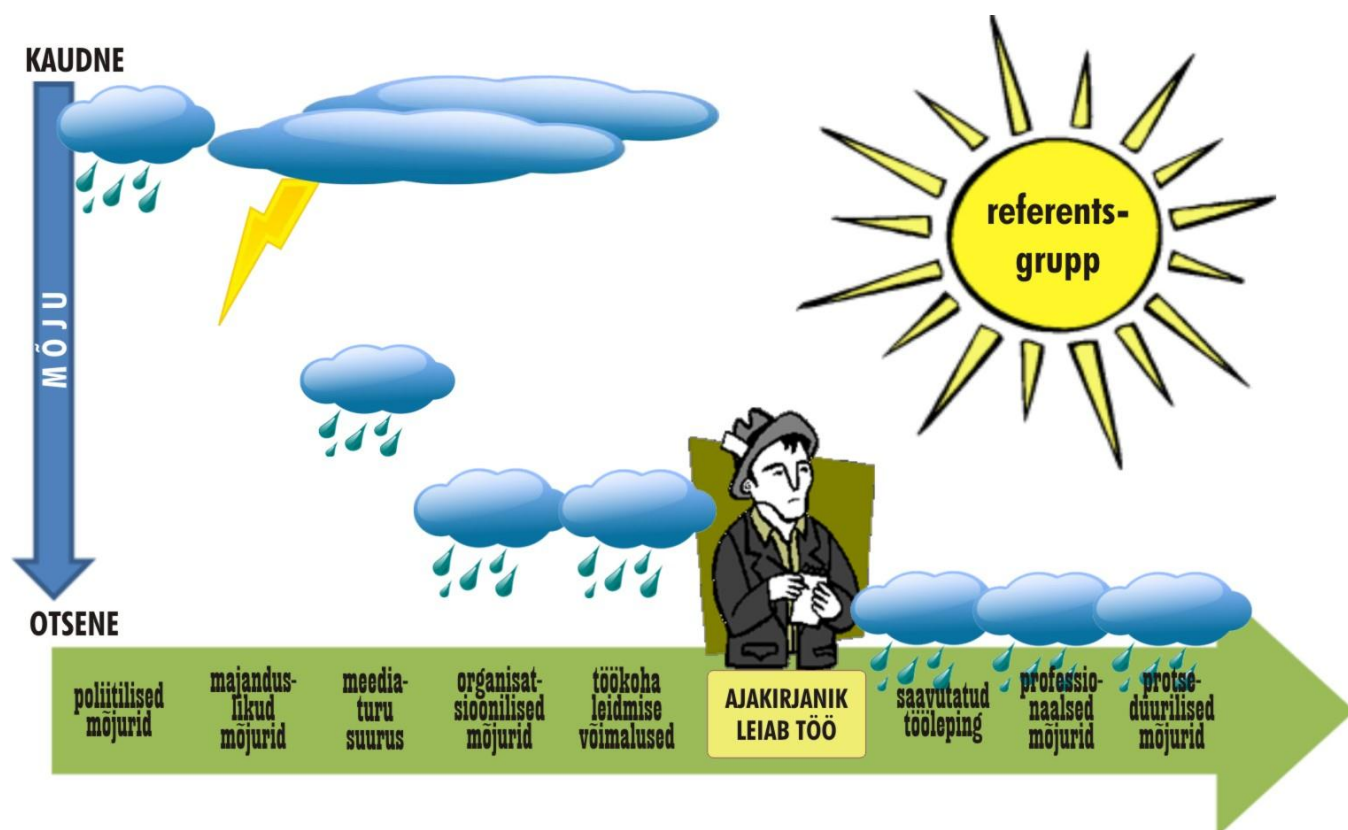
Et vaadata, milliseid mõjutegureid ajakirjanik tunneb, vaatlen neid sellises järjekorras, nagu ajakirjanik neid reaalselt tundma võiks hakata: esialgu suurematest süsteemidest üldisemalt lähtudes, seejärel konkreetsemalt, kui ta hakkab tööd otsima, otsustab hakata ajakirjanikuks, hakkab tegelema igapäevatööga jne (vt Joonis 1). Kusjuures oluline on märkida, et kui ajakirjanik leiab töö, hakkavad teda koheselt mõjutama mõjude teljel sellest hetkest eelnevalt paigutatud tegurid, nende teguritega peab iga ajakirjanik arvestama kohe tööle asudes. Kui ajakirjanik asub tööle, lisanduvad mõjud, mis tulenevad ajakirjaniku töö spetsiifilistest reeglitest ja omapäradest ning mis avaldavad tema tööle kõige otsesemat mõju. Järgnevalt vaatangi erinevaid mõjutegureid lähemalt.

1.2.1. Poliitilised mõjutegurid

Esmalt on ajakirjaniku tasandil mõjusid vaadates oluline üldine riiklik keskkond ja atmosfäär, milles ajakirjanikel tuleb enda tööd teha. Poliitilised mõjud kujutavad endast kõiki tegureid, mis pärinevad poliitilisest kontekstist, kaasates riigiametnikud, poliitikud ja ka näiteks tsensuuri (Hanitzsch et al 2010). Mõjude telge pidi edasi liikudes mõjutavad poliitilised mõjud (ja ka sealt järgnevad mõjutegurid omakorda) iga järgmist tegurit ning ajakirjanikku igal etapil.

1.2.2. Majanduslikud mõjutegurid

Majanduslikel mõjutegurite all tuleks mõista ülddist majanduslikku olukorda ja süsteemi riigis. Samas on majanduslikel mõjuteguritel otsene mõjuvõim uudisteorganisatsioonile, kus ajakirjanikel tuleb töötada, ja see mõjutegurite grupp peegeldab fakti, et enamik meediaettevõtteid on kasumile suunatud turul konkureerivad ettevõtted ja isegi kui rahategemine pole nende peamine eesmärk, on uudiste tootmine nii kallis, et majanduslikust kriteeriumist ei pääse keegi (Hanitzsch et al 2010). Kuigi ajakirjanikud ei pruugi majanduslikke mõjutegureid niiväga otseselt tajuda ja teadvustada, võivad nemad majanduslike mõjuteguritega rinda pista toimetajate ja teiste neist organisatsioonis kõrgemal paiknevate isikute kaudu mõjutegurtite teljel hilisemates etappides, nii igapäevast tööd tehes, aga ka näiteks töökohta otsides. Hanitzsch jt (2010) paigutavad siia mõjutajate gruppi meediaettevõtete kasumiootuste kõrval ka reklaamiklientide vajadused, turu mõju ja auditooriumiuuringud, mis hakkavad kaudselt mõjutama ajakirjanikke nende igapäevatöös. Näiteks protseduuriliste mõjuteguritena, kui toimetustes hakkavad ajakirjanikud ja toimetuse juhid ennetama uudiste tootmise protsessis reklaamiklientide vajadusi. Reklaamikliendid püüavad sageli mõjutada meediat küsides eriteeneid kulutatud reklaamiraha eest, milleks võivad olla nii eriline reklaamipaigutus, aga ka ilmselge toimetuse poolt toodetud sisu mõjutamine (Nyilasy & Reid 2011: 538). Reklaamiklientide huvid ei pruugi ajakirjandusväljaannetes silmatorkavalt välja paista, vaid nende soovid võivad olla väljaannetesse peenelt põimitud. Näiteks kujundus, küljendus, planeerimine ja programmide

Joonis 1. Ajakirjaniku autonoomiat mõjutavad tegurid.¹

koostamine peegeldavad tihti reklaamiandjate huve (McQuail 2000: 235). Samal eesmärgil kirjutatakse elustiililugusid (meelelahutus, puhkus, tervis, tarbimine jne), et püüda potentsiaalseid reklaamikliente (Harcup 2004: 19). Nyilasy ja Reid (2011: 539) viitavad, et teravnenud majandusliku surve tõttu on trükimeedia, eriti ajalehed, järjest enam reklaamiklientide surve all. Hoolimata reklaamisurve laialdasest levikust on reklaamiklientide mõjutamise katsed suhteliselt väheedukad, väikesed lehed ja nende töötajad ei erine reklaamisurvele allumise poolest suurtest lehtedest ja nende töötajatest, reklaamidirektorid on isiklike eetiliste normide poolest toimetajatest reklaamisurve suhtes vastuvõtlikumad ning mida suurema majandussurve all ajaleht kannatab, seda tõenäolisem on, et ka toimetuse töötajatel on reklaamisurve suhtes leebemad eetilised normid, näitas Nyilasy ja Reidi (2011) uurimus.

¹ Mõjude teljele on paigutatud erinevad mõjutegurid suunaga kaudsematelt mõjudelt otsesemate mõjutegurite poole selles järjekorras, kuidas ajakirjanik neid enda töös tajuma hakkab. Pilvedega on tähistatud ajakirjaniku autonoomiat mõjutava teguri otsesus/kaudsus. Referentsgrupp mõjutab ajakirjanikku kogu tema karjääri jooksul. Samuti on pikendatud majanduslike mõjude pilve, kuna majanduslikud mõjud avaldavad tugevat mõju ka järgnevatel mõjutegurite gruppide kaudu.

1.2.3. Meediaturu suurus

Riigi meediaturu suurus on oluline aspekt, mis mõjutab meediapoliitikat. Turu suurus ja kasumivõimalused mõjutavad meedia sisu, nagu ka üldine majanduslik olukord (Shoemaker & Reese 1991). Turu väiksus soosib professionaalsete meediakanalite oligopoolset seisundit; meedia konvergens ja meediaülene omandamine mõjutab ajakirjanike tööturгу ja seetõttu professionaalse ajakirjanduse taset ja professionaalset eetikat. Meediasüsteemi väiksus vähendab ka gruppide ja inimeste arvu, kes meediapoliitikat kujundavad. (Harro-Loit & Loit 2011: 6-7) Harro-Loidi ja Loidi (2011) andmetel on Eestis ajakirjanike professionaalses kommuunis 1100-1200 indiviidi, nende seas vähesed vabakutselised ja mõned füüsilisest isikust ettevõtjad; umbes veerand tegevajakirjanikest on omandanud ajakirjandusliku kõrghariduse Tartu Ülikoolis. Halliki Harro-Loidi andmetel on ajakirjanike arv käesolevaks, 2012. aastaks vähenenud tuhandeni. Suurem osa Eesti ajakirjanikest töötab kas Eesti Rahvusringhäälingu (ERR portaali, ETV 1, ETV 2, Vikerraadio, Klassikaraadio, Raadio 2, Raadio 4 ja Raadio Tallinn), Eesti Meedia (Postimees, Õhtuleht, Ajakirjade Kirjastus, Pärnu Postimees, Sakala, Virumaa Teataja, Järva Teataja, Valgamaalane, Kanal 2, Raadio Kuku, Raadio 100FM, Raadio Uuno, Raadio Elmar, Raadio Spin FM, Raadio Dinamit FM) või Ekspress Grupi (Eesti Ekspress, Eesti Päevaleht, Maaleht ja selle lisad, Õhtuleht, Ajakirjade Kirjastus, delfi.ee) heaks. Harro-Loit ja Loit (2011: 7) tõdevad, et väikeste turgude puhul, nagu Eestis, pole kasumilootus suur ja seetõttu on tõenäosus väike, et turgu tahavad vallutada vaid majanduslikule kasumile motiveeritud tegutsejad.

1.2.4. Organisatsioonilised mõjud

Organisatsioonilised mõjud viitavad sisemistele aparatuuridele, mis reguleerivad toimetuse ja meediaorganisatsiooni otsuse tegemise protsesse ja juhtimisrutiini (Hanitzsch et al 2010). Kaasaegsele ajakirjandusel on kõrgelt organiseeritud loomus ja üksikajakirjanikku võivad seetõttu tabada mõjud mitmelt tasandilt: toimetusest endast (juhendajad ja toimetajad, nende surve avaldub eelkõige sellest hetkest, kui ajakirjanik on töö leidnud) ja ka uudiseorganisatsiooni tipust (juhtkond ja omandiõigus).

Örnebring (2010) tõdeb, et organisatsioonilisest ja institutsioonilisest raamistikust, milles ajakirjandustöö aset leiab, suurt ei räägita, samas ei ole ajakirjanik alati personaalselt vastutav selle ees, et kogutud ja esitatud informatsioon auditooriumini jõuab – näiteks leviga tegeleb

ajakirjaniku palganud organisatsioon. Samuti ei tegele üldjuhul iga ajakirjanik individuaalselt tema poolt kogutud informatsiooni võrdlemise, organiseerimise ja presenteerimisega: teised ajakirjanikud, toimetajad, graafilised disainerid ja tehnikud on selle protsessiga seotud (Örnebring 2010: 61). Kõik see on määratud aga meediaorganisatsiooni struktuuri kaudu ja hakkab mõjutama ajakirjanikku ka igas järgmises etapis mõjude telge pidi edasi liikudes, eelkõige kanduvad need organisatsioonilise struktuuri mõjud ajakirjanikuni protseduuriliste mõjutegurite kaudu. Näiteks McQuail eristab organisatsioonilise struktuuri ja juhtimise vallas kahte üldisemat teemat: kui suur on meediaorganisatsiooni vabadusaste laiema ühiskonnaga võrreldes ja kui palju vabadust leidub organisatsiooni sees; kui palju mõjutavad toodetavat organisatsioonilised sisu valiku ja töötlemise protseduurid ning igapäevane rutiin. Mõlemad küsimused viivad järgmiste vastandite poolt tekitatud pingete kohta: piirangud *versus* autonoomsus, rutiinne tootmine *versus* loovus, kommerts *versus* kunst, tulu *versus* sotsiaalne eesmärk. (McQuail 2000: 221). Nende pingetega tuleb aga ka ajakirjanikul kui organisatsiooni liikmel sageli tegeleda.

McQuaili (2000: 233) sõnul kehtestavad uudistemeedia omanikud toimetajatele üldisi tegevussuundi, mida nende palgatud toimetuspõhine suure tõenäosusega järgib. Harcup (2004: 14) viitab Pew uurimiskeskuse 2000. aastal läbi viidud uuringule, kus Ameerikas peaaegu kolmandik kohalike ajalehtede ajakirjanikke nentis, et on pehmenetanud uudise tooni tööandja huvidest lähtuvalt ja iga viies ajakirjanik on sattunud ülemuste kriitika alla lugude eest, mis on kahjustanud firma finantshuvisid. McQuail lisab, et samas on levinud arvamus, et kuna meediatööstus on suurenenud ja on tekkinud mitmeid kontserne, pole see teema enam nii oluline – meediast on saanud lihtsalt liiga suur äri selleks, et juhtida seda ühe inimese tujude järgi; otsuseid tuleb teha umbisikuliselt kogu juhtkonna tasemel ja turgu arvestades. Jättes kõrvale omanike otsese mõju teatud teemade puhul, jätkuvad pinged kontsernide ja lehekettide tekke tõttu, kuna need eeldavad tihti toimetuste erinevate osade koostööd ja kogu grupile ühest kava teatud teemade kajastamisel (McQuail 2000: 233-234). Teisalt, nendivad Shoemaker ja Reese (1991), on küll otsene omaniku mõju kontserni allüksuste töötajate tööle vähenenud, ent sisu kontrollitakse kaudselt palkade ja ametikõrgenduste ning enesetsensuuri kaudu.

Siia mõjutegurite rühma võib paigutada ka selle, milline on toimetuse eelarve ehk siis näitlikustatult selle, milline on organisatsiooni seisukoht ja võimalused, kui ajakirjanik saadab töistel eesmärkidel poliitikut tema reisil - kas ajakirjaniku reisi eest tasub organisatsioon või

riik (Fengler & Ruß-Mohl 2008) - ning omakorda, millist mõju avaldab see ajakirjaniku sõltumatusele.

1.2.5. Töökoha leidmise võimalused ja kandideerimisel nõutavad pädevused

Riigi meediaturu suurus mõjutab otseselt seda, kui palju töökohti riigis ajakirjanike jaoks on. Teisalt on viimase dekaadi jooksul ajakirjandusalane tööturg kokku varisenud ja tööpuudus selles vallas mitmel pool suurenenud (Baines & Kennedy 2010), olenemata turu suurusest. Majanduslik olukord ja sellest omakorda sõltuv meediaturu suurus ühelt poolt ning organisatsioonilised mõjud teiselt poolt tõstatavadki küsimuse, millised on ajakirjaniku töökoha leidmise võimalused ja milliseid väärtusi tööandjad ajakirjanike puhul hindavad. Örnebring (2010: 61-62) kirjeldab, et pikka aega oli piir kontseptsiooni (ajalehe sisu planeerimine, materjali valimine, ettevalmistamine, ajakirjanikega kokkulepete sõlmimine) ja teostuse (tegelik informatsiooni kogumine ja kirjutamine) vahel hägune. Jäigem jaotus tekkis industrialiseerimisega 19. sajandi lõpus, kus omanikel ja toimetajatel oli kõrgem staatus (nad ei pruukinud omada kõrgemat staatust, kuna olid omanikud või toimetajad, vaid nad olid piisavalt rikkad, et selleks saada) ja ajakirjanikel selgesti madal staatus. Örnebring (2010) lisab, et ajakirjandusprofessiooni sees kõrgema staatuse poole liikudes suurenes ka inimeste vajadus tehnoloogia-alast kompetentsi omada (trükkimine jms tõttu), ajakirjanikelt nõutavaks põhioskuseks oli kirjutamisoskus ja sellest pädevusest piisas. Nüüd on see aga muutunud ja ka ajakirjanike puhul hinnatakse tehnilisi oskusi ja arvuti tundmist – see muudab ajakirjanike töö juhtkonnale majanduslikult tasuvamaks ja ka kergemini kontrollitavaks (Örnebring 2010). Baines ja Kennedy (2010) kirjeldavad, et tööandja silmis on hinnatud ajakirjanik, kelle koolid on justkui nende organisatsiooni jaoks välja koolitanud, konkreetse organisatsiooni jaoks vaja minevate oskuste ja teadmistega. Samas on see aga Bainesi ja Kennedy (2010) hinnangul ohtlik, kuna ühe organisatsiooni mõistes ajakirjaniku jaoks vajalikud teadmised ja oskused võivad aga juba homme olla väärtusetud, mistõttu ülikoolides tuleks keskenduda pigem üldiste teoreetiliste arusaamistega innovaatiliste ja ettevõtlikke ajakirjanike koolitamisele, kes on ise teadlikud, milliseid oskusi ja millal neil vaja oleks omandada.

Tööle kandideerimisel on hariduse kõrval olulised ka soovitud, (praktika ja koolilehe tegemise kaudu saadud) kogemused ja portfoolio, aga kuna ajakirjandusalane tööturg on kõrge konkurentsiga, on selle kõrval olulised ka sotsiaalsed sidemed ja initsiatiiv (Neidorf 2008: 64). Tööandjate poolt hinnatud oskuste kõrval ei tasu alahinnata ka sotsiaalse kapitali tähtsust töö leidmisel. Neidorf (2008), kes uuris, kuidas leiavad töö ülikooli lõpetanud

ajakirjanikud, tõdeb, et kuigi ajakirjandustudengitel on üldiselt tööalased sidemed nõrgad ja sotsiaalsed võrgustikud väikesed, mängib ka nende puhul töö leidmisel rolli mõne õppejõu või professori soovitus toimetustele ühe või teise tudengi töölevõtu kohta, samuti on töökohta lihtsam leida praktika läbinud noortel. Ühendkuningriikides tundub ajakirjandus väljaspool olijatele kui suletud ukse taga olevat, sest ainult 30% ajakirjanikest on oma töökoha saanud avaliku kuulutuse peale (Harcup 2004). Siiski on viimasel ajal täheldatav tendents, et kulude kokku hoidmiseks palkavad meediaorganisatsioonid just pigem vähemkvalifitseeritud noori, samal põhjusel on suurenenud vabakutseliste ajakirjanike kasutamine (Cushion 2007).

Negatiivse aspektina näevad toimetajad töötajate valimisel üldiselt seda, kui ajakirjanik on sagedasti töökohta vahetanud (Kelly 2004), selles tendentsis on mõningad erandid: toimetajatele on vastuvõetav, kui töökohavahetus on toimunud progresseeruvalt suurematesse ja tähtsamatesse väljaannetesse, kui töövahetus on toimunud mõne organisatsiooni siseselt või kui töökohta vahetavad karjääri alustanud ajakirjanikud, kes veel otsivad oma kohta. Siiski viitab sage töökohtade vahetus, et ajakirjanik on rahulolematu loomuga. Samuti ei vaadata hästi sellele, kui tööle kandideeriv ajakirjanik on haridusmaastikul pidevas liikumises kõrgema kraadi poole, kuna see näitab, et ta ei suuda keskenduda ajakirjanikutööle, mida toimetajad temalt tegelikult ootaksid. Lisaks sellele ei tohiks tööpausi või mittemeediaalast töötamist enne tööle kandideerimist olla kauem kui paar aastat. (Kelly 2004)

Harcup (2004) viitab, et kuigi toimetuse sotsiaalne keskkond peaks peegeldama ühiskonda, see peaks olema mitmekesine, on vähemustel ometigi ajakirjanduses raske tööd leida - kuigi viimastel aastatel on näiteks naiste osakaal kasvanud, leidub neid harva juhtivatel kohtadel.

1.2.6. Kindlus töökoha suhtes

Siiamaani kirjeldatud ajakirjanike mõjutegurid on sellised, mis tuleb ajakirjanikel suuresti vastu võtta sellistena nagu nad on, samas on pigem ajakirjaniku enda eetika ja teadlikkuse küsimus, kui palju ta laseb ennast mõjuteguritest mõjutada. Tinglikult võib senini kirjeldatud mõjutegureid nimetada kaudse(ma)teks. Edasi vaatlen aga neid mõjutegureid, mis tulevad päevakorda siis, kui inimene hakkab ajakirjanikuks ning ajakirjanik asub tööülesandeid täitma, seega võib järgnevalt välja toodavaid mõjutegureid nimetada ka otsesteks mõjuteguriteks (mis on aga ka paljuskki seotud kaudse(ma)te mõjuteguritega), millega ajakirjanikul tuleb otseselt kokku puutuda igapäevatoos.

Väikese meediaturuga (ja suure konkurentsiga) tööturg tõstatab küsimuse, kui kindlalt ja sõltumatult ennast töökoha leidnud ajakirjanikud tunnevad, arvestades seda, et ka olemasolevate teiste töökohtade arv on piiratud ja edasiliikumise võimalused on napid. See võib muuta ajakirjanikud ettevaatlikuks - kord saadud töökohta ei soovi keegi kaotada ning see võib ajakirjanikke sundida eelistama tööandja visiooni ja soosingut professionaalsetele ja eetilistele väärtustele. Cushioni (2007) järgi kolm ajakirjanikku neljast usuvad, et nende suhe tööandjaga mõjutab uudiste sisu, 38 riigis läbi viidud uuringu järgi toob ajakirjanike ebakindlus töökoha suhtes muuhulgas kaasa argliku reporteritöö, mis avaldab mõju kriitilisele ja uurivale ajakirjandusele, samuti võivad ajakirjanike madalad palgad pärssida nende eetilist töötegemist. Nagu nendivad ka Harro-Loit, Lang ja Himma-Kadakas (2012): Eesti ajakirjandusmaastikul on tööturg liiga väike ja ajakirjanikud ei riskeeri olla tööandjale mittelejatsed. Lisaks on massikommunikatsiooni tulekuga lepinguliste ajakirjanike kõrval suurenenud vabakutseliste ajakirjanike arv (Baines ja Kennedy (2010) viitavad, et kui 1980. aastatel oli iga kaheksas ajakirjanik vabakutseline, on 1990. aastate keskpaigast iga neljas ajakirjanik vabakutseline), kelle sõnul tunnevad nad end tööalaselt pigem ebakindlalt ja nõrgalt kui tunnetavad vabadust ja sõltumatust, kuna nende töötingimused on tööandjate poolt dikteeritud (Örnebring 2008). Örnebring lisab irooniliselt, et paindlikud töövormid annavad märkimisväärse paindlikkuse ka tööandjatele (omades läbirääkimistel mõjuvõimu) ja töötajale vähese autonoomia (2008:13). Teisalt - tööleping tagab ajakirjaniku jaoks küll stabiilsuse, ent samas võib ka selles näha autonoomia pärssijat, kuna tööleping paneb paika ka ajakirjaniku tööle tööandja poolt esitatud nõudmised, näiteks sageli on seal dikteeritud, millistest teemavaldkondadest on ajakirjanikul vabadus antud väljaande jaoks kirjutada. Kui aga lisada väikesele palgale pikad töötunnid ja stressirohke töö, leiavad paljud ajakirjanikud, et targem on ajakirjanikutöö jätta ja liikuda paremini tasustatud ametile, näiteks suhtekorralduse valdkonnas (Fengler & Ruß-Mohl 2008).

1.2.7. Professionaalsed mõjud

Professionaalsed mõjud hõlmavad üldisi ja igale toimetusele omaseid poliitika, konventsioone ja tavasid, mida ajakirjanikul tuleb järgida. Need kultuurilised konventsioonid puudutavad seda, mida peetakse heaks ja vastuvõetavaks ametialaseks praktikaks. Siia mõjutegurite gruppi arvatakse üllatavalt kuuluvat ka meediaseadused, kuigi tavaloojika järgi peaksid need kuuluma poliitiliste mõjutegurite hulka - ent ajakirjanikud ei tunnetata seda nii, sest nad ei keskendu meediaseaduste poliitilisele küljele, vaid oma töö praktilistele

tagajärgedele, kuna meediaseadused kujundavad ruumi, milles ajakirjanikud saavad seaduslikult töötada. (Hanitzsch et al 2010: 15) Fengler ja Ruß-Mohl (2008) toovad näiteks välja normi, et ajakirjanikel tuleb informatsiooni alati kontrollida, mis finantskaalutlustel küll ei pruugi realiseeruda; et ajakirjanikud ei tohi vastu võtta kingitusi, reisida tasuta või pooldada avalikult mõnda poliitilist erakonda.

Eelpool toodust lähtuvalt võib siia rühma paigutada ka seadused, ajakirjanduse eetikakoodeksi ja ajakirjanduse kui professiooni eneseregulatsioonivahendid. Eelkõige Suurbritannia ajakirjandust analüüsiv Harcup (2004) nendib, et ajakirjanikud töötavad sageli seaduslikkuse viimase piiri peal ja alati on võimalus, et keegi kaebab nende peale. Selline risk on aga väiksem, kui ta võiks olla, kuna potentsiaalseid kaebajaid peletavad eemale kaasnevad suured kulutused - tõsiseltvõetav ja kõikumatu reegel difamatsiooni määratluse kohta aitaks selliseid olukordi vältida (Harcup 2004: 21). Samas ei garanteeri keegi, et ajakirjanikku ei tiri kohtusaali mõni rikas ja mõjuvõimas (Harcup 2004: 24). Eestis tagatakse seaduslikul tasandil ajakirjanike vastutus põhiseaduses, ringhäälinguseaduses, kriminaalmenetluse seadustikus, tsiviilkohtumenetluse seadustikus ja võlaõigusseaduses. Tsunftisisesteks eneseregulatsiooni instrumentideks võib pidada Eesti Ajalehtede Liidu «Eesti ajakirjanduseetika koodeksit», Eesti Ringhäälingu ajakirjanduseetika nõuniku, samuti Avaliku Sõna Nõukogu, *mis on sõltumatu analüüsikeskus, mis arutab avaliku meedia peale esitatavaid kaebusi ning juhib tähelepanu meediaeetilistele probleemidele ka ise. Avaliku Sõna Nõukogusse kuuluvad esindajad erinevatest kodanikeühendustest, sealhulgas Ajakirjanike Liidust ja Meediakoolitajate Liidust.* (Avaliku Sõna Nõukogu kodulehekülg 2012) Lisaks tegutseb Pressinõukogu, mis on *ajakirjanduse eneseregulatsiooni organ, mis pakub lugejatele võimaluse leida meediaga vastuollu sattunult kohtuväliseid lahendusi* (Pressinõukogu kodulehekülg 2012). Pressinõukogu autoriteet seisneb ajakirjanduse valmisolekus pidada vabatahtlikult kinni heast ajakirjanduse tavast (Rohtla 2012). Seega on Eestis lisaks kohtule olemas kaks organit, kuhu võivad asjasse puutuvad inimesed pöörduda, kui meedia on neile nende hinnangul liiga teinud. Kui Avaliku Sõna Nõukogu teeb kaebuse korral järelepärimise nii väljaandjale kui ka ajakirjanikule, millele kumbki ei ole kohustatud vastama (Harro-Loit 2012), siis Pressinõukogu teeb järelepärimise vaid väljaandele (Rohtla 2012), millele too on kohustatud vastama. Ajakirjaniku autonoomia seisukohast on hea, kui konflikti lahendamisse on kaasatud ka ajakirjanik – kui põhjenduse esitab ajakirjanik, annab see võimaluse talle tema väärtusi ja nende hierarhiat selgitada. Tulles tagasi Merrilli (1989) juurde, kes näeb ajakirjandusliku vabaduse kontekstis autonoomia tasakaalustava jõuna mitte aruandekohustust

vaid seda, et ajakirjanikud peaksid ise oma tegude eest moraalselt vastutust võtma, võib öelda, et mida laiemalt märkab ajakirjanik eetilisi konflikte, on erinevatest dilemmadest teadlik ja on võimeline nende üle kaalutlema, seda suurem on tema autonoomia.

Rohtla (2012) sõnul võtavad nii väljaanded kui ka asjasse puutuvad ajakirjanikud taunivat otsust väga hinge ning on teadaolev juhtum, kus tauniva Pressinõukogu otsuse tõttu on ajakirjanik lahkunud töölt ja otsustanud ajakirjanikuna enam mitte edasi töötada. Samas ei tasu seadustes, ajakirjanduse eetikakoodeksis ja nimetatud eneseregulatsiooniorganites näha vaid ajakirjanike autonoomia piirajat, sest teisalt tagatakse nende samade vahenditega ajakirjandusvabadus. Enamgi veel – eneseregulatsioonivahendid annavad võimaluse hea tava üle vabamalt arutlemiseks.

Seaduslike ja tsunftsiseste regulatsioonivahendite kõrval võivad olla ka reeglid, tavad ja normid toimetustes enestes, mida ajakirjanikel tuleb samuti järgida.

1.2.8. Protseduurilised mõjud

Protseduurilised mõjud hõlmavad kõiki erinevaid tegevusi, millega ajakirjanikel tuleb lugusid tehes ja igapäevatoos silmitsi seista, siia mõjutegurite gruppi kuulub ka ressursside (aeg ja ruum) piiratus ning fakt, et uudistetootmine on üsna standardiseeritud ja rutiinne töö ning ajakirjanikud peavad nende oluliste piirangutega, protseduuride ja standarditega toime tulema (Hanitzsch et al 2010: 15).

Kui ajakirjanik on leidnud töökoha, väljaande, kuhu kirjutada, asub ta lugude kirjutamise eesmärgil informatsiooni koguma. Selleks tuleb leida sobiv teema, millest kirjutada, saada toimetusest selle kirjutamiseks nõusolek (või siis antakse teema toimetusest), hankida kirjalikest ja suulistest allikatest taustamaterjali, kontrollida fakte jne. Oluline on näiteks ka ajakirjanike suhe allikatega. Reich (2006) võrdleb seda tangotantsuga, mille tantsimiseks on vaja kahte osapoolt, kusjuures üks juhib tantsu – allikatel on domineerivam roll uudise leidmise faasis, reporteritel materjali kogumise faasis. Oluline roll ja mõju siinjuures võib olla anonüümseks jääda soovivatel mingisuguse siseinformatsiooni jagajatel ning nende motiividesse tasuks kriitiliselt suhtuda, samuti võib pika karjääriga ajakirjanikku mõjutada tema pikaajaline koostöö mõne allikaga (Fengler & Ruß-Mohl 2008). Protseduuriliste mõjude rühma paigutub ka näiteks see, kui hõlpsasti on ajakirjanikele kättesaadavad riiklikus sektoris avaliku informatsiooni alla liigituv teave, aga ka näiteks suhtekorralduse mõju, millega ajakirjanikel tuleb silmitsi seista nii taustainfot kogudes kui ka juba artiklit kirjutades.

Suhtekorralduse kaudu jõuavad näiteks poliitilised ja majanduslikud mõjutegurid otseselt ajakirjanikuni. Meediavälistest allikatest pärit uudismaterjal on ühelt poolt ajakirjanikele nende töös toeks ja võimaldab kuludelt kokku hoida (Larsson 2009). Samuti säästab suhtekorraldusest pärit informatsiooni kasutamine ajakirjanike aega (Fengler & Ruß-Mohl 2008), vastutasuks selle eest saavad ajakirjanikud pakkuda auditooriumi tähelepanu, aga ka mõnevõrra soosivat kajastust allikate suhtes, keda suhtekorraldus esindab. Seetõttu Phillips (2010) nendibki, et suhtekorraldusest saadud informatsiooni peab suhtuma kriitiliselt, et ajakirjanduses ei hakkaks levima pressiteated ja nende kaudu poliitpropaganda, samas on suhtekorraldajate kaudu meediasse leviv informatsioon vajalik demokraatia funktsioneerimiseks, et kodanikud oleks informeeritud valitsuse ja äride tegevusest. Phillips lisab, et ajakirjanike töö sealjuures on aga uurida tagamaid ja esitada erinevaid vaatenurki. Ka Harcup (2004) viitab sellele, et suhtekorraldus ei tähenda ainult informatsiooni jagamist, vaid ka informatsiooni ja ligipääsu kontrollimist. Siiski leiavad suhtekorraldajad, et saavad oma materjalid ajakirjanduses suhteliselt lihtsa vaevaga avaldatud (Larsson 2009).

Kuigi paljudel suhtekorraldajatel võib ajakirjanikega olla hea tööalane suhe, mis põhineb usaldusel ja isegi mõneti vastumeelsel austusel, jääb fakt, et nad teevad tööd erinevaid agendasid silmas pidades (Harcup 2004: 25). Larssoni (2009) uuringust selgub, et kui paljud suhtekorraldajad hindavad oma suhteid ajakirjanikega headeks, ei pea tegelikult ajakirjanikest paljud suhtekorraldajaid üldsegi mitte vajalikeks, olles samal ajal sõltuvuses suhtekorraldustööstuse saadetud materjalidest, mille läbi on meedia saamas majanduslikult tugevate huvide kommunikatsioonivahendiks. Suhtekorralduse surve ajakirjandusele muutub tugevamaks, kui uudisteorganisatsioonid on sunnitud auditooriumi asemel hoolt kandma reklaamiosjate eest, et saada rahastust, nendib Philips (2010) ja lisab, et surve on olnud eriti tugev onlainuudiste tulekust saadik ning teravnenud majandusolukorra tõttu tuleb järelejäanud ajakirjanikel töötada kiiremini ja täita rohkem ruumi.

Uute tehnoloogiate kasutamine ja sisseviimine uudiste protsessidesse ongi loonud kiiruse diskursuse kui peamise kriteeriumi, mille järgi ajakirjaniku tööd hinnatakse, ka olemasolevad ajakirjanduslikud tööpraktikad on välja kasvanud vajadusest kohandada tööjõudu sellise kiiruse kasutusega kui uudistetööstuse konkurentsivõimelisuse ja edu põhinäitajaga (Örnebring 2010: 65). Pidev tähtaja surve õpetab ajakirjanikele, et õigel ajal ära antud keskmise tasemega loost on rohkem kasu kui ideaalne lugu, mis saabub hilja, tõdeb Harcup (2004:15) ja lisab, et kuigi kaasaegne tehnoloogia peaks tooma endaga kaasa hilisemad tähtajad, on need tegelikult liikunud ajakirjanike jaoks veelgi varasemaks, et toime tulla

väiksema töötajate arvuga toimetustes ja et printida paksenenud lehtedele veelgi mahukamaid lisasid. Samas ei ole ebatavaline, kui ajakirjanikku survestatakse loo saamise eesmärgil jätta kõrvale isiklikud või eetilised tõekspidamiseks, näiteks tunnevad ajakirjanikud loo esitamise survet ainuüksi sellepärast, et temalt oodatav suur lugu on maketile juba planeeritud (Harcup 2004:17).

Örnebring viitab, et massikommunikatsiooni tulekuga on nõrgenenud ka ametiühingute tähtsus, osalt ametiühingute nõrkuse tõttu on tööstuses vähenenud ajakirjanike arv ja samas kasvanud (tehnoloogilised) nõudmised ajakirjanike tööle, mis jätab järjest vähem aega traditsiooniliste ajakirjanduslike praktikate jaoks. Ta lisab, et ükskõik millise uue tehnoloogia eesmärk kiiruse diskursuses on kiirendada uudiste loomise protsesse ning kiiruse vajadusega on ilmsiks tulnud ka vajadus lühiduse järele, mis on samuti seotud konkurentsiloogika, mille lõi ajakirjanduse industrialiseerimine. Sellised arengud on ühelt poolt muutnud ajakirjanike töö lihtsamaks ja nende oskused tehnika kasutamise vajadusest mitmekülgsemateks, ent on samas kahandanud nende traditsioonilises mõttes peamiste oskuste (näiteks tasakaalustatud ja usaldusväärse info kogumine) kaalu. (Örnebring 2008) Vähetähtis ei ole ka asjaolu, et aja surve on muutnud ajakirjaniku nõ liinitööliseks, mis on omakorda suurendanud professioni sees töötasu mõttes polariseerumist. Näiteks Ühendkuningriikides on ajakirjanike keskmine palganumber 1980. aastatest vähenenud võrreldes professionidega, millel on sarnased hariduslikud nõudmised, samas leidub üksikuid väga hästi tasustatud ajakirjanikke (Örnebring 2010: 68).

1.2.9. Referentsgrupp

Referentsgrupp mõjutab ajakirjanikku kogu tema karjääri jooksul isiklikul tasandil. Hanitzschi järgi hõlmab referentsgrupp mitmesuguseid mõjutegureid, hõlmates nii professionaalset (kolleegid teistest väljaannetest ja konkureerivad väljaanded, kelle tegevust jälgitakse) kui ka eraelulist dimensiooni (sõbrad, tuttavad ja perekond, kelle arvamusega arvestatakse). Samuti kuulub siia gruppi auditoorium, mis on oluline, kuna ajakirjanikel on kindel arusaam, millist sisu nende lugejad, vaatajad või kuulajad tahavad, kuigi mõningate andmete järgi nad auditooriumi huvide hindamisega väga hästi toime ei tule. (Hanitzsch et al 2010: 15) Samas võib vaenulik auditooriumi reaktsioon olla potentsiaalne piirang iseseisvale ajakirjanikule – kui kohaliku ajalehe reporter kirjutab midagi valesti, on tõenäoline, et ta saab telefonikõnesid või kirju ärritunud lugejatelt, samas õpib ta selliselt vigu edaspidi vältima (Harcup 2004:20). Auditoorium on aga oluline, sest suuresti just selle huve silmas pidades

peaks professionaalne eetiline ajakirjanik oma tööd tegema. Auditooriumi tähelepanu saab müüa reklaamiandjatele, kes annavad suurema osa tuludest (Shoemaker ja Reese 1991, Shoemaker 1991), mis omakorda muudab auditooriumi oluliseks ka meediaomanikele, kes suure tõenäosusega sellega arvestavad ja sellele vastavalt toimetustele antud juhiseid kujundavad.

Oluline on ka toimetuse sotsiaalne keskkond, kus ajakirjanikul tuleb igapäevaselt viibida - liiga ühtlane ja üksmeelne toimetuse ei ole hea ühiskonnale, ega ka toimetuse töötajate sõltumatusele, kuna kolleegid saavad üksteise iseseisvust piirata, kui loovad ühtlase atmosfääri, kus loodud norme rikkuv kolleeg on naeruvääristatud, eemale tõugatud või marginaliseeritud (Harcup 2004: 25-26). Ka teiste väljaannete ajakirjanikud on ajakirjanike jaoks olulised, kuna nendega kohtutakse igapäevaselt nii professionaalselt kui ka eraeluliselt, veelgi enam – ajakirjanike reputatsioon sõltub suuresti sellest, kuidas tema tööd auditooriumi kõrval tunnustavad kolleegid ja ametikaaslased. (Hanitzsch et al 2010: 15).

Referentsgrupi tähelepanu all võib mõista Fengleri ja Ruß-Mohli (2008) järgi ajakirjanikutöö mittemateriaalset tasu, milles ka osad tööandjad näevad kompensatsiooni madalate palkade eest. Kuigi mitte alati ei pruugi referentsgrupi mõju ja tagasiside olla ajakirjanikele positiivne, on see samas siiski kui päike, mille all ajakirjanik saab end soojendada (vt Joonis 1) ja mis annab talle energiat ja motivatsiooni seda tööd teha ning ilma milleta oleks ajakirjanikel raske oma tööd teha.

1.3. Hanitzshi ajakirjandusmiljööd

Hanitzsch (2011) viitab, et on olemas erinevad ajakirjanike grupid, kes jagavad sarnaseid väärtusi, kusjuures on oluline märkida, et need ajakirjanike subkultuurid, professionaalsuse miljööd on riigi- ja organisatsiooniülesed. See tähendab, et ka näiteks Eestis ja ka ühe meediaorganisatsiooni siseselt võib leida erinevate miljöögruppide esindajaid, oma arusaamadega professionaalsetest väärtustest, autonoomiast ja selle vajalikkusest, igaüks oma individuaalse kogemusega. Samas on tõenäoline, et mõne grupi esindajaid on ühes riigis (ja organisatsioonis) rohkem kui teisi. Missiooni/väärtuste, võimu kauguse ja turuorientatsiooni põhjal eristab Hanitzsch nelja miljööd:

- 1) Populistlik levitaja – orientatsioon on suunatud sellise informatsiooni tootmisele, mis pakuks huvi suuremale osale auditooriumist. Ajakirjaniku nähakse kui eraldiseisvat

jälgijat, kes ei võta oma töös aktiivse osaleja rolli. Uuringu järgi domineerib see miljöo Hispaanias, Rumeenias, Bulgaarias ja Iisraelis. Valvekoera rollist lahti öelnud populistlikud levitajad tunnevad mõõdukat autonoomiat ja nõrgalt meediaorganisatsiooniväliseid mõjutajaid.

- 2) Erapooletu valvekoer – suurt tähelepanu pööratakse ajakirjanikule kui erapooletule jälgijale, kes vahendab auditooriumile poliitilist informatsiooni, mille põhjal kodanikud saavad teha poliitilisi otsuseid. Sealjuures arvavad ajakirjanikud, et auditooriumini jõudmiseks peavad isegi poliitilised uudised olema huvitavad, et need hästi müüks. Samas on need ajakirjanikud kõige vähem sekkuvamad – nad taotleavad kõige vähetõenäolisemalt poliitilist muutust, mõjutavad kõige vähetõenäolisemalt avalikku arvamust ja loovad kõige vähetõenäolisemalt poliitilist agendat. Erapooletu valvekoera miljöo ajakirjanikel on kõige kõrgem professionaalse autonoomia tase – piisava autonoomiata ei saakski erapooletu valvekoera raamistik praktikas realiseeruda. Samuti tunnevad nad endi sõnul vähim väliseid mõjutajaid (kasumiootus, reklaami kaalutlused; reklaamijate, omanike, poliitikute, valitsuse mõju). Siia miljöogrupperi kuuluvad tüüpilised lääne ajakirjanikud.
- 3) Kriitiline võtmeisik – selle miljöo ajakirjanikel on kriitiline suhtumine valitususse ja ärieliiti, tähtsustavad sotsiaalse muutumise taotlemist. Motiveerivad auditooriumi osalema kodanikuühiskonnas ja poliitilises diskussioonis. Neile pole meelepärane toetada valitsuse poliitikat ja need ajakirjanikud on kõige vähem auditooriumile orienteeritud. Kriitilise võtmeisiku grupi ajakirjanikud tunnevad oma tööle teiste miljöogrupperi ajakirjanikega võrreldes suuremat korporatiivsete ja poliitiliste allikate mõju. Miljöo domineerib Lähis-Ida maades, Egiptuses ja Türgis.
- 4) Oportunistlik abistaja – selle miljöo ajakirjanikud on valitsuse konstruktiivsed partnerid majandusarengu ja poliitilise muutuse protsessides. Kõige suuremad valitsuse toetajad, loovad valitsusest ja juhtidest positiivset imidžit ja pole huvitatud valvekoera rollist. Oportunistlikel abistajatel on suhteliselt vähe toimetuse autonoomiat ja nad on suuresti väljastpoolt mõjutatud. Miljöo domineerib Tšiilis, Hiinas, Indoneesias, Venemaal ja Ugandas. (Hanitzsch 2011)

Seega, kuigi iga ajakirjaniku kogemus on erinev, on tõenäoline, et üldjoontes on ka Eesti ajakirjanike seas domineeriv teatud miljöogrupperi või arusaam ajakirjaniku ja autonoomia vahelistest suhetest ja selle olemusest.

2. Uurimisküsimused, meetod ja valim

2.1. Uurimisküsimused

Kuna ajakirjanikud saavad oma kogemusele tuginedes välja tuua autonoomiat mõjutavate teguritena peamiselt neid aspekte, mis neid otsesemalt mõjutavad, keskendubki käesolev töö eelkõige ajakirjaniku autonoomiat otseselt mõjutavatele teguritele (vt Joonis 1, lk. 13), mis ei välista kaudsete mõjuteguritega arvestamist magistritöös, kui intervjuueeritavad nendele viitavad. Selgitamaks välja, millised mõjutegurid avaldavad mõju Eestis ajakirjanike sõltumatusele, püstitan järgmised uurimisküsimused:

- 1) Milline on Eestis ajakirjanike tööturule sisenemise süsteem?
- 2) Kui kindlalt tunnevad ajakirjanikud end tööturul?
- 3) Milliseid autonoomiat piiravaid mõjusid ajakirjanikud tajuvad?

2.2. Meetod ja valim

Püstitatud uurimisküsimustele vastuste leidmiseks kasutasin kvalitatiivintervjuud. Rakow (2011) nendib, et see meetod on sobilik kultuurilistest nähtustest või muutustest arusaamiseks ning see annab selgituse teatud grupi inimeste käitumisele. Kuna taolisi ajakirjanike autonoomia uuringuid ei ole teadaolevalt Eestis varem läbi viidud, on käesoleva töö eesmärgiks eelkõige olukorra kaardistamine ja võimalike probleemkohtade väljaselgitamine.

Selleks viisin läbi kümme süvaintervjuud ajakirjanduses töötanud või praegu töötavate inimestega (vt Tabel 1). Rakow tõdeb, et kvalitatiivintervjuu puhul ei ole niivõrd oluline intervjuueeritavate arv kui intervjuu sügavus, oluline on koguda piisav näidete arv: *piisaval määral asjakohaste detailide näitamine aitab uuringu vaatajal aru saada, kuidas informatsioon koguti ja mõista uurija eneserefleksiooni uuringutulemuste vormistamisel* (Rakow 2011: 422). Samuti nendib Rakow, et uuringutulemuste kontekstis ei ole oluline uurija personaalne seotus intervjuueeritavatega, vaid piisav kriitikameel.

Intervjuude läbiviimisel leidis kasutust poolstruktureeritud süvaintervjuu, kus ette oli valmistatud teatud hulk uurimisküsimustest lähtuvaid küsimusi (vt Lisa 1), ent mis võisid intervjuu käigus vastavalt intervjuueeritava vastustele ja tema töö omapäradele muutuda ning kuhu vahele sai esitada mitmeid täpsustavaid küsimusi.

Lisaks on intervjuude sees kasutatud kvantitatiivset andmekogumist, kus intervjuueeritavatel on palutud teatud mõjusid hinnata numbrilisel skaalal – neil tuli anda ka kvantitatiivne hinnang oma iseseisvusele erinevates infotöötlemise protsessides ning hinnata rahulolu nendes protsessides toimuva sekkumisega, samuti hinnata erinevate isikute mõju oma tööle ja rahulolu sellega. See võimaldab võrrelda intervjuueeritavate kogemust ja edastada konkreetsemaid, laiapõhjalisemaid tulemusi. Kvantitatiivse meetodi kriitikaks käesoleva töö kontekstis võib olla asjaolu, et kuigi tulemuseks on hästivõrreldavad andmed, on raske kindlaks teha, mida täpsemalt vastajad sellise hinnangu all mõtlesid või silmas pidasid.

Tabel 1. Intervjueeritavate nimekiri.

Lühend	Sugu	Haridus	Ajakirjanduses töötamise kogemus	Intervjuu läbiviimise aeg ja koht
int1	Naine	Erialane kõrgharidus	Ajakirjanikuna töötamise kogemus 2006. aastast. Töökogemus päevalehes, kahes maakonnalehes, produktsioonifirma toimetajana teles. Hetkel üle-Eestilise päevalehe B-osas, ent on lapsega kodune. ²	04.10.2011 Tartu ³
int2	Naine	Erialane kõrgharidus, omandatud kõrvalerialana	Ajakirjanikuna töötamise kogemus 1999. aastast (ei ole pidevalt töötanud). Töökogemus kolmes maakonnalehes, nädalakirjas, päevalehes, kuukirjas. Hetkel nädalakirjas.	06.10.2011 Tartu
int3	Naine	Erialane kõrgharidus, omandatud kõrvalerialana	Ajakirjanikuna töötamise kogemus 2006. aastast (ei ole pidevalt töötanud). On töötanud raadios, kahe päevalehe B-osas, kuukirjas, nädalakirjas. Ei ole töötanud kunagi erialaselt töölepinguga, vaid on vabakutseline. Hetkel töötab meediauuringute valdkonnas, ent on lapsehoolduspuhkusel.	08.10.2011 Tallinn
int4	Naine	Erialane kõrgharidus	Ajakirjanduses töötamise kogemus 2006. aastast (väikeste pausidega). Töötanud maakonnalehes, päevalehes, televisioonis. Hetkel päevalehes.	08.10.2011 Tallinn
int5	Mees	Erialane kõrgharidus	Ajakirjanikuna töötamise kogemus 1992. aastast. Töötanud kahes nädalalehes, päevalehes, veebiportaalis, ajakirjas. Hetkel veebiportaali (kirjutav) peatoimetaja.	11.10.2011 Tartu
int6	Mees	Erialane kõrgharidus	Ajakirjanduses töötamise kogemus 1996. aastast. Töötanud televisioonis, päevalehes ja maakonnalehes. Hetkel televisioonis.	20.10.2011 Tartu
int7	Mees	Mitte-erialased kõrgkooli-õpingud jäid pooleli	Ajakirjanduses töötamise kogemus 1996. aastast. Töötanud mitmete päevalehtede B-osas vabakutselisena, kahes populaarteaduslikus ajakirjas, vabakutselisena mitmele poole ajakirjadesse. Hetkel reporter-toimetaja päevalehe B-osas.	09.10.2011 Tallinn
int8	Naine	Mitte-erialane kõrgharidus	Ajakirjanduses töötamise kogemus 1990. aastast. On töötanud maakonnalehes, vallalehes, kahes päevalehes, teinud vabakutselisena kaastöid ajakirjadele ja nädalalehtedele. Hetkel päevalehes.	10.10.2011 Tartu
int9	Naine	Erialane kõrgharidus lõpetamata	Ajakirjanduses töötamise kogemus 2007. aastast. On töötanud üliõpilaslehes, kahes maakonnalehes. Hetkel maakonnalehes.	27.10.2011 Tartu
int10	Naine	Mitte-erialane kõrgharidus, kõrvalerialana PR-alane kõrgharidus	Ajakirjanduses töötamise kogemus 2005. aastast. Töökogemus maakonnalehes, ajakirjas (kirjutav toimetaja), nädalakirjas. Hetkel nädalakirjas.	30.10.2011 Tartu

² hetkelise töökogemuse all on peetud silmas seda, kus intervjueeritav omas töökohta intervjuu läbiviimise ajal.

³ intervjuu läbiviimise koht ei märgi toimetuse asukohta, kus intervjueeritav intervjuu läbiviimise ajal töötas.

Käesolevas töös kasutatud intervjueeritavad on valitud minu isiklikust ja professionaalsest tutvusringkonnast, et saada olukorrast võimalikult adekvaatset pilti. Selle uurimuse oluliseks märksõnaks on usaldus: et saada uurimisküsimustele vastused, oli vaja, et mul oleks intervjueeritavatega usaldav suhe, et saada võimalikult aus ja tõepärane olukorrakirjeldus ning refleksioon intervjueeritavate töökogemusest. Eesti ja siinse ajakirjandusmaastiku väiksuse või toimetuses valitsevate ebakõlade tõttu poleks oma nime alt paljud ajakirjanikud olnud valmis oma tööst rääkima või siis nii julgelt oma mõtteid avaldama - seetõttu jäävad selles magistritöös intervjueeritavad anonüümseks. Et kaitsta intervjueeritavate anonüümsust, ei leia käesoleva töö lõpust ka intervjuude transkriptsioone.

Valimisse mahub rohkem mehi kui naisi, mis on ilmselt samas iseloomulik ka Eesti ajakirjanike kogukonnale üldisemalt. Kui töö kätkeb endas pikemaajalise karjääriga ajakirjanike puhul nii meeste kui naiste kogemust, siis valimi miinuseks võib pidada seda, et sel sajandil ajakirjanikukarjääri alustanud ajakirjanike puhul hõlmab töö vaid naisajakirjanike kogemust. Samas ei ole töö autoril põhjust arvata, et nais- ja meesajakirjanikud võiksid autonoomiat mõjutavaid tegureid tajuda erinevalt. Tulles tagasi töö eesmärkide juurde - eesmärgiks on pigem võimalike probleemkohtade väljaselgitamine kui konkreetsete vastuste andmine, kuna objektiivsete vastuste saamiseks tuleks läbi viia veel täiendavaid uuringuid. Suurendama peaks valimit ning mõnede tendentside tagamaade selgitamiseks tuleks läbi viia laiapõhjalisem standardiseeritud küsitlus.

3. Intervjuude tulemused

3.1. Ajakirjanduslase töö leidmine ja säilitamine

3.1.1. Tööturule sisenemine

Ajakirjanike esmase töökoha⁴ leidmisel võib eristada kahte mustrit: ühed ajakirjanikud on töö leidnud tänu sellele, et on käinud samas kohas varem praktikal või suverreporteriks, teised on kandideerinud avalike töökuulutuste peale. Mõlemal juhul on märksõnaks ajakirjanike suur tahtmine ajakirjanik olla ja ajakirjandusalt tööd leida: *«Kuigi esmalt valiti suverreporteriks teine kandidaat, kellel oli rohkem kogemusi, siis kuna ma olin samast maakonnast pärit ja väga entusiastlik, siis anti mulle võimalus tulla teiseks suverreporteriks. Minu jaoks oli see kindlasti õudsalt müstiliselt suur asi»* (int2) või *«Ma kandideerisin sinna hästi mitu aastat järjest, lõpuks mind võeti sinna. Ma õudsalt tahtsin, see oli mul hull unistus seal töötada. Päriselt noh. Ja oh seda rõõmu, kui ma lõpuks sain suverreporteriks ja oh seda rõõmu, kui ma lõpuks sain põhikohaga.»* (int10). Lisaks oli intervjuueeritavatel ka suur motivatsioon ajakirjandushariduse omandamiseks – kaks neist, kes on omandanud ajakirjanduse kõrvalerialana, kui ka kaks mitteerialase kõrgharidusega isikut tunnistasid, et tahtsid ajakirjandust põhierialana õppima minna, kuid neid ei võetud vastu. Ülejäänud intervjuueeritavatest neli on ülikoolis õppinud ajakirjandust põhierialana.

Ilmselt võibki praktikal või suverreporteriks käimist pidada heaks võimaluseks tööturule sisenemisel. Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja suhtekorralduse eriala 3+2 õppekavade kehtima hakkamisest saadik alates 2002. aastast on õppekavas olnud reporteritöö praktika pärast teise kursuse reporteritöö kursuse läbimist. Enne seda 4+2 õppekavades oli mitu praktikat väiksema mahuga: esimene maakonnalehes ja teine spetsialiseerumispraktika. Kuni 2011. aastani polnud 3+2 õppekavade puhul aga praktika läbimine lõpetamiseks kohustuslik, see tähendab, et oli võimalus lõpetada ülikool ajakirjanikuna läbimata praktikat. Seda heitsid tööandjad ka Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudile ette. Õppekava uuemas, 2011. aastal kehtima hakanud variandis on aga neile, kes asunud õppima Tartu

---

⁴Esmase töökoha all on silmas peetud esimest tasustatud kirjaliku või suulise lepinguga regulaarset töökohta, arvesse ei lähe (üli)kooli poolt suunatud või õppekava kontekstis läbitud praktika või lühiajaline töötamine suverreporterina mõnes toimetuses.

Ülikoolis ajakirjanduse ja kommunikatsiooni eriala ning peaerialaks valinud ajakirjanduse, praktika läbimine ülikooli lõpetamiseks kohustuslik.⁵ Kümnest intervjuueeritavast kuus on käinud praktilal või olnud suverreporter ning saanud hiljem esimese töökoha samasse väljaandesse, kusjuures osadel on tulnud selleks läbida konkurss ja käia tööintervjuul (int10), osadele on tööd praktika või suverreporteritöö lõppedes pakutud (int2, int4, int5, int6, int8).

Ajakirjanike tööleldmisel võibki intervjuueeritute hulgas eristada kahte gruppi nende stardipositsiooni mõttes. Esimeses neist alustasid ajakirjanikud karjääri 1990. aastatel, mil ühtepidi oli ajakirjandustudengitel ülikoolis kohustuslik praktika, mis avas neile toimetuste uksed ja aitas kaasa tulevasele karjäärile, ja teisalt valitsesid 1990. aastate alguses siseriiklikult segased ajad, mil avati palju ettevõtteid, reformiti ajakirjandusväljaandeid ning ajakirjanduskarjääri alustamiseks piisas ettevõtlikkusest. 1999. aastal ajakirjanikukarjääri alustanud intervjuueeritav (int2) kinnitab seda väidet: *«Vanasti oli rohkem, et käisid koolinoored toimetuses ja nad said midagi teha, nüüd enam ei ole vist sellist asja»*. Näiteks ka üks tänaseks reporter-toimetaja ametisse jõudnud lõpetamata mitte-erialase kõrgharidusega intervjuueeritav (int7) kirjeldab oma ajakirjanikukarjääri algust 1996. aastal nii: *«Mul oli raha tarvis ja ma leidsin esimesel kursusel, et see on kõige lihtsam meetod, et hakata kiiresti kirjutama, kuna ma arvasin, et ma oskasin kirjutada./.../ No ma lihtsalt tekkisin kuidagi sinna Postimehesse, seal oli kuidagi niimoodi, et vist minul ja mingitel mu sõpradel oli mingi mõte, et Postimehe vahel võiks hakata ilmuma mingi noortelisa. Ja siis tuli välja, et ka neil oli see mõte. Ja siis me vist käisime Kadastikule seda rääkimas, siis Kadastik ütles, et väga tore, et ja, me siin loome mingit asja ja siis kuidagi see sündis»*.

Ajakirjanikuna töö leidmise kohta võib näite tuua ka 1990. aastal kirjutamisega alustanud ajakirjanik esimese töökoha tööintervjuust või õigemini pigem selle puudumisest (int8): *«Ma arvan, et seda intervjuud peaaegu nagu ei olnudki. Seal oli nagu parasjagu mingi selline omanikevahetus või omandisuhete vahetus ja siis ma lihtsalt läksin CV-ga, kuna ma olin sinna kirjutanud, et «tere, kas te vajaksite ühte inimest, kas te võtate mind tööle?» ja kuna nad teadsid mind, et ma olin juba kirjutanud, siis nad ütlesid, et «jah, me võtame su tööle». Ma olin varem teinud kaastööd sinna, praktika ajal ja siis ma 12. klassis tegin vabatahtlikuna kaastööd, et nad umbes teadsid minu taset ja olemust.»*. 1996. aastal ajakirjanikutööd alustanud int6 tõdeb, et tema hinnangul paljud ajakirjanikud nii töö leiavadki, et keegi kutsub

---

⁵ Andmed on esitanud Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi õppekorralduse spetsialist Katrin Lendok.

neid järgmisse kohta tööle ja tavapärase tööintervjuu asemel toimub kohtumine, kus lepitakse lihtsalt kokku palgas ja täpsetes tööülesannetes: *«Ajakirjanduses on, ma julgen öelda, see heade tegijate ring suhteliselt väike ja kellel silm peale jääb, sellel ikka niimoodi on. /.../ Kuigi mul on selline mingi sisemine karvane tunne, läbi oma kogemuste, et ajakirjanduses pigem vahetatakse üksteist niimoodi ikkagi läbi selle, et mina tunnen sind, minul on sinusugust inimest praegu vaja. Ajakirjaniku amet on nii nagu ta on - väsitakse võib-olla ühest žanrist, võib-olla ühest väljaandest, võib-olla tekib isikute pinnal mingi konflikt, et selles mõttes see on ka ju näide, et liigutakse väljaandest välja ja siis jälle tagasi.»*

Samas kui teises ajajärgus, aastatel 2005-2007 ajakirjanikutööd alustanute kirjelduste põhjal on vajalik ka suverepoteriks kandideerides läbida konkursikadalipp, käia töövestlusel ja teha proovitöö. *«Konkurents oli hästi kõva. Ma ju alati ka tegelikult tean, kes minu asemel sai. Eks nad võib-olla eelistasid ajakirjandustudengeid. Lisaks võib-olla ei olnud mul nii palju artikleid ette näidata, no mina ei tea, seal pidi saatma mingeid artikleid, kui sa kandideerisid tööle. No ühesõnaga, kogemusi vist ei olnud,»* kirjeldab mitte-erialase kõrgharidusega intervjuueeritav (int10) oma korduvaid püüdlusi saada ühe maakonnalehe suverepoteriks. Teise ajajärku kuuluvate ajakirjanike tööotsinguid võis raskendada ka see, et nende ülikooliõpingute ajal oli võimalik saada Tartu Ülikoolist ajakirjanduslik kõrgharidus praktikat läbimata, samas kui tööintervjuudel on eelneva töökogemuse temaatika päevakorral (int2, int4, int10). Teisalt võib konkurentsi tihenemise küsimus olla suuremas ajakirjandusharidusega inimeste arvus tervikuna tööturul. 3+2 õppekavade kehtima hakkamisest saadik, 2002. aastast on riigieelarvelisi kohti ajakirjanduse ja suhtekorralduse (ajakirjanduse ja kommunikatsiooni) bakalaureuseõppe õppekavadele olnud 23, koos riigieelarveväliste üliõpilastega on suurim kursus olnud 74 ja väikseim 42 üliõpilasega, kus enamvähem üks kolmandik kursusest on spetsialiseerumisega ainult ajakirjandusele, kolmandik ainult suhtekorraldusele ja ülejäänud võtnud kas ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudist või mujalt kõrvaleriala. Sinna juurde tuleb liita ka need, kes omandavad kõrgharidust avatud ülikoolis – näiteks eelmisel aastal sai ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis koos avatud ülikooli üliõpilastega lõpudiplomi 89 bakalaureuseastme üliõpilast. Seevastu 4+2 õppekavade ajal võttis instituut igal aastal vastu 15 ajakirjandus- ja 15 suhtekorraldustudengit, esimesed riigieelarvevälised tudengid võttis praegune Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut vastu avalikussuhete ja teabekorralduse 4+2 õppekavale vastu 1996. aastal, neid oli kolm-neli üliõpilast. Avatud ülikool läks käima 1997. aastal ja üsna väikese hooga - tasuline õpe läks tegelikult käima alles

sellel sajandil.⁶ Seega tuli 1990. aastatel ajakirjandustööd alustanutel ajakirjanikel töö saamiseks konkureerida vähemate erialase haridusega inimestega.

Kahe grupi ajakirjanike tööle saamise kogemuse erinevus annab selge signaali sellest, et ajakirjaniku tööle saamise võimaluste kui ajakirjaniku autonoomiat mõjutava teguri puhul on oluline faktor turg ja meediasüsteem ning nende muutumine.

Samas võis ka majandusbuumiaegselt (2006. aastal) ajakirjandusosalast tööd leida üsna hõlpsalt: «*Ülikooli loengutesse tuli Meelis Mandel, andis mingi loengu ja siis muuseas ütles, et Äripäev on kaasautoritest väga huvitatud, et kellel on huvi, andku teada. Ja siis ma lihtsalt kirjutasin meili, et nagu tunneks huvi ja siis niimoodi saingi.*» Viimase näite puhul on oluline märkida, et tegemist oli kõrvalerialana ajakirjandust õppiva üliõpilase esimese ajakirjandusosalase töökohaga (kus ta hiljem kirjutas vabakutselisena artikleid aastaid), mingisugust konkurssi ega tööintervjuud ei olnud, ka proovitööd ei pidanud tegema.

Üks intervjuueeritav (int9) alustas ajakirjanikukarjääri üliõpilaslehes, kus tööintervjuud ei toimunud. Ainus intervjuueeritav, kes on esimese ajakirjandusosalase töö saanud lihtsalt töökuulutuse peale kandideerides, kirjeldas spordireporteriks kandideerimisel tööintervjuu kogemust järgmiselt: «*Tööintervjuu oli väga hirmus, sest tööandja oli väga teadlik spordist. Ta eeldas, et ma olen kursis kõigega, et mul on huvi suurem, kui tegelikult oli. Ma ise lootsin selle peale, et kui tegema hakkas, siis viin ennast kurssi.*» (int1).

Edasised töökohad

Ka edasistele töökohtadele liikudes võib täheldada erinevusi 1990. aastatel ja 2000. aastatel alustanud ajakirjanike vahel. Esimese rühma ajakirjanikud kinnitavad, et neid on järgnevatele töödele ikkagi kogu aeg kutsutud, mitte nad ei ole sinna kandideerinud, ja tööintervjuul nad ei ole töökoha saamiseks käinud (int5, int6, int8): «*Kui mind kutsuti, siis see esimene vestlus oli küll ikkagi, et noh saame näost näkku kokku ja mida minult oodatakse, kui palju minult oodatakse. Kui seda nüüd tööintervjuuks pidada, siis loomulikult, siis ma neid asju olen teinud, aga noh põhimõtteliselt oli see vestlus ka rohkem selline, et kas mina tahan tulla või ei taha.*» (int6) või «*Tööintervjuu oli põhiliselt ju palgasoov, et muud nagu ei olnudki.*» (int8). Samas selgus intervjuu käigus, et siiski on nad (v.a.int6) oma praegusele, st viimasele töökohale saamiseks kandideerinud, käinud tööintervjuul jne. Ühelt poolt on see seotud

---

⁶ Andmed on esitanud Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi õppekorralduse spetsialist Katrin Lendok.

sellega, et 1990. aastatel ajakirjanduskarjääri alustanud on pürginud kõrgematele, tähtsamatele või vastutusrikkamatele ametikohtadele, samas võib sellest välja lugeda ka konkurentsi tihenemise ilminguid.

Üks pikaajalisema töökogemusega (1999. aastast) ajakirjanik (int2) tunnistas, et on saanud tööle nii töökuulutuse kui ka tutvuste kaudu, aga tööle saada on väga raske: *«Isegi jättes kõrvale selle päris algaja poole ja kus on palju sellist kontingenti, kes lihtsalt õudsalt tahavad kirjutada, aga nad üldse ei oska, et päris reaalselt normaalsete ajakirjanike hulgas, neid on ka nii palju ja kuna igalt poolt tahetakse kokku hoida, see on karm maailm. On ju ka päris mitmeid inimesi, kes on siirdunud ära teistele elualadele, et see on ikka karm konkurents.»*

3.1.2. Tööle kandideerimise protsess

Tavapärane ajakirjanike tööle kandideerimise protsess näeb välja selline, et inimene kandideerib töökohale, ta kutsutakse töövestlusele ja palutakse kirjutada proovitöö (kogemus olemas int1, int2, int3, int4, int5, int7, int10).

Tööintervjuukogemus on olemas kõikidel intervjuueeritavatel, kuigi int4 omab ainult suvereporteri tööintervjuu kogemust – pärast suvereporteriks käimist sattus ta praktikale teise väljaandesse, pärast mida talle seal kohe ka tööd ilma konkursi ja tööintervjuuta pakuti. Ka 1990. aastatel alustanud ajakirjanikkudest on oma praeguse töökoha jaoks intervjuul käinud int5, int7 ja int8. Samast seltskonnast int6 rääkis, et kandideeris ühele töökohale ja käis tööintervjuul kohe esimesel või teisel kursusel, kuhu ta aga tööle ei saanud ja tööintervjuul on käinud ühe korra veel, ka sinna tööle ei osutunud ta valituks (ent töökohtadele, kus ta on töötanud, ta kandideerinud ei ole).

Tööintervjuude vestlusteemad

Tööintervjuul on inimestelt uuritud eelneva töökogemuse kohta (int4, int6), küsitakse tööle kandideerimise ja eelmiselt töölt ära tulemise põhjuste kohta (int6, int7, int10); küsitakse ajakirjaniku arusaama ja nägemust tulevases tööst (int3, int5, int7, int9) – näiteks on ajakirjanikelt küsitud juhtivamatele kohtadele tööle kandideerides, milline oleks nende nägemus väljaandest; samas on ajakirjanikelt küsitud, kas nad ikka saavad aru, millise väljaandega on tegu (on küsitud nii seda, kas ajakirjanik saab ikka aru, et *see ei ole mingi üliõpilasleht, see on ikka tõsine asi, mida inimesed hakkavad lugema* (int9) kui ka seda, *kas mind selline kollane väga ei häiri* (int8)). Samuti on ajakirjanikelt töövestlustel uuritud, kuidas

saadakse hakkama, kui kontor asub Tallinnas ja ajakirjanik elab mujal Eestis (int7, int8); millisest valdkonnast tahaks ajakirjanik kirjutada (int10, int8) ja millised hobid tal on (int10), räägitakse ka ajakirjaniku nõrkadest külgedest (int4). *«No tööintervjuudel küsitakse inimestelt ka väga erinevaid asju olenevalt sellest, mis tal CV näitab. Ilmselt sellelt, kes ei ole midagi teinud väga, aga väga tahab kirjutada, küsitakse teisi asju kui see, kes läheb põhimõtteliselt palgas kokku leppima, mingi tohutu portfoolio viskab lauale või on kuulus inimene, kõik teavad niigi. See ka väga oleneb tööst.»* (int2). Samuti mainisid ajakirjanikud, et tööintervjuul on tööandjad tutvustanud tulevast tööd.

Alati ei pruugi töövestlus olla ajakirjanikule aga kõige mugavamatel ja meeldivamatel teemadel: *«Tööintervjuul muuhulgas mult on küsitud, ma arvan, kõiki neid asju, mida seaduse järgi ei või küsida – minu suhte kohta ja ega ma ei ole rase ja ega ma ei kavatse rasedaks jääda. On küsitud, et kui meest ei ole, miks ei ole, umbes nii, et kas on mingisugune viga küljes, on küsitud tervise kohta.»* (int2) või *«Rääkisime sellest, et kas mul on plaanis lähiajal lapsi saada või mitte. Et see oli üsna eemaletõukav kohe. Mulle ei meeldinud. Et selles suhtes mul oli isegi hea meel, et ma ei saanud sinna. No muidugi, kui ma oleks saanud sinna, siis ma oleks kindlasti läinud, sest ma olin too hetk töötu.»* (int3). Töölepingu seaduse §11 «Lepingueelsed läbirääkimised» ütleb aga, et tööandja ei või lepingueelsetel läbirääkimistel või töölepingu sõlmimist muul viisil ette valmistades, sealhulgas töökuulutuses või töövestlusel, nõuda töölesoovijalt andmeid, mille vastu tal puudub õigustatud huvi ning tööandja õigustatud huvi puudumist eeldatakse eelkõige küsimuste puhul, mis puudutavad ebaproportsionaalselt töölesoovija eraelu või mis ei ole seotud sobivusega pakutavale töökohale.

Vaid üks intervjuueeritav tunnistas, et tööintervjuul testiti ka tema teadmisi tulevasel tööl vajamineva valdkonna (sport) suhtes (int1), samuti ei pea tööandja tööle kandideerijate arvates oluliseks tööle kandideeriva ajakirjaniku eetiliste väärtuste kaardistamist (int2): *«Keda see eetika huvitab?! See on see, mille peale mina mõtlen, aga ma ei näe küll, et eriti keegi teine peale minu mõtleks selle peale. Eetikaküsimust ei ole kunagi isegi mitte tõstatatud.»* (int2).

Tagasiside proovitööle ja tööle kandideerimise kohta

Peamiselt need ajakirjanikud, keda näiteks praktika või suvereporiteri töö lõppedes on edasi põhikohaga tööle võetud, tõdesid, et said tagasisidet selle kohta, miks neile tööd pakutakse ja milliseid omadusi nendes hinnatakse (int4, int5, int6, int8, int10).

Samas tunnistasid osad ajakirjanikud, kes on tööle saamiseks pidanud kandideerima, käima tööintervjuul ja tegema proovitöö, et pole alati saanud tööle kandideerimisel tagasisidet tehtud proovitöödele (int1, int3, int7, int9), samuti ei ole alati põhjendatud, miks nad ei saanud või said töökoha (int1, int2, int3, int9): «Ma kogu aeg kahtlesin, kas ma kõlban üldse või... Siis alles lõpus sain teada, kui ära läksin, et ikka kõlbasin» (int1). Töölevõtu põhjused on ajakirjanikele pigem aimatavad, samuti ei tundunud ajakirjanikele tööle kandideerimisel töölevõtu protsess kuigi läbipaistev: «Ma ei saaks öelda, et see oli väga läbipaistev, aga samas ma nagu taipasin, et mida nad nagu üritavad kindlaks teha või vaagida. Ma sain aru, et nad tahavad ikkagi inimest, kelle peale nad saavad kindlad olla, kes suudab nagu tähtaegadest kinni pidada, kes suudab mingeid teemasid välja pakkuda, et selles suhtes jah, ma sain aru.» (int10), «Tegelikult üldsegi mitte läbipaistev, sest mul ei olnud õrna aimugi, kes teised kandidaadid on, kui palju neid üldse on, millised on minu võimalused tööle saada. Mõlemas kohas tuli teha proovitöö alguses, et sellest ma sain aru, et see tuleb teha ja kui see on hästi tehtud, siis on lootust. Aga põhimõtteliselt oligi nii, et sa lihtsalt saatsid ja lootsid ja siis ühel hetkel tuli kõne, et te olete vestlusele kutsutud või olete töökoha saanud» (int9), «Ma arvan, et nendel juhtudel mina olen saanud aru, miks mind valitakse, aga ma ei ole väga kindel, et kui on teisi kandideerijaid olnud, et nemad on nagu aru saanud, miks nemad ei saanud.» (int8), «Need äraütlevad vastused on sellised suht trafaretsed, no tead küll seda meili, mis siis tuleb, et täname teid kandideerimast, aga ei osutunud valituks. Et aga noh kuna Eesti on väike ja see ring veel väiksem ja kui sa näiteks oled seal ettevõttes töötanud ja siis kandideerid samale kohale, siis pärast lihtsalt imbub välja mingeid asju.» (int2)

Seega on põhjused tööle võtu või mitte võtmise kohta ajakirjanikele pigem aimatavad, kui üldse. Samas on oluline, et ajakirjanikul oleks aimu, mida temalt kandideeritavalt töökohal oodatakse ja et seda ka talle pärast öeldakse, milliste omaduste põhjal ta osutus valituks või mittevalituks, see lisab töölevõtuprotsessile läbipaistvust. Samuti on oluline, et tööintervjuu annaks ajakirjanikule aimu, millised on need väärtused, mida tööandja hindab, mitte et need jääks tööandja poolt pelgalt vaikimisi eeldusteks, mida ajakirjanikul tuleb tööintervjuu käigus nõ ridade vahelt välja lugeda või mida tööle saanud ajakirjanik peab tööprotsessides avastama

ja mis nii võivad teda piirata – siinkohal tekib küsimus sellest, kas läbipaistev ja enam pädevustele suunatud konkurents tagaks ajakirjanikele parema autonoomia. Võib oletada, et kui meediaorganisatsioonid sõnastaksid selgemalt, milliste pädevuste või väärtustega peavad nende juurde tööle saanud ajakirjanikud olema, võib see tagada ka avalikkuse suurema usalduse meedia suhtes (selgus selles osas, kes on ja kes ei ole professionaal), mis võib omakorda avaldada positiivset mõju ajakirjaniku professiooni mainele tervikuna, aga ka positiivset mõju ajakirjanike autonoomiale. Kindlasti aga oleks ajakirjanike töö tõhusam, kui neile oleks selge, kas nad tööks *kõlbavad* või mitte juba tööle asudes, selmet seda teada saada alles siis, kui lahkumisavaldus on juba esitatud.

Intervjueeritud ajakirjanikele pole tundunud tööle võtmise protsess ka alati väga õiglane ja eetiline: «*Postimehes ma juba nägin, kui ma läksin sinna intervjuule, siis tormas välja see, kes sinna valiti, see M, on mingi N-i laulja. Ta juba tormas välja ja ilmselt see oli juba otsustatud, et tema sinna saab, sest need küsimused, mis mult intervjuul küsiti, olid juba sellised üsna nagu ruttavad või ma tajusin, et need on umbes siukesed, et noh aeg on kirja pandud intervjuuks, aga noh väga reaalselt ei huvita, mis ma räägin, aga et teeme lihtsalt mingi intervjuu nagu ära.* (int3) või «*See, et alati valituks osutub see, kes on professionaalselt parem – ma ütleksin, et kahetsusväärsel kombel mitte. Muidugi seal võib olla ka see, et inimesed hindavad erinevaid asju. Noh näiteks, et üks peabki oluliseks seda, et sa hästi kirjutad, aga see otsustaja seal peab oluliseks, et sa suudad puusalt tulistada, et iga päev kaks lugu lehes. Ja kindlasti on mingeid juhuseid, kus lihtsalt valitakse keegi lihtsalt sellepärast, et ta on kellegi sõber, sugulane, tuttava laps. See tutvuste põhine, seda on ikka päris palju. Aga seda on ilmselt Eestis igal pool, ma arvan, ei saa öelda sada protsenti, et see on alati halb, aga vahel ta kindlasti on halb. Vahel ta on ebaõiglane inimeste suhtes. Ma üldiselt arvan, et see tööle võtmine, vähemalt ajakirjanduses, see on ikka hästi palju selline – tutvused, kas keegi ütleb, et on normaalne inimene või ei ole, hästi palju ikka selline isiklikul tasandil ka, et kes ikka võib-olla tundub, et on väga tore, aga ei tundu isiklikult meeldiv, siis seda ka ilmselt ikkagi tööle ei võeta. Mis on ilmselt ka mõistetav mõneti arvestades seda, et ikkagi suhteliselt kollektiivne töö.*» (int2).

3.1.3. Ajakirjanike oskused ja pädevused

Ajakirjanikud tõdesid enda elu- ja töökogemusele toetudes, et tööandja hindab ajakirjanikes järgmisi pädevusi ja omadusi:

- head kontaktid, suur tutvusringkond (int5, int6, int7)
- head suhted ja suhtlemisoskus (int5, int6, int9)
- teab põhilisi ülikoolis õpetatud asju – näiteks kuidas kirjutada tasakaalustatud uudist jne (int1, int9)
- kiirus (int2, int7)
- nime tuntus (int3, int7)
- (elu)kogemus (int3, int5)
- head ideed, loovus (int5, int10)
- lai silmaring (int6, int7)
- kvantiteet – suudab palju kirjutada (int2)
- lojaalsus (int8)
- suutlikkus ise otsustada ja vajadusel ümber orienteeruda (int8)
- tahtmine tööle panustada (int9)
- oskus tähtaegadest kinni pidada (int10)
- oskus infot hankida (int8)
- teadmised/oskus vajadusel ennast teemaga kurssi viia (int8)
- pealehakkamine, õpivõime, arenemisvõime (int1)
- mitte liiga enesekindel (int1)

Toodud nimekirjast hakkab ajakirjanike autonoomiat silmas pidades silma lojaalsuse tähtsustamine, mis teatud olukordades võib olla ohuks ajakirjanike sõltumatusel. Samas on mõisteta, et tööandja hindab seda, et ajakirjanik tahaks olla konkreetse organisatsiooni ja meeskonna liige, kuna ajakirjandusväljaannete juures on meeskonnatööl suur roll.

Kirjutamisoskus on ajakirjanike sõnul tööandja silmis väikese osatähtsusega (int10), «*kui on head ja kihvtid ideed, võid ka vigadega kirjutada*» (int5), veelgi enam – see pole kuigi oluline (int2, int8). «*Mulle öeldi, et 80 protsenti sellest, mis ma teen, on fine tuning ja see on mõttetu, sest seda ei märka 80 protsenti lugejatest. Et vastupidiselt sellele, mida ma ise õigeks pean, siis minu elukogemuse põhjal kibestunud vastus oleks selline, et unusta suhtkoht suurem osa sellest, mis sulle ülikoolis õpetati, millest kindlasti mingi osa on ka reaalselt täiesti normaalne, et see tulebki ära unustada. Unusta enda sisemised mingid tõmbused kvaliteedi, vahel ka võib-olla eetika teemadel,*» räägib oma kogemusest int2.

Kui aga küsida ajakirjanike käest (vt Tabel 2), mis on nende tugevad ja nõrgad küljed, toovad nad just tugevate külgedena välja kirjutamisoskuse või selle, et neid ei ole toimetada vaja (int1, int2, int4, int5, int7, int9, int10) ning üks intervjuueeritav (int10) tunnistab, et just teemade ja ideede leidmisega on tal probleeme.

Tabel 2. Ajakirjanike tugevad ja nõrgad küljed ning tööandjate ootused

	Tugevad küljed	Nõrgad küljed
int1	<i>Kirjutamisoskus, reportaažid ja detailid lugudes.</i>	<i>Ei viitsi süveneda väga või pikalt uurida midagi, tahan kiiresti ära teha, et kähku kätte saada tulemusi. Kui hakkab venima, siis ma pigem vahetaks teemat või annaks alla, ma ei ole selline urgitseja. Julgust ka ei ole nii palju tegelikult, et midagi otse küsida ja tahad nagu selliseid paremaid, positiivsemaid teemasid.</i>
int2	<i>Ei ole maailma kõige halvem kirjutaja. Kui on vaja, on <u>kannatlikkust ja leplikkust</u>⁷. Valdav osa inimesi ma saan <u>rääkima</u> - võib-olla oskus tabada seda stiili, kuidas sa pead kellegagi olema. Ma ei ole pealiskaudne, suudan igas asjas minna <u>põhjalikuks</u>.</i>	<i>Olen perfektsionistliku loomuga, munen liiga kaua lugudega. Kui lõpuks selle ära munen, võetakse suurima rõõmuga vastu - tegelikult ju tahetakse, et sa teed kvaliteetse asja. Üleüldine aeglus, liigne põhjalikkus. Võib-olla konkurentsi mõttes kõige suurem miinus on see, et ma ei taha pealinna kolida.</i>
int3	<i>Tahan põhjalikult süveneda mingisse teemasse ja enne hästi palju teada asjast, kui ma kirjutan. <u>Elukogemus</u>. <u>Haridus</u> ja haritus – <u>eetilised küsimused</u>, kui ei oleks baasteadmisi, siis lihtsalt võib-olla kirjutaks.</i>	<i>Ma ei suuda kirjutada asjast nii, et ma sada protsenti ei tea, millest ma kirjutan. Võib-olla jääks päris palju teemasid kajastamata või teatud nurga alt kajastamata, kuna hästi palju mõtled, kas nii võib.</i>
int4	<i>Suur <u>järjepidevus</u> - oletame, et mingit inimest on võimatu kätte saada, siis minu jaoks see ei kehti. Kirjastiil või selline loominguline kirjutamine - et just nimelt reportaažid, olemuslood. Mul on mingisugused <u>oma ideed</u>, oma teemad. Suudan olukordadest välja tulla diplomaatiliselt ja ma suudan olla neutraalne nii kirjutades kui <u>allikatega suheldes</u>, suuri prohmakaid ei ole. See ongi nõ objektiivsus ja tasakaalustatus, mis on ka usaldusväärsus.</i>	<i>Mõned asjad jäävad viimasele minutile või kuidagi. See ongi see, et kui sul on mingisugune lugu, sa hakkad seda tegema, uurima ja siis kuidagi natukene vahepeal kuidagi fookus kaob ära või. Ja siis sul kulub natukene aega ja siis kõik jääb viimasele minutile ja siis paned kõik kiiruga kirja ja siis lõpuks vaatad, et ei läinud kõige paremini. Et see on siis pigem see ajajaotus või... Võib-olla keeli võiks ka rohkem osata.</i>

⁷ allajoonitud omadused, mida ajakirjanikud on välja toonud, et neid hindavad ka tööandjad

int5	<i>Suhteliselt multifunktsionaalne – kuigi teen praegu teadusmeediat, võin mingis päevalehes teha ükskõik mida, võin kirjutada reportaaže ka igapäevaselt, et see ei valmista raskusi.</i>	<i>No eks ma ikka laisk olen - kui midagi annab edasi lükata, siis ma teen seda suurima hea meelega.</i>
int7	<i>Suhteliselt hea huumorisoon. Kui selle stiiliga, mida ma viljelen, ollakse enamvähem nõus, siis mind üldjuhul ei pea toimetama.</i>	<i>Ma üldjuhul hiline, ma räägin suhteliselt sitasti võõraid keeli.</i>
int8	<i>Nendes valdkondades, mis ma kirjutan, olen nagu kodus. Mul on <u>akadeemilised teadmised</u>, <u>lai võrgustik</u>, et kui mul on nagu mingit allikat vaja, siis ma 90 protsendil juhtudest ikkagi leian. Usaldusväärsus kindlasti, et ka nagu allikate poole pealt. Ilmselt nagu <u>iseseisvus</u> ja ka suutlikkus <u>kiiresti tööd teha</u> või reageerida.</i>	<i>Ma ei tea, ilmselt see iseseisvus ongi kohati nõrk kül, et ega nagu noh sa tahadki nagu ise otsustada ja ise teha.</i>
int9	<i>Ma oskan pehmeid lugusid teha.</i>	<i>Mul jääb puudu teoreetilist teadmist ehkki nüüd vähem kui 2-3 aastat tagasi, kui ma alustasin. Mul pole nõ hambaid - ma ei suuda teha selliseid väga ründavaid lugusid.</i>
int10	<i><u>Tähtaegade</u> mõttes olen kindlasti dresseeritud. Kirjutan normaalselt, arusaadavalt ja loogiliselt - lood ei vaja päris risti ümbertoimetamist.</i>	<i>Pidev teemade produtseerimine käib aastatega alla, ühel hetkel teemad lihtsalt saavad otsa –kogu aeg pakkuda uusi teemasid, uusi lahendusi.</i>

Ülaltoodud tabelist võib välja lugeda, et ühe intervjuueritava puhul (int8) on tema tugevuseks, mida ka tööandja tema sõnul hindab, iseseisvus. Samas toob ta sama aspekti välja ka enda miinusena, mis tähendab, et iseseisvus ei pruugi alati olla hinnatud.

3.1.4. Töökoha kindlus ja edasiliikumise võimalused

Kindlus töökoha suhtes ja ajakirjanike vaheline konkurents

Ajakirjanikud küll sülitavad kolm korda üle öla (int7), aga tõdevad, et kui nad totaalset kätt kokku ei keera (int6), siis võib-olla homme neid ei vallandata (int5) – ehk siis tunnevad ennast enda töökohal pigem kindlalt (int1, int4, int5, int6, int7, int8). Kuigi reaalset ohtu int9 ei tunnetanud, tõdes ta, et kui toimetuses peaks ühel hetkel tulema vajadus kulusid kokku hoida, oleks tema ilmselt esimene mineja, kuna on kõige vähem haritud (lõpetamata erialase

kõrgharidusega) ja kõige uuem töötaja toimetuses. Int2 tõdes, et *«ei ole üldse kindel oma töökoha suhtes, sest ma ei ole tunnustatud ei raha ega hea sõnaga, pealegi on asutuses olnud mitmeid koondamisi. Sellised asjad just ei sisenda turvatunnet ega motivatsiooni.»*

Üks intervjuueeritavatest töötas tähtajalise lepinguga (int10) ja üks töötab (int3) hetkel meediauuringute valdkonnas, mitte-erialast töökohta põhjendas viimane juhuste kokkulangevustega.

Kui iseennast tunnevad ajakirjanikud oma töökohal üsna kindlalt, siis mida nad arvavad üldiselt, kui kindlalt võivad ajakirjanikud ennast töökohal tunda? *«Ma arvan, et ikkagi selliseid hästi tugevaid ajakirjanikke, keda kümne küünega hoitakse, neid on võib-olla kümme protsenti ja ülejäänud on sellised asendatavad mingil määral. Ma ei arva, et nad peaksid sellepärast väga muretsema,»* tõdes int4. Ka int7 arvas, et see ei ole teema, mille pärast peaksid ajakirjanikud igapäevaselt muretsema, sest *kui sa igapäevaselt muretsed, et siis sa ju ei jõua tööd teha.* Töökohakindluse poolt oli ka int8, kes arvas, et *seis ajalehtedes on üsna hea, seevastu ajakirjades toimuv on küll üsna segane.* Selline arusaamine võib olla seotud asjaoluga, kus viimastel aastatel, majanduslanguse ajal on just ajakirjades toimunud sulgemisi ja ühinemisi, samas kui ajalehed tegevust otseselt lõpetama ei ole pidanud, ent on teinud kärpeid nii toimetuste suuruses kui ka töötajate palganumbrites. Teisalt int5 nentis, et *«see on hästi individuaalne: kui sa oled keskendunud mingile ühele väga kitsale valdkonnale ja sind teataksegi selle valdkonna pealt või ei teata näiteks üldse, et sa oled mingisugune üks paljudest kuskil onlainis, kes midagi trükib ja sinu funktsionaalsus sellega piirdubki, et siis on see üsna halb perspektiiv, et kui midagi juhtub või tõmmatakse selles väljaandes eelarve kokku, siis variant, et sa saad teisest väljaandest pakkumise, tõenäoliselt ei ole väga suur. Kui sa oled selline mitme funktsiooniga, sul on mingi tuntud nimi või isegi see võib aidata, kui sa tunned paljusid inimesi eri väljaannetes. Et ikka kelleltki midagi küsida või... Ühesõnaga ühe teema vennad on tõenäoliselt suurema riski all. Kolmkümmend protsenti, ma arvan võivad end kindlalt tunda.»*

Int10 nägi olukorda kõige hullemana: *«Mulle tundub, et praegu enam ei saa ennast kindlalt tunda, sest et soovijaid on ikkagi nii palju. Neid inimesi on ikkagi üle, väga palju, ja ka häid inimesi, mitte et need kõige nõrgemad on nagu vahepeal kõrvale heidetud selle masuga./.../ Vahepeal oli see olukord täiesti teine, kus võis täiesti vegeteerida. /.../ Ma arvan, et praegu on väga karm see konkurents.»* Int10 sõnul on töökohtade olemasolu otseselt seotud riigi majandusolukorraga ja sellega, kui hästi läheb trükiajakirjandusel ja *kas tuleb tagasi see aeg,*

kus inimesi võeti tänavalt tööle ja nende oskusi ei kontrollinud keegi ja käis ainult üks üleostmine.

Mida teha selleks, et konkurentsiks püsida? «Tuleb unustada kvaliteet, keskenduda kvantiteedile, nagu mulle öeldi,» tõdeb int2. Lisaks peaks enamvähem loogiliselt kirjutama (int10). Int10 selgitusel löövad läbi need, kes «on tohutult head ideede generaatorid ja hästi julged neid asju läbi viima, samas selge on see, et lihtsam on inimesega, kes oskab kirjutada». «Kindlasti, mis on hea, on see, kui sul on selliseid allikaid, kes sulle keelt kannavad mingisugustest valgust kartvatest asjadest, vastavalt väljaande spetsiifikale on need siis poliitilised, majanduslikud sigadused või on siis kellegi eraelulised afäärid, kas sa ise oskad leida infot ja kas sul on mingeid selliseid, kes sulle vihjavad,» tõdeb int2.

Kolme ajakirjaniku käest küsisin otseselt, kas nad konkurentsi üldse tunnevad, int4 ja int6 vastasid sellele eitavalt, int8 vastas, et «see konkurents on olemas, aga ma ei võta seda nagu väga traagiliselt».

Kokkuvõtvalt võib öelda, et need ajakirjanikud, kes on juba töökoha leidnud, tunnevad ennast tööturul üsna kindlalt, mis on positiivne nende autonoomia suhtes, kuna nad ei pea igapäevaselt muretsema oma töökoha pärast, vaid saavad keskenduda peamisele – oma töö tegemisele. Samas on ka neid, kes on oma töökoha pärast mures või tunnevad survet, kuna ajakirjanduslike töökohtade arv on majandussurutise tingimustes vähenenud ja paljud, ka head ajakirjanikud on oma töökoha kaotanud. Siiski leiavad ajakirjanikud, et Eestis on välja kujunenud heade ja tuntud nimega ajakirjanike ring, kes ei peaks oma töökoha pärast üldse muretsema. Sealjuures kumab jällegi läbi see, mida ajakirjanikud arvavad, milliseid väärtusi tööandjad neis hindavad – tuntud nime kõrval head allikatevõrgustikku ja loovust. Lisaks võib öelda, et ajakirjanikud võivad tunnetada mõningast survet, mis on tingitud tehnoloogia arengust ja asjaolust, et ka näiteks trükimeedia tervikuna ei tunne ennast väga kindlalt – reklaamikliendid on järjest kolinud võrguväljaannetesse ja sotsiaalmeediasse, lugejanumbrid vähenevad ja seni ei ole suudetud välja mõelda väga head skeemi trükiväljaannete majandamiseks ja jätkusuutlikkuse kindlustamiseks. Samas on mitmekesistunud nõudmised ajakirjanike tööle, näiteks paljudel tuleb lisaks trükimeediale vormistada oma tööd ka veebiväljaannetes, mistõttu võivad ajakirjanikud tunda survet selles osas, et ka enda oskusi pidevalt uuendada ja kaasajastada ning tunda seetõttu konkurentsi. Samas kui konkurents võib ajakirjanike autonoomiale olla piirav faktor, võib see parandada meediasüsteemi kvaliteeti ja mõningal määral ka selle autonoomiat, kuna meediaorganisatsioonid ei ole siis nii väga

sõltuvad sellest, kas ja keda nad tööle saavad palgata, vaid töötajate leidmine on lihtsam ja mitmete kandidaatide vahel saab organisatsioon endale valida parima.

Vallandamise põhjused

Intervjueeritavad nimetasid põhjustena, miks nende kolleege või tuttavaid on vallandatud, järgnevat: *tööülesannete mittetäitmine* (int1) / *otsese töökorralduse eiramine* (int6) / *töö otsene tegemata jätmine* (int7), toimetusesisesed pinged teiste töötajatega ja info lekitamine (int2), *kontrollimata faktide esitamine tõe pähe ja korduvad prohmakad* (int4), naasmine lapsehoolduspuhkuselt (int4), *naps on väga meeldinud* (int5) / *purjus peaga tööl käimine* (int10) / *joomine* (int2), *ülemusele pole nagu meeldinud* (int5) / vastuolud isiklikul tasandil ülemusega (int2), *inimese funktsionaalsed oskused pole väljaandele enam vajalikud* (int5), ajakirjanduseetika rikkumine - avaldati üllitis kuskilt mujalt võetud materjalide põhjal iseenda nime all (int6), rahuolematus töötaja tööpanusega ühikute ja sisu mõttes (int6) / *vegeteerimine, et sa nagu ei teegi suurt midagi, et nagu eriti ideid ei anna, eriti lugusid ei kirjuta, sinu panus lihtsalt on hästi väike* (int10); *usalduse kaotus* (int8), kulude kärpimise eesmärgil (int9), tähtaegadest mitte kinni pidamine (int10), *töölepinguga vehkimine* – keelduti kirjutamast lugu teemavaldkonnas, mis ei olnud kirjas töötaja lepingus, *kui sellega liiale mindi, siis tänati teda viisakalt* (int6).

Üks intervjueeritavates tunnistas (int2), et on ka ise läbi elanud töökohakaotuse: «*Mis selle põhjus oli, ma ei tea, sest mulle öeldi korduvalt, et minu tööle ei ole neil etteheiteid. Samas ei olnud tegu korrektse ja põhjendatud koondamisega, sest minu kohale võeti kohe teine inimene asemele.*» Int2 hinnangul on isiklik tasand vallandamisel, nagu ka tööle võtmisel, väga oluline: «*Ma väga ei tea juhuseid, kus oleks keegi lahti lastud ja öeldud, et sa ei oska kirjutada või et sa oled laisk.*»

Vallandamise põhjustena on välja toodud lisaks isiklikele põhjustele ka mitmeid professionaalseid ja eetilisi aspekte, mille vastu ajakirjanikud ise on eksinud, mistõttu võib öelda, et ajakirjanike töökohakindlus on paljuski seotud ka sellega, millised on nende eetilised väärtused ja professionaalne tase ja kuivõrd need kattuvad tsunfthisiseste üldiste tavade ja normidega.

Uue töökoha võimalused

«Eestis on kõige suurem piirang see, et kõik asjad toimuvad Tallinnas ja kui ma Tallinnas elada ei taha, siis ma enamusi asju teha ei saa, mis ma tahaksin,» tõdes int1 ja tõi näiteks teletöö, mille tegemise võimalus on eelkõige ainult pealinnas. Ka int2 nägi Eestis olulist piirangut ajakirjanike töös selles, et töökohad on koondunud Tallinnasse, mistõttu ta tunneb justkui peaks praegusest tööst pigem kümne küünega kinni hoidma. «See (tööturg) ei ole nagu väga rikkalik, et pigem on see suhteliselt selline kitsavõitu, et praegu ma ei oska isegi nagu arvata, et kui ma nagu peaks kuhugile minema, et kas mul oleks siis kuskile minna,» tõdes ka int8, kelle elukoht ei asu samuti pealinnas või selle vahetus läheduses.

Int3, kes praegu ei tööta erialase töö peal ja elab pealinna läheduses, nentis, et saaks soovi korral kuhugi lehetoimetusse tööle küll: «Ma hoian silma peal nendel tööpakkumistel, niimoodi aegajalt, et tegelikult neid ju on. Ma arvan, et mul oleks võimalik küll mingiks reporteriks saada, näiteks kuskil Õhtulehes või no võib-olla isegi Postimehes». Samas lisab ta aga, et ühelt poolt on reporteri palk liiga väike, töö liiga pingeline ja samas ka rutiinne, samuti tunneb ta, et ta haridus on võib-olla kõrgem kui see, mis nõutakse – kõige selle tõttu ei ole ta erialase töö vastu väga suurt huvi tundnud. Samas võib int3 hinnangus tööle saamise kohta mõnevõrra kahelda, kuna ta on kandideerinud ühe päevalehe B-osa reporteri ametikohale ja teise päevalehe B-osa toimetaja ametikohale, käinud tööintervjuudel ja pole neid kohti saanud. Ka Tallinnas praktiseeriv int4 nägi noore ajakirjanikuna edasiliikumise võimalusi nii enda firma siseselt, kui ka mujal, näiteks viitas ta ühe võimalusena, et töö kõrvalt saab teha ka muid projekte, probleem võib tekkida aga 10-20 aasta pärast: «Igal ajakirjanikul on teatud määral see, et ta tahab endale usaldusväärset nime teha. /.../ Paljud inimesed ju ikkagi vaatavad, mida on kirjutanud inimene, et see usaldusväärsus kindlasti avaks veel omakorda mingisuguseid uusi mingisuguse lugude juurde, inimesed võib-olla räägiksid sulle, usaldaksid sulle uusi teemasid. /.../ Mis siis võib teistmoodi olla, et sa oled mingil määral juba nagu need suured lood nagu ära kirjutanud või selle rahulduse nagu kätte saanud. Et ma küll ei oska öelda, et kas siis sellepärast võib isu ära kaduda või mitte, aga no see on üks võimalus. Et võib-olla siis, kui sa need suured skandaalid oled ära kirjutanud, et siis ühel hetkel sa mõtledki, et «aga mis nüüd edasi»».

Int5 ja int6 tõdesid, et näevad Eestis tööturul enda jaoks ka teisi töökohavõimalusi. Int7 viitas, et ei ole selle peale mõelnud, aga põhimõtteliselt oleks lisaks ajakirjanikutööle võimalus töötada kirjastuste juures toimetajana või ka koolitajana.

Kui ajakirjanik on otsustanud minna tööle mõnda teise väljaandes, ei sule see tema jaoks ust pöördumaks esimesesse töökohta kunagi hiljem tagasi. Samuti on tema sõnul võimalik kunagisele töökohale tagasi naasta nendel ajakirjanikel, kes on vahepeal karjääri teinud näiteks suhtekorralduse valdkonnas. See aga on Eesti ajakirjanike autonoomiat toetav väide.

Euroopa tööturg pakuks ajakirjanikele tööalaselt küll rohkem võimalusi (int1), aga teises Euroopa riigis töötamise võimaluse peale ei ole ajakirjanikud tõsisemalt mõelnud, kuna *karjäär ei ole minu jaoks nii tähtis* (int1), *ei huvita Eestist äraminek* (int10), *hästi ei kujuta ette, et ma töötaksin ajakirjanikuna keeles, mis ei ole mu emakeel* (int2). Keeleprobleeme mainisid selles kontekstis ka int3, int8, int9. «*Ajakirjandus minu hinnangul ei ole selline valdkond, kus on nii lihtne «Soome ära minna».* Sest et see ikkagi eeldab kultuuritausta teadmist, eluolu teadmist. Ajakirjanikul niimoodi Eestist välja minna ajakirjanikuks ei ole üldse mitte nii, et noh, ma nüüd lähen, et astuda Postimehest Helsingin Sanomat ukse taha, et «*tervist, ma olen Postimehe tippajakirjanik, et tegelikult ma tahaks tulla Helsingin Sanomat tippajakirjanikuks*», ma ei tea, kas see üldse niimoodi käib, et... Siin ei ole ainult see, et ma õpin suurepäraselt soome keele kirjas ja kõnes perfektselt selgeks,» tõdes int6 ja lisas, et ei tea kedagi, kes oleks niimoodi välismaale ajakirjanikuks läinud, pigem suunduvad ajakirjanikud Eestis teistele aladele – eraettevõtlusesse, poliitikasse või suhtekorraldusse.

Int4 rääkis, et pole mõelnud välismaal töötamise, vaid pigem välismaal erialaste õpingute peale.

Int5 õpib praegu mitteerialasel alal ja ei välista siin seda võimalust, et kui see asi tõesti endale korralikult selgeks õppida, et see võib kunagi mulle pakkuda kuskil Euroopas leiba, kui see minu päris eriala minule enam võib-olla leiba ei paku. Ka int1-l on hetkel pooleli õpingud, ent tõdes, et teeb seda konkreetse valdkonna ajakirjanikuna puhtalt enesetäiendamise eesmärgil.

Int7 nentis, et välismaal töötamise peale ei ole ta mõelnud, kuna *muid käsitöölaseid oskusi mul ei ole, kui oskan kolme esimese korraga kirve õigetpidi kätte võtta*, aga erialase töö peal välismaal töötamine on tema jaoks välistatud: «*Pimedate liigas on ka ühesilmaline kunn, aga väljaspool seda on ta lihtsalt ühesilmaline.*»

Seega võib öelda, et kuigi ajakirjanikud tunnevad ennast endi sõnul töökohal üsna kindlalt, ei ole nad sugugi optimistlikud uue töökoha leidmise võimaluste suhtes, mis võib olla negatiivne faktor ajakirjanike autonoomia suhtes. Enim on piiratud nende võimalused, kelle elukoht ei

asu pealinnas ega selle ümbruses, samas võib ajakirjandusprofessionaalide võimalusi töökohtade suhtes väikese meediaturuga Eestis üleüldiselt piiratuks pidada, sest erinevalt paljudest teistes elukutsete esindajatest on ajakirjanike reaalsed töövõimalused siiski eelkõige Eestis. Võimalust välisriikides võõrkeelses keskkonnas ajakirjandustööd teha ei hinda intervjueritud ajakirjanikud kuigi reaalseks. See aga võib sundida ajakirjanikke oma olemasoleva töökoha säilitamise nimel ohverdama teatud määra oma autonoomiast.

3.2. Teised autonoomiat mõjutavad tegurid

3.2.1. Autonoomia mõiste ja tähendus ajakirjanike silmis

Intervjuudest jäi mulje, et autonoomia ei ole teema, mille üle suurem osa ajakirjanikke oleks väga tihti mõtisklenud. Esiteks on viide sellele see, et kui kahe esimese intervjuueeritava käest (kellest üks on erialase kõrgharidusega ja teine omandanud erialase kõrghariduse kõrvalerialana) küsisin: «Kuidas sa defineeriksid ajakirjaniku autonoomiat?», tunnistasid intervjuueeritavad, et nad ei tea, mida see mõiste tähendab. Seetõttu palusin edaspidistes intervjuudes defineerida ajakirjaniku sõltumatust, mida mõisteti paremini. Teiseks tunnistas lõpetamata kõrgharidusega int9, et see pole tema jaoks oluline: *«See ei ole ausalt öeldes selline küsimus, millele ma pikalt mõelnud oleks, see, mille üle diskuteerinud. Ma ei ole sellele mõelnud, jah. Et no hetkel ei tähenda see minu jaoks suurt midagi selles mõttes.»* Int4 tunnistas intervjuu lõppedes, et ei ole nende teemade peale tegelikult eriti mõelnud. Kolmandaks võib arvata, et autonoomiaalaseid mõtteid ei vae ajakirjanikud just sageli, kuna nad rääkisid sellest üsna sõnu otsides, lauseid aina ja aina ümber sõnastades – oma tööalasest karjäärist näiteks jooksis jutt palju ladusamalt. Samuti viitab näiteks int6 vastus küsimusele «Mida tähendab sinu jaoks ajakirjaniku sõltumatus?», et autonoomia mõistet võib olla ka mõnevõrra vääriti mõistetud või see on nihkunud tähendusega: *«Seda, et ta ei ole otseselt manipuleeritav. Otseselt manipuleeritav ses osas, et kellelgi on tema kohta mingit komprat, ükskõik kas see on mingi varasem altkäemaksu andmine või see on mingisugune... Et kellelgi ei ole mingisugust sellist informatsiooni, mille avalikuks tulemist peaks ajakirjanik kartma. Muud ma nagu ei näe.»*

Int3 tõdes, et autonoomia puhul on tegemist ideaaliga, mida reaalselt ei saa olla – mitte keegi ei ole sõltumatu, ei ajakirjanik oma töös ega inimene enda elus. Sõltumatuse all pidas int3 silmas *sõltumatust toimetaja ja väljaandja survest, kui ka majanduslikust survest*, sarnastele aspektidele pööras tähelepanu ka int4, kes lisas, et ajakirjanike sõltumatust ohustab ka allikate vaimne ja materiaalne mõjutamine. Samuti märgiti, et ajakirjaniku sõltumatus tähendab, *et sa ei lase endale pähe istuda* (int2), *et ajakirjanik ei ole kellegi käpiknukk ja ei tee tellimuslugusid* (int6), *et ei lase ennast mõjutada allikatest ega peatoimetaja hoiakutest* (int8), ning see näitab, *kui palju ajakirjanik ise saab otsustada, mida ta teeb* (int1).

Int10 kirjeldas autonoomia tähendust enda jaoks järgmiselt, vastates küsimusele, mida tähendab tema jaoks ajakirjaniku autonoomia: *«Kõige enne ikkagi vabadust kirjutada sõltumatult oma nagu toimetusevälistest inimestest või allikatest. /.../ Et keegi väljaspool toimetust ei saa mulle öelda, kuidas ma pean mingit asja kirjutama. Et sa loomulikult võid arutleda inimesega, et noh, kus me selle fookuse nagu paneme, aga üldiselt et ma ei ole sunnitud ikkagi nagu tegema. Aga toimetusesisene, see on nagu teine asi. Seal sa pead alluma oma ülemusele. Samas seal see iseseisvus on nagu pärsitum, et sa pead kirjutama nagu ikkagi nii nagu meeldib sinu ülemusele. Mitte nii, et aga mina tahan seda teemat lahendada selle fookuse kaudu, siis ülemus ütleb ei, et ma tahan, et sa selle fookuse kaudu lahendaksid. Aga see ei ole iseseisvus.»* Siinkohal on selgelt välja toodud see, et ajakirjanik ise tajub, kuidas lehetoimetuse piirab tema sõltumatust.

Int5 tunnistas, et ajakirjaniku sõltumatus on keeruline teema, ent ta ise püüab seda järgida kogu aeg: *«Praegusel ajal on see väga raske teema, sellepärast et tohutult palju materjali jookseb kuidagi mingisuguse PRi kaudu ja isegi kui ma vaatan neid suuri raputavaid uudislugusid viimase aasta jooksul Eestis, et siis seal on ju alati kellegi sarved tagant paista. Ja no eriti kui sa tunned mõnda ajakirjanikku ja tead, kellega ta käib, kelle kabinetis ta käib niiöelda kord või paar kvartalis paar tundi sõbrajuttu rääkimas, siis sa saad aru, kust see teemadevool tuleb. Ja vahel see tundub ju tore, eksole, aga siuke... Ma arvan, et Eestis sellise sõltumatusega on väga paljudel ajakirjanikel väga suuri probleeme.»*

Need kaks viimast vastust jällegi viitavad, et autonoomia teema läheb ajakirjanikele korda ja nad mõistavad, millised probleemid ja ohud sellega kaasnevad. Samas tõdes ka Merili Nikkolo (2010) oma magistritöös, kus ta uuris Eesti ajakirjanike töörahulolu kujundavaid tegureid, et kuigi varasemates (välismaistes) uuringutes on mitmel korral jõutud tulemusele, et ajakirjanike autonoomsus ja iseseisvus aitavad tõsta ka ajakirjanike töörahulolu, jäi nende tegurite osakaal tema uuringutulemuste järgi tagasihoidlikuks - võimalust tegutseda iseseisvalt (valida ise teemasid ja neid iseseisvalt kirjutada) hindas 7% ajakirjanikest ehk siis võib oletada, et Eesti ajakirjanike silmis ei ole autonoomia ja iseseisvus eriti kõrgelt hinnatud.

Teisalt ei tohiks see nii olla – mida laiemat pilti ajakirjanikud näevad, seda vähem on nad tegelikult manipuleeritavad, õigemini, seda suurem on võimalus, et nad seda endaga teha ei lase. Intervjueeritud ajakirjanikest mõned tõstatasid küll autonoomia probleemi, aga seda üsna praktilisel tasandil, kus toodi probleemina välja ajakirjanike sõltumatuse küsimus peamiselt lugude kirjutamisel protseduurilisel tasandil. Samas võib küsimus olla ka selles, et läbiviidud

intervjuud olid küll mahukad, ent selle aja jooksul jõudis siiski vestelda üldisematest ja peamisematest nähtustest.

3.2.2. Ajakirjanike iseseisvus infotöötlemise protsessides ja rahulolu sellega

Et uurida, kui iseseisvaks peavad end ajakirjanikud, palusin neil hinnata nende iseseisvust erinevates infotöötlemise protsessides (vt Lisa 1): nimetasin neile infotöötlemise protsessi ja nemad hindasid oma iseseisvust ajakirjanikuna vastavas protsessis viiepalliskaalal, kus viis on täielik iseseisvus ja üks iseseisvuse puudumine (vt Tabel3). Kuigi intervjuueeritavaid oli kokku kümme, sain mõne protsessi puhul kokku näiteks 13 hinnangut. Nimelt palusin nendel intervjuueeritavatel (int5, int6, int8), kes praegusel töökohal on töötanud suhteliselt lühemat aega (kuni 4 aastat), hinnata ka eelmises töökohas saadud kogemust ning ka rahulolu sellega. Lisaks oli intervjuueeritavatel võimalus loobuda iga punkti juures hinnangu andmisest, kui nad ei osanud seda teha. Kuna üks intervjuueeritav töötab televisioonis, ei andnud tema hinnangut küljendamisele ja keeleteoimetamisele, vaid monteermisele ja visualiseerimisele.

Tabel 3. Ajakirjanike iseseisvus infotöötlemise protsessides / rahulolu sellega viiepalliskaalal.⁸

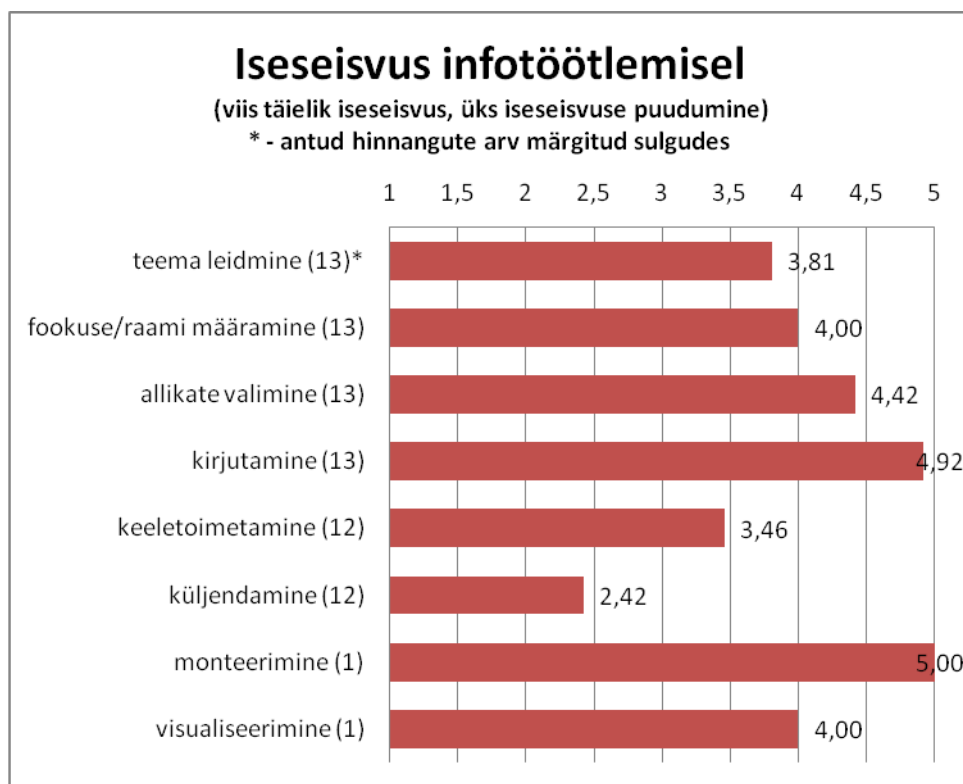
	int1	int2	int3	int4	int5	int6	int7	int8	int9	int10
teema leidmine	3,5/4	4/3	2/2	4/3	4/4, 5/3	4/4, 4/4	4/4	4/4, 5/5	4/5	2/1
fookuse/raami määramine	4/4	3/2	4/5	4/1	5/?, 5/3	3/4, 5/5	4/4	3/4, 5/5	4/3	3/1
allikate valimine	5/4	3/3	3,5/4	4/5	5/?, 5/3	4/4, 5/5	4/4	5/4, 4/5	5/5	5/5
kirjutamine	5/5	5/4	5/5	5/3	5/?, 5/3	5/5, 5/5	5/5	5/5, 5/5	5/5	4/3
keeleteoimetamine	2/3	2/1	4/5	3/5	3,5/2, 5/3	1/4	5/5	4/3, 5/4	2/3	5/4
küljendamine	2/3	4/3	1/4	1/5	1/3, 5/3	2/4	4/5	1/1, 3/3	2/5	3/3
monteermine	-	-	-	-	-	5/4	-	-	-	-
visualiseerimine	-	-	-	-	-	4/4	-	-	-	-

⁸ Iseseisvuse hindamisel märgib viis suurimat, üks vähimat iseseisvust; protsessides toimuva sekkumise rahulolu hindamisel märgib viis täielikku rahulolu, kolm neutraalsust ja üks täielikku rahulolematust.

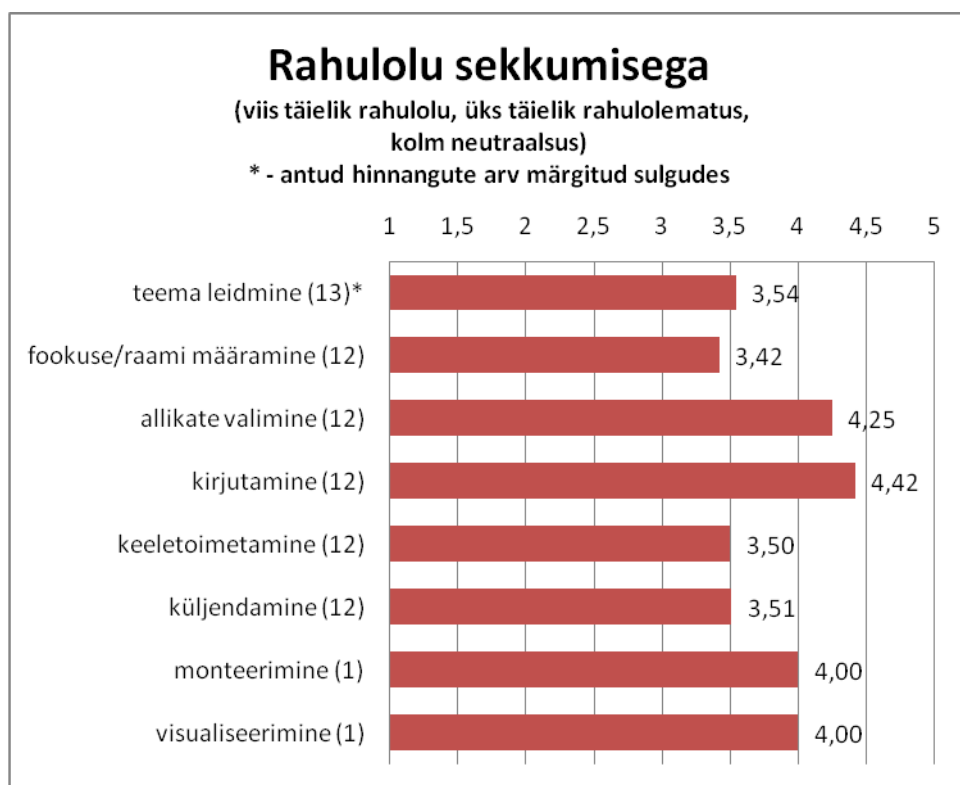

Üldiselt võib öelda ajakirjanike vastuste põhjal välja arvutatud aritmeetilisele keskmisele tuginedes, et ajakirjanikud tunnevad ennast info töötlemisel üsna sõltumatult (vt Joonis2). Kõige rohkem on ajakirjanike autonoomia pärsitud küljendamise protsessis (2,42), sellest mõnevõrra iseseisvamalt tunnevad ajakirjanikud end keeleteoimendamise (3,46) ja teema leidmise protsessides (3,81).

Kõige iseseisvama infotöötlemise protsessi hinnangu sai monteerimine (5,0), kuna aga seda hindas vaid üks ajakirjanik, võiks selle kõrval esile tõsta ka kirjutamisprotsessi, mille iseseisvuse määr viiepunktskaalal, kus viis on täielik iseseisvus, on ajakirjanike antud hinnangute põhjal aritmeetilise keskmisena väljaarvutatult 4,92.

Joonis 2. Ajakirjanike hinnang oma iseseisvusele erinevates infotöötlemise protsessides viiepalliskaalal.

Joonis 3. Ajakirjanike rahulolu erinevates infotöötlemise protsessides toimuva sekkumisega viiepalliskaalal.

Kõige suurem rahulolu on kõikide vastuste kokkuvõttes aritmeetilise keskmisena välja arvatult kirjutamisprotsessis toimival sekkumisega (4,42), kõige vähem on ajakirjanikud rahul fookuse ja raami määramise (3,42), keeletoimetamise (3,5) ning küljendamisprotsessis (3,51) toimuva sekkumisega. Ajakirjanikud hindasid viiel korral rahulolu infotöötlemise protsessis ka «ühega» ehk siis väljendasid rahulolematust protsessis toimuva sekkumisega järgmistel juhtudel: fookuse/raami määramine (kahel korral), teema leidmine, keeletoimetamine, küljendamine.

Samas võib olla, et osad ajakirjanikud hindasid numbriliselt mõju väiksemaks (ja ehk ka oma autonoomsust suuremaks), kui see tegelikult on. Näiteks int1 hindab rahulolu küljendamise- ja toimetamisprotsessis toimuvaga neutraalseks (3), samas tunnistab, et ei julge lugedagi, mis lehes tema nime alt ilmub. Int1 hindab ka teema leidmisel iseseisvust «kolme-neljaga», fookuse/raami määramisel iseseisvust «neljaga» ja mõlemas protsessis hindab rahulolu «neljaga», samas kui hiljem intervjuu käigus selgub, et reklaamisurve tema tööle *on ikka väga hull* ja kõik lehte planeeritavad teemad tuleb saata eelnevalt reklaamiosakonda vaatamiseks, lisaks survestab reklaamiosakond teatud teemadest kirjutama. Ka int5 hindab iseseisvust

allikate valimisel ja ka rahulolu protsessis toimuva sekkumisega «viiega», samas kui tunnistab, et reklaamiosakonna poolt *aegajalt ikkagi palutakse mingil teemal lugu kirjutada või mingisse teemasse kaasata mingi inimene*. Samuti int4 toodud näidetest on näha, et ta ei oma suurt toimetuse tuge (näiteks on esinenud konflikt, kus tema lugu on tema teadmata ümbertoimetatud toimetaja soovitud fookuse järgi ja niimoodi lehes tema nime all ilmunud; on sunnitud teatud teemadest lugusid kirjutama, lugusid on valeks toimetatud jne), ent hindab rahulolu toimuvate sekkumistega pigem positiivseks - nimelt hindab ta infotöötlemise protsessides rahulolu sekkumisel numbritena «kolm» kuni «viis». Välja arvatud fookuse/raami määramise protsessis, kus int4 hindab rahulolu toimuva sekkumisega «ühega», samas kui iseseisvust selles protsessis hindab «neljaga», mis tekitab teatava ebakõla (tunneb ennast üsna iseseisvalt, aga ei ole sellega üldse rahul), kusjuures tegemist on autonoomia mõiste ja olemusega kursis oleva (nimetab ajakirjanike sõltumatust ohustavate aspektidena allikate vaimsest mõjutamist, materiaalselt mõjutamist ja ka toimetusesisest mõjutamist) erialase haridusega ajakirjanikuga. Vastuoluline on ka see, et int10 räägib reklaamiosakonna survest lugude tegemisel ja allikate valimisel, samas hindab numbriliselt ennast allikate valimisel täiesti iseseisvaks ja on numbriliselt väga rahul allikate valimise protsessis toimuva sekkumisega.

Ebakõlaline on ka int8 hinnang oma iseseisvusele allikate valimisel ja rahulolu sellega kahel erineval töökohal. Esimesel hindab ta iseseisvust «neljaga» ja rahulolu sellega «viiega», teisel juhul iseseisvust «viiega» ja rahulolu «neljaga», millest võib välja lugeda, et ta hindabki seda, kui pole allikate valimisel täiesti iseseisev.

Int5 hindab kahe töökoha kogemusest rääkides ühes töökohas küljendamise protsessis toimunud sekkumist «ühega» (täielik iseseisvuse puudumine), teises «viiega» (täielik iseseisvus) ning mõlemal juhul hindab rahulolu sekkumisega neutraalseks, mis tõstatab jällegi küsimuse sellest, kui teadlikud ajakirjanikud võimalikest autonoomiat piiravatest teguritest on ja kuivõrd oluliseks nad autonoomiat peavad.

Samas on ajakirjanikud numbrilisi hinnanguid andes ilmselt silmas pidanud eelkõige üldist pilti ja hinnanud üldiselt enda igapäevatööd, milles võivad teatud autonoomiat piiravad mõjud muutuda rutiinseks. Niimoodi ajakirjanik ei teadvustagi neid ning ei oska ka ennast nende eest kaitsta ja nendega arvestada. Võimalike ohukohtade märkamine peaks aga olema sotsiaalselt vastutustundliku eksistentsialisti ehk eetilise ajakirjaniku eksisteerimise eelduseks. Konkreetsete näidete juurde liikudes oskavad küll ajakirjanikud võimalikke probleemkohti

välja tuua, aga nende tõlgendamine autonoomia kontekstis pole kuigi ladus, nagu näiteks selgub ka käesoleva töö peatükist 3.2.4. «Eetilisi konflikte sisaldavad narratiivid teemade valimisel ja lugude kirjutamisel».

3.2.3. Ajakirjanike mõjutavad isikud ja rahulolu nendepoolse sekkumisega

Sarnaselt infotöötlemise protsesside mõjude hindamisele palusin ajakirjanikel viiepallisüsteemis, kus viis näitab suurimat ja üks väikseimat mõju, hinnata erinevate isikute mõju ajakirjanike tööle ja rahulolu sellega (vt Tabel 3). Sarnaselt tööprotsessides toimuva sekkumise ja rahulolu hindamisega hindasid ka erinevate isikute mõju oma tööle mõned intervjuueeritavad (int5, int6, int8), kes praegusel töökohal on töötanud lühemat aega (kuni 4 aastat), mitu korda – arvesse läks ka eelmises töökohas saadud kogemus ning ka rahulolu eelneval töökohal kogetuga.

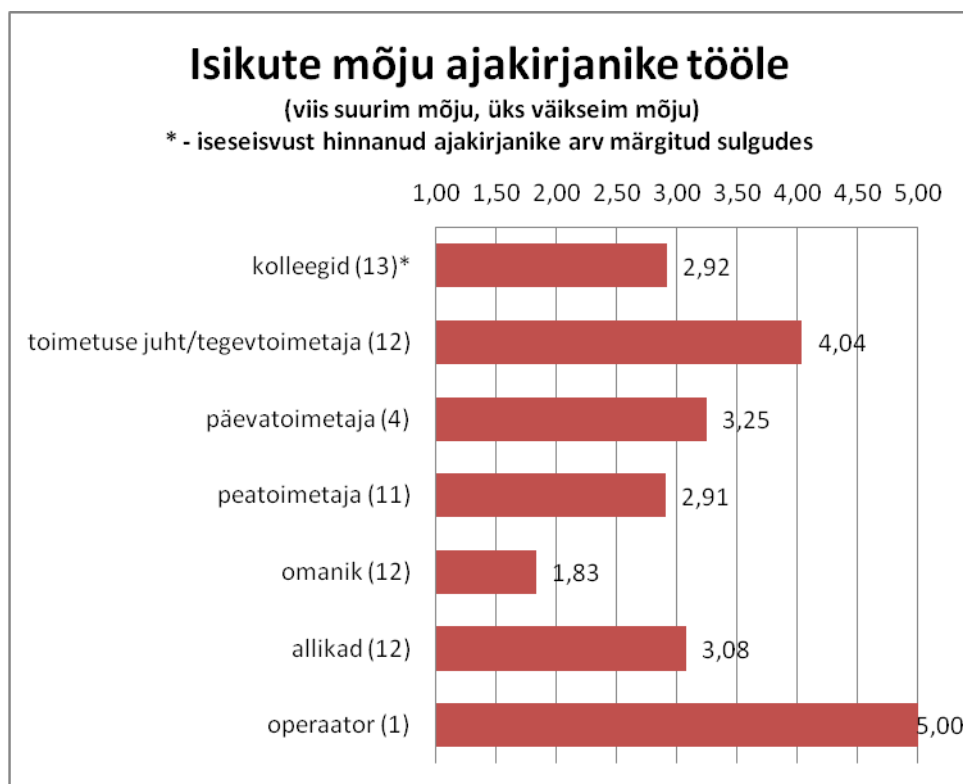
Tabel 4. Erinevate isikute mõju ajakirjanike tööle / rahulolu sellega viiepalliskaalal.⁹

	int1	int2	int3	int4	int5	int6	int7	int8	int9	int10
kolleegid	4/4	2/4	1/3	2/3	3/3,5; 5/4	4/4, 3/3	3/3	4/4, 3/5	2/5	2/4
toimetuse juht/tegevtoimetaja	-	4/1	5/4,5	5/5	4,5/3, 3/1	4/4, 3/4	3/2	5/3, 4/5	3/4	5/2
päevatoimetaja	-	-	-	2/3	3/2	4/4, 4/4	-	-	-	-
peatoimetaja	4/3	4/1	-	3/3	2/3	3/3, 2/3	3/2	2/5, 4/5	1/5	4/3
omanik	3/2	3/2	??	1/1	1/3, 3/2	2/3, 1/3	1/5	1/5, 3/5	1/5	2/5
allikad	5/5	?/3	1/3	3/3	2/3, 4/4	4/4, 4/4	5/3	1/5, 2/5	4/2	2/3
operaator	-	-	-	-	-	5/3	-	-	-	-

⁹ Erinevate isikute mõju hindamisel märgib viis suurimat ja üks väikseimat mõju ajakirjanike tööle. Rahulolu hindamisel näitab viis, et ajakirjanik on mõjuga väga rahul (see inimene aitab teda enda sekkumisega), kolm on neutraalsus mõju suhtes ja üks tähendab, et isik ei aita teda enda sekkumisega (st segab ja häirib ajakirjanikku tema töös).

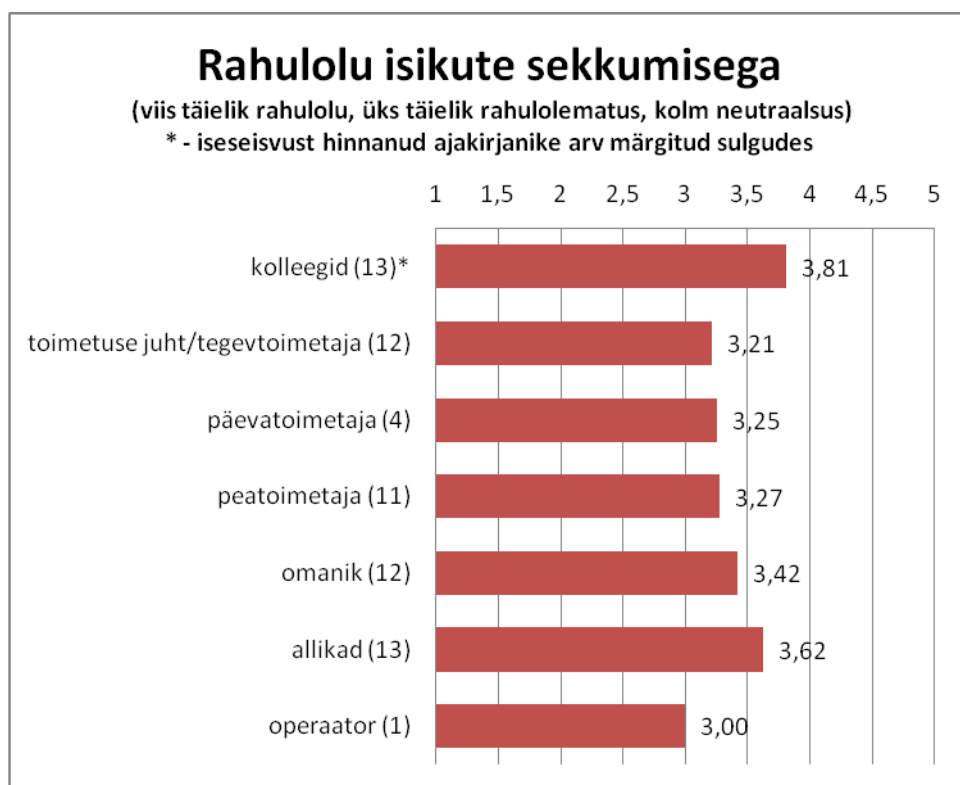
Aritmeetilise keskmise alusel avaldab kõige väiksemat mõju ajakirjanike tööle nende hinnangul omanik (vt Joonis 4; 1,83), mis on ka mõneti ootuspärane, kuna intervjueeritud ajakirjanikud töötavad kas rahvusringhäälingus (kus omaniku mõiste on hägune) või toimetuse juures, mis on osa suuremast riikideülesest kontsernist (kus jällegi ei ole täpsemalt teada, kes omanik on).

Samuti on mõistetav, miks peatoimetaja mõju hinnatakse aritmeetilise keskmise järgi suhteliselt väikeseks (2,91) – mitmed intervjueeritavad töötavad väljaspool Tallinna või suure osa oma tööajast väljaspool Tallinna, mistõttu on neil otsene kokkupuude peamiselt Tallinnas figureeriva peatoimetajaga napp. Samas on ka Tallinnas töötavate intervjueeritud ajakirjanike ning peatoimetajate vahel üks või mitu madalama astme juhti, kelle töökorraldustele tuleb otseselt alluda ja kelle korraldustes ei pruugi ajakirjanikud näha peatoimetajate mõju, mis seal siiski suure tõenäosusega on. Kui jätta jällegi kõrvale see, et üks intervjueeritav hindas suurima mõjuga isikuks operaatorit (5,0), siis ajakirjanikud näevadki oma tööle suurimat mõju omava isikuna toimetuse juhti või tegevtoimetajat (4,04) ja seejärel päevatoimetajat (3,25).

Joonis 4. Ajakirjanike viiepalliskaalal antud hinnang mõjule, mida võivad avaldada erinevad isikud, kellega nad enda töös kokku puutuvad.

Kui erinevates infotöötlemise protsessides toimuva sekkumisega olid ajakirjanikud rohkem rahul, siis erinevate isikute sekkumisel rahulolu hinnates (vt Joonis 5) ei küündi ühegi mõjutajaga rahulolu näit üle «nelja», kusjuures kõige rohkem on ajakirjanikud rahul kolleegide sekkumisega (3,81). Kui jätta jällegi ühe ajakirjaniku hinnang operaatori sekkumisele (3,0) kõrvale, on ajakirjanikud aritmeetilise keskmise alusel kõige vähem rahul toimetuse juhi ja tegevtoimetaja (3,21) ning päevatoimetaja (3,25) ehk siis otseselt käske jagavate isikute sekkumisega. Teisalt on oluline märkida, et kõikide mõju avaldavate isikute sekkumist hindasid ajakirjanikud kokkuvõtvalt neutraalseks või pigem positiivseks. Samas kui arvesse võtta kõikide ajakirjanike hinnang, mis puudutab rahulolu sellega, millist mõju avaldavad erinevad isikud nende tööle, teenisid ühel korral toimetuse juht, peatoimetaja, osakonnajuht ja omanik (kuigi viimasel juhul hindas ka ajakirjanik omaniku mõju enda tööle «ühega» ja seetõttu on siin jällegi teatav ebakõla – omanik ei avalda mõju, aga ajakirjanik pole sellega rahul) hinnanguks «ühe» ehk siis ajakirjanikud leidsid, et need isikud segavad või häirivad enda sekkumisega ajakirjanike tööd (vt Tabel 3).

Joonis 5. Ajakirjanike rahulolu mõjuga, mida võivad avaldada erinevad isikud, kellega nad enda töös kokku puutuvad.

Jällegi võib mõnel juhul oletada, et ajakirjanikud hindavad numbriliselt isikute mõju leebemalt, kui see tegelikult olla võib. Näiteks int6 räägib sellest, kuidas ta on avaldanud lugusid ainult sellepärast, et allikaks on mõni hea tuttav või pikaajaline allikas ning samas hindab nii allikate mõju kui rahulolu nende mõjuga «neljaga» (pigem rahul).

Sarnaselt tekitab küsitavusi int8 hinnang enda praegusele ja eelmisele töökohale. Nimelt hindab ta eelmises kohas peatoimetaja mõju «kahega», praeguses «neljaga», mõlemas kohas on aga rahulolu mõjuga «viis»; omaniku mõju eelmises kohas «ühega», praeguses töökohas «kolmega», rahulolu omaniku mõjuga on mõlemas kohas «viis»; allikate mõju eelmises töökohas «ühega», praeguses kohas «kahega», rahulolu mõjuga jällegi «viis» - ehk siis on näha, et ajakirjanik ei mõtle sellele, kes ja kuidas teda mõjutab, vaid on olukorraga lihtsalt rahul.

3.2.4. Eetilisi konflikte sisaldavad narratiivid teemade valimisel ja lugude kirjutamisel

Siia alapeatükki toon esmalt näiteid, kus ajakirjanikud räägivad sellest, kuidas toimetajad survestavad neid lugude kirjutamisel.

Näide 1:

«Ülemus sunnib ikka tihti. Ma ei saa ju, ma pean tunnistama mingit hierarhiat. Ma olen ikkagi alluv, ma ei saa öelda ju, noh... Muidugi selle üle on võimalik väidelda ja võib-olla ta aktsepteerib seda, et ma tõesti ei taha või... Aga sellised lihtsamad asjad tuleb ikkagi alla neelata ja teha.» See näide toob väga konkreetselt esile selle, kuidas ajakirjanik ei näe end lugude kirjutamisel iseseisva sõltumatu ajakirjanikuna, vaid on toimetaja tööriist (peab tunnistama hierarhiat). Siinjuures on märkimisväärne sõnakasutus *võib-olla ta aktsepteerib seda*, mis võib viidata muuhulgas ka sellele, et toimetuses pole ülemusega väitlemine kuigi tavapärane protsess ja seda praktiseeritakse harva (pole kindlalt teada, milline on ülemuse seisukoht väitlemise suhtes).

Näide 2:

«No näiteks üks lugu on selline, et mina pakkusin teema välja, aga ma mõtlesin, et ma teen nalja. Aga seda võeti tõe pähe. Kõik mis oli kirjas, oli õige või niimoodi. Olid allikad. Aga ta oli iseenesest vastu minu paremat äranägemist tehtud, et ta oli nagu sita loopimine inimese

pihta. Kas oli ka võimalus loo tegemisest keelduda? Sellest tuli nii suur lugu. See oli selle väljaande puhul üleüldse üks müüdumaid numbreid üldse. See ei olnud see, mida mina valiks, aga see oli selline asi, mis müüs hästi, oli kõva sõna. Ma arvan, et ma sain kiita selle eest. Mina ei taha siukesi asju teha, et tal oli muidugi seal ka toimetamisega seda vinti juurde keeratud, et minul ta oli ikkagi nagu natukene peenetundelisem, aga ta oli ikka niimoodi välja käidud, kujunduse ja piltidega kaanele pandud, ta oli ikkagi... See oli õudne! Mul oli sellest inimesest kahju, ma ei oleks tahtnud olla ta asemel, mis siis, et see kõik võis olla sada protsenti tõsi ja ta võib olla ka nõme inimene, see ei puutu nagu sellesse. Kes meist nagu oleks täiuslik? Eino vahest ikka toimetaja ütleb, et tee see lugu, aga ega see alati siis ei ole tohutu surve, ülemus ikka vahepeal ütleb, et «tee see lugu». Noh, too juhul ilmselt oli küll selline, kus oli see, et oli ka mõnevõrra surve.»

Toodud näide on kõnekas, kuna ajakirjanik küll ütleb, et artikkel oli vastu tema paremat äranägemist tehtud, ent teeb selle siiski. Ehk ühelt poolt ta küll tunnistab teatud eetilisi väärtusi, ent nagu selgub, hindab müügiedu nendest olulisemateks. Jällegi – eksistentsiaalne ajakirjanik määrab väärtuspõhist käitumist võimaluste piires maksimaalselt ise ja kui ta teeb kompromisse, teeb ta neid teadlikult ja määratleb ära, kuidas ta neid kompromisse teeb. Sellest jääb aga konkreetse näite juures vajaka. Samuti ei ole selle näite juures näha ajakirjaniku kaalutlusi selle kohta, kas lugu teha või mitte.

Kui vaadata, millist sõnastust ajakirjanik kasutab, jääb selgusetuks see, kellele ajakirjanik on lojaalne. Umbisikulise tegumoe kasutamine viitab omakorda ajakirjaniku vähesele võimele reflekteerida, millised on tema autonoomse otsustamise piirid – ta ei sõnasta seda, kelle käest ta kiita sai, kes on see, kes keeras toimetamisega vinti juurde jne.

Konkreetses näite puhul on näha, et see on ajakirjanikule meelde jäänud ja teda mingil moel kõnetanud, ent ajakirjanikul puudub oskus autonoomia kontekstis probleemide sõnastamiseks. Puudu on ajakirjaniku enda kaalutlused, miks ta selle loo otsustas siiski kirjutada. See omakorda viitab sellele, et ta ei ole probleemile eriti mõelnud ja seda enda jaoks lahti mõtestanud. Ka küsimusele, kas tal oli võimalus loo tegemisest keelduda, vastab ajakirjanik, et tegemist oli suure looga ja väljaande kõige müüduma numbriga ehk siis jätab küsimusele vastamata. Selline vastus võib omakorda olla märk sellest, et ta ka ise ei pidanud loo kirjutamisest keeldumist vajalikuks või näiteks ei pidanud reaalseks, et ta võiks jätta selle teema sinna paika ja mitte sellest kirjutada. Vastasel juhul oleks võinud just see küsimus olla üks koht, kus ajakirjanik oleks saanud selgitada oma eetilisi kaalutlusi.

Teisalt on selle näite puhul ilmselt probleemi üks tahke jällegi see, et ajakirjanike töökoormus on üsna suur, päevast päeva mingitel teemadel kirjutades tekkib teatud harjumus ja rutiin, kuidas mingisuguseid olukordi lahendatakse ja millised on toimetuses väljakujunenud arusaamad ja väärtused. Ajakirjanikel ei pruugi jääda aega ja mahti eetiliste mõtete mõlgutamiseks, eriti juhul, kui selliste probleemide arutamine ei ole toimetuses tavaks ning sellealane tagasiside ei ole harjumuspärane. Samuti võib ajakirjanikku sellise loo tegemiseks ajendada soov toimetusepoolseks tunnustuseks.

Näide 3:

«Ükskord oli isegi nii, et peatoimetaja andis mulle ühe teema, et tee sellel teemal. See oli sisuliselt üks konkurendile ära panemine. Ja siis ma ütlesin talle, et mina ei näe, et see oleks nii tõsine teema. Et seda on alati tehtud ja me ise oleme ka selle asja vastu eksinud, et miks me peame siis nagu konkurendile pasunasse panema selle eest. Et minu arvates see ei ole õigustatud. Ja siis ma ikkagi kirjutasin, ma kirjutasin sellest nagu niimoodi nagu mina õigeks pidasin. Ja järgmine päev läksin tööle, vaatasin, et sinna loosse oli paar lõiku juurde lisatud. See ei ole päris õige, eksole, ja siis ma ütlesin seda toimetajale ka, et see ei ole minu lugu. Need pinged seal kerisid maha, peatoimetaja ütles seal, et kõik on õigesti, aga endal jäi selline tunne nagu sa oleksid kellegi tööriist, et sind lihtsalt kasutatakse lihtsalt konkurentide vahelises sõjas, et tegelikult jääb ju sinu nimi sinna alla. Ja see oli ikkagi päris vastik tunne. /.../ Ma tean, et teised toimetused samamoodi vahepeal kasutavad ajakirjanikke, et kellelegi teisele ära väänata. Tegelikult see häirib küll, eriti kui see ei ole õigustatud kriitika või see on pastakast välja imetud, selline vastik asi.»

Sellest ajakirjaniku räägitud näitest võib välja lugeda ajakirjaniku ja peatoimetaja väärtusi, on näha ajakirjaniku kaalutlused ja põhjendused. Samuti on näha ajakirjaniku vastumeelsus olla kellegi tööriist ja püüdlus olla oma tegude eest vastutav sõltumatu ajakirjanik. On arusaadav, et toimetuses peab valitsema mingisugune hierarhia ja et ajakirjanikel tuleb töötada kellegi alluvuses, ent konkreetsest näitest kumab kõike seda arvestades läbi ajakirjaniku soov olla vastutust võttev eetilistel väärtustel tuginev info edastaja (tähtsustab oma nime mainet, samas on võimeline põhjendama oma tegusid ja valima ebasoodsast olukorrast väärtuslikel kaalutlustel põhineva parima lahenduse).

Antud juhtumi puhul jääb teadmata see, kes need ajakirjaniku väärtustega vastuollu minevad lõigud kirjutisse lisas.

Näide 4:

«Ma pidin kirjutama, kuidas haiguste kohta teevad ravimifirmad internetilehekülgi ja siis on seal nagu varjatut reklaami. See tundus minu jaoks nii kuidagi sürr või noh, pärast lugesin seda, siis mul oli küll selline tunne, et kellel seda vaja on, keda see nagu häirima peab niiväga. Siis ma sain preemia veel selle eest ja siis mul oli piinlik kuidagi. Minu jaoks tundus see nagu nii mõttetu teema. Ma ei saanud lõpuni aru, peatoimetaja lihtsalt sundis peale, et tee seda teemat. Ühesõnaga tema armus ära sellesse ja siis mina pidin tegema. Siis mul oli nii vastumeelne seda teha.»

Selle juhtumi puhul toob ajakirjanik jällegi välja probleemi, aga ei sõnasta seda. On näha, et tal ei jätku selle sõnastamise jaoks sõnu (*tundus sürr*) ja on jällegi tunda, et ajakirjanik ei ole probleemi enda jaoks lahti mõelnud. Siin on näha, kuidas ajakirjanik võtab toimetuse väärtused omaks ja toimetuses välja käidud väärtused muutuvad õigustuseks artikli kirjutamiseks, kuigi ajakirjanik loo kirjutamist õigeks ei pea. Samuti tuleb sellest näitest välja see, et preemiasüsteem kui üks tagasiside vorme ei ole ajakirjanikule täiesti mõistetav.

Näide 5:

Sunnitud teema - *«See tihtipeale võib olla selline teema, mis puudutab mingit suurt protsessi, kus paljud teevad mingeid lugusid. Kotitakse mingit peaministrit või värki siis. Noh, kui toimetaja palub, et helista nüüd peaministrile - Tiit Vähi case kunagi, kus Tiit Vähi oli Tallinnas korteritega hangeldanud, oma tütrele mingeid kortereid kirjutanud kaela - et no siis, kui toimetaja palub, et helista Tiit Vähi tütrele, siis sa ei jäta seda tegemata, see oli väga tore intervjuu ja oli väga lõbus.»*

Sellest näitest selgub, et alati ei pruugigi peatoimetaja soov ja nõudmine olla ajakirjanikule vastumeelne. Selle näite puhul võib käsitleda peatoimetajat ka kui ükskõik millist allikat, kellel on informatsioon, mis võiks ajakirjanikku huvitada. Teisalt on siinkohal oluline, et ajakirjanik näeks toimetaja motiive ja kirjutaks loo siiski oma eetilistel väärtustel tugineva parema äranägemise järgi. Samuti jääb siin ajakirjaniku jutustatud loost kõlama mõte, et kui paljud kirjutavad, siis see võibki olla õigustus kirjutamiseks. Samas on raske seda mõtteviisi hukka mõista, sest olulistel teemadel võivadki paljud kirjutada, oluline on siin see, et ajakirjanik teadvustaks olukorda ja võimalikke mõjutegureid.

Näide 6:

«Olen teinud rahu huvides ära. Viimane kord siin hakkasin vastu ja keeldusin. Seda väga ei aktsepteeritud. Tüli läks kuhugi kõrgemale poole välja ja seal siis sõlmiti niiöelda vaherahu. Õnneks oli lõppkokkuvõttes mul õigus. Kuigi mul ei olnud väga argumente rohkem peale sisetunde ja selleks hetkeks kogutud taustainformatsiooni, kus ma ütlesin, et ma ei näe seal rohkem teemat, kui et tegemist on lihtsalt niiöelda õhu võngutamisega, et seal ei ole teemat taga. See puudutas seda väidetavad neegripeksmist ja seal oli, et ma peaks tegema ühe suure loo. Ja siis minu need niiöelda taustaküsimused näitasid seda, et ei ole haiglasse, ei ole politseisse kuskile pöördunud, ei ole avaldusi, ja et tegemist on üldse kuskil sotsiaalmeedias kellegi kolmandate isikute poolt üles visatud jutuga. Ja siis mina ütlesin, et kuna mina tundsin, et selle looga tahetakse taas teha Tartust kui mingit väikest natsilinna, mille kohta mul ei olnud ühtegi argumenti ja siis jäigi, et mina ei tee ja siis lõpuks kõrgemalt poolt sekkuti ja öeldi, et hea küll, ära siis tee. Ja no lõpuks selgus, et ei olnudki teemat, kukkusid ikka kõik kanalkahed ja teeveekolmed ja ajalehed orgi otsa, et seal ei olnudki teemat.»

See on jällegi näide sellest, kus ajakirjanik enda eetilistele ja professionaalsetele tõekspidamistele tuginedes keeldub enda hinnangul ebaolulisest teemast kirjutamast ja nagu hiljem selgub, oli tema käitumisviis õigustatud. Samuti on näha, kuidas ajakirjanik on vaaginud artikli ilmumisega kaasnevaid eri aspekte ja tagamaid.

Samas on jällegi näha, kuidas ajakirjanik räägib enda ülemustest umbisikuliselt, mis võib viidata sellele, et ajakirjanik ei ole kindel, kuidas otsustusprotsess toimetusesiselt töötab ning mis võib olla potentsiaalne piirang tema autonoomiale, kuna ta ei mõista taustsüsteemi ja ei ole kursis võimalike sõltumatust piiravate teguritega. Teisalt, tulles tagasi selle juurde, et Eesti ajakirjandusturg on väike ja tsunftisiseselt paljud tunnevad paljusid, asetab konkretiseerimine intervjuueritavad teatud määral ebamugavasse olukorda – võib olla, et ajakirjanik tunneb ennast ebamugavalt konkreetseid nimesid või isikuid määratledes.

Intervjuueritud ajakirjanike seas on nii neid, kes leiavad, et ülemusele ei tohigi vastu hakata, sest ajakirjanik peab tunnistama hierarhiat kui ka neid, kes teevad täpselt ja ainult neid lugusid, mida ise tahavad. Näiteks vabakutselisena kirjutav int3 nentis, et saab ise valida, millistel teemadel kirjutada tahab. Põhjusena, miks ajakirjanik ei saa väljapakutud loost taganeda, toodi kolmel korral välja ka see, et on olukordi, kus ei ole enam tagasiteed, kuna toimetaja lugude pagas võib olla teinekord nii napp, et kui ajakirjanik jätab lubatud teemast kirjutamata, jääks näiteks ajalehte täitmata auk. Nii tunnebki ajakirjanik survet sellise loo

kirjutamiseks, mis ei pruugi tema hinnangul olla kõige eetilisem või uudisväärtuslikum, millest võiks tegelikult tema hinnangul pigem kirjutamata jätta. Siinkohal toon veel näiteid lugudest, mis oleks võinud jääda ajakirjanike hinnangul pigem ilmumata.

Näide 7:

«Mina kirjutasin uudisnupu, mis oli nagu kolm lauset ja sellest tehti kaks lehekülge lugu, pandi sinna juurde. See oleks minu meelest võinud jääda ilmumata, sellepärast, et selle tulemus oli see, et seal räägiti suhteliselt kuulsatest inimestest, need inimesed mitte kunagi enam ei räägi meie väljaandega. Isegi mitte see, et nad olid minu peale vihased, täiesti ebaadekvaatselt, aga nad ei räägi enam kunagi meie väljaandega. Ta teadis väga hästi, mis ta oli öelnud mulle, eksju, kaks lauset. Aga see, mis sinna kõik oli ette, taha ja kõrvale kirjutatud, see ei meeldinud neile. /.../ Kuigi see kõik oli ka õige, aga see lihtsalt... Sul võib sada korda õigus olla, aga sa pead kaaluma seda, mis sul nagu tasub ära. Kui näiteks saad korra uudise lehte, aga sa saavutad sellega selle, et see inimene mitte kunagi enam ei räägi selle väljaandega, siis kas see tasub?»

Sellest näitest on näha, et ajakirjanik on mures meedia usaldusväärsuse pärast ja tõstab selle näiteks enda mainest kõrgemale. Samas on näha ajakirjaniku eetiline mure selliste olukordade pärast. Näitest ei selgu, kes oli see, kes artiklisse lauseid juurde kirjutas. Samuti ei selgu, millistel kaalutlustel need laused artiklisse juurde lisati.

Näide 8:

Sageli esinev näide sellest, kuidas ajakirjanikku mõjutavad ühelt poolt allikad ja teisalt tõsiasi, et mõnikord tuleb artikkel kirjutada lihtsalt selle pärast, et lehte pole lihtsalt midagi muud panna: *«Mõnikord seda tuleb, kui allikad teevad su elu nii põrguks, ma mõtlen seda, et tegelikult teema on hästi lihtne ja oletame, et allikas tuleb, räägib sulle teema ära, aga mingil hetkel ta hakkab põdema sellepärast, et kui see lugu peaks ilmuma, siis kas see kahjustab tema ärihuve või mingisugust läbisaamist kellegiga. Ja siis ta hakkab sulle niimoodi teistpidi vastu pressima, et ei anna sulle enam edasi infot ja siis ta nagu püüab sind kuidagi nagu mõjutada ja samas sa näed lihtsalt, et see teema ei ole nii suur ka. Siis sa oled visatud üksinda, et sa peaks üksinda teemast läbi närima lõpuni - ta ei ole nii suur teema, toimetaja tahab, et see lehes oleks, sest tema on ju sellega arvestanud, sul ei ole enam tagasiteed ka ja siis lõpuks sa... Kuidagi saad allikate käest sõimata jõhkralt, lugu ei ole mingi eriline asi, sa oled... Pingutad endalt nagu mingi keel vestil, et siis seda üldse nagu lehte saada. Ja siis...*

Siis mõtledki, et oli seda siis vaja, aga siis samas jälle järgmine kord sa siis tead või tunnetad selle situatsiooni ära.» See näide toob jällegi esile selle, et on oluline, et ajakirjanik näeks allikate motiive läbi ja ei oleks manipuleeritav.

Näide 9:

Näide sellest, kus artikli ilmumised mängib olulist rolli ajakirjaniku ja allika vahelised varasemad suhted: *«Oli jälle järjekordselt üks teema, kui taga poleks olnud head tuttavad... Ma muidugi ei tunne selles mõttes süümepiinu, et ma ei teinud selles mõttes kuskil midagi... Et ikkagi kõik need uudiskriteeriumid olid täidetud, aga noh... Teisel juhul ma ei oleks seda tõenäoliselt tegema hakanud. Et lihtsalt tänu sellele, et tegemist oli tuttavatega, et siis võib-olla see intervjuu eelne vestlus oli sedavõrd põhjalikum ja neid selgitusi oli nii palju rohkem, et tekkis selline tunne, et noh see tõepoolest ongi selline... Et see asi iseenesest vääribki. Eks ta rohkem läbi selle tuttavate õnnestus iseendale ära selgitada, et jah, et võiks ju ka midagi teha.»* Siinkohal on positiivne see, et ajakirjanik on kursis sellega, et tema nõrgaks kohaks on selliste tutvuste baasil põhjendatud lugude tegemine ja tulles tagasi eksistentsialistliku ajakirjaniku teooria juurde – on nendest mõjudest teadlik, arvestab nendega ja on võimeline erinevaid aspekte kaalutlema.

Näide 10:

Kahetsus väikese eksimuse pärast, mis vallandas suure skandaali: *«Elvas vana kirjanike liidu puhkekodu tahetakse teha suitsiidsete mõtetega noorte rehabilitatsioonikeskuseks. Ja iseenesest ju väga korralik, hea ja südamlik asi, inimesed heast tahtest tahavad seda maja endale saada riigi käest, või omavalitsuse käest, et mitte seda maha müüa ja loomulikult noortel kuskilt abi ei ole. Ma seal rääkisin naabritega, kes olid ideega kaasas ja linnavalitsusega. Minu enda viga oli see, et ma kirjutasin diktoriteksti, et «elvalased tahavad». Noh, jah, mul jäi panemata sinna sõna «osad elvalased» või «mõned elvalased» ja sellest, et ma seda sõna sinna ei pannud, sellest läks kuni juhtkonnani välja see jama, sest pärast hiljem selgus, et tõesti, minu viga, et millest ma ei teadnud, oli see, et seal jälle osad naabrid on need, kes koguvad allkirju, et seda keskust sinna ei tuleks. No ja siis muidugi need, kes seal vastu olid, need ajasid kuni juhatuseni välja selle, et kuidas ikkagi ajakirjanik niimoodi saab, et ütleb, et elvalased tahavad, kui ei taha. Muidu ei olnud selle looga ühtegi probleemi, et keegi oleks mulle ette heitnud, et seda lugu ei peaks tegema või... Aga siis tekkis nihukene palundra ja see kestis kaks kuud.»*

Näide 11:

«Ma olen paar korda mõelnud teemat kirjutades, et sellest ei peaks kirjutama, aga pärast nagu inimeste reaktsioone ja kommentaare kuuldes ja ka nende allikatega kohtudes ma olen saanud aru, et see on nagu vajalik olnud. Aga tegelikult on ka paar lugu olnud, kui ma olen mõelnud, et milleks see. Aga arvestades seda, et me oleme ikkagi tabloid ja kollane ajaleht, siis tuleb endale aru anda, kus sa töötad ja teha ka asju, mis sulle endale midagi ei paku, aga mis nagu tabloidis võib-olla on kohustuslikud. Näiteks sellest, kuidas Elmar Liitmaa abiellub Kerstin Kurni või ma ei tea kes iganes tütarlapsena. No ma ei tee vabatahtlikult selliseid asju. /.../ Igas töös on halvemaid ja mustemaid hetki.»

Positiivne on siin see, et ajakirjanik teadvustab võimalikke mõjusid ja formaadist tulenevaid aspekte, mis võivad mõjutada tema tööd. Märkimisväärne on ka sõnakasutus *ma ei tee vabatahtlikult neid*, mis kinnitab eelnevat väidet. Hea näide sellest, kuidas väljaande formaat juba iseenesest on piirang ajakirjaniku sõltumatusle, mis aga ei pruugi olla läbinisti negatiivne aspekt, kui ajakirjanik on sellest mõjust teadlik.

Näide 12:

Juhtum, kus ajakirjanik on tegutsenud oma parema äranägemise järgi, ent kokkuvõttes on ta ise kaudselt kannatada saanud riigis kehtivate seaduse ja riiklikul tasandil sätestatud normide tõttu. Samas on ka selle juhtumi puhul ajakirjanikul oluline mõista allikate motiive: *«Üks siuke suhteliselt piiripealne meditsiinilugu, kus üks tüdruk arvas, et arstid on talle nagu meelega liiga teinud ja kuivõrd arstidel oli hästi piiratud maa seal kommenteerida tänu sellele patsiendikaitse seadusele või mida iganes, delikaatsed isikuandmed ka, siis arstidelt nigu ei saanud eriti midagi, see lugu põhines põhiliselt selle tüdruku jutul. /.../ Jah et seal oleks pidanud sellesse tüdrukusse natukene kriitilisemalt suhtuma.»*

Kokkuvõtvalt on ajakirjanikud kahetsenud avaldatud lugudes oma eksimusi, seda et lugu röövib palju ressursse ja pole seda tegelikult väärt ja seda, et loo ilmunisega kahjustatakse enda suhteid allikatega. Ülaltoodud näidetest aga kolm esimest on sellised, kus ajakirjanik on tundnud loo tegemiseks survet.

Kuigi kõik ajakirjanikud kinnitasid, et neil on ülemuse ette antud teemal loo tegemisest õigust keelduda, kui nad oskavad ära põhjendada, miks nad seda teha ei saa või ei taha, jäi õhku kõlama noot, et ega selle peale väga hästi ei vaadata, kui ajakirjanik mõnest ülemuse antud teemast kirjutada ei taha. Ühe ajakirjaniku selgitusel ei pruugi ka väitlus toimetajaga mingi

teema kirjutamise suhtes olla tulemusrikas: *«pigem ma arvan, et see taandub mingisugustele isikuomadustele ja lõpuks... Ma ei tea isegi. Mõne inimesega, kui sa väitledki, siis tegelikult tal on see idee endal peas ja endale selge, et seal ei olegi midagi...»*

Üldiselt kumab selles peatükis ajakirjanike välja toodud näidetest läbi see, et neile on küll üks või teine juhtum meelde jäänud ja see on neis mingisuguseid vastakaid tundeid tekitanud, nad oskavad probleeme kirjeldada, aga üldiselt nad neid ise ei analüüsi. Autonoomia seisukohast on ka huvitav jälgida, kellele või millele on ajakirjanik välja toodud võimalikes konfliktsituatsioonides lojaalne. Esimese näite puhul kuulub ajakirjaniku lojaalsus eelkõige ülemusele (toimetusele), teises situatsioonis tähtsustab ajakirjanik müügiedu ja sellega kaasnevat tunnustust, kolmandas näites on ajakirjanik lojaalne toimetajale, ent võttes arvesse enda isiklike väärtusi, määrab ta loole oma fookuse. Neljanda väite põhjal võib jällegi näha lojaalsust toimetajale (mille eest saab ka tunnustust – toimetaja määrab teema, mille kirjutamise eest määrab ajakirjanikule preemia), viienda näite põhjal võib näha lojaalsust küll toimetajale, aga samas ka uurivale ajakirjandusele ja ka ehk meediale kui neljandale võimule. Kuuenda näite juures ajakirjanik tunnistab, et on *teinud rahu huvides ära*, samas toob ta välja konkreetse näite, kus on konfliktis jäänud õigustatult truuks enda isiklikele väärtustele, seitsmendast näitest võib välja lugeda lojaalsust allikatele, kaheksas näide näitab sunnitud lojaalsust toimetajale (lugu tuleb kirjutada, sest toimetaja on sellega arvestanud). Üheksas näide näitab ajakirjaniku lojaalsust allikatele ja üheteistkümnes näide näitab jällegi lojaalsust toimetusele, ent samas tähtsustab ka auditooriumi reaktsiooni. Kuigi need näited on üksikud situatsioonid ajakirjanike igapäevatööst ja ajakirjanike seisukohad võivad erinevates situatsioonides olla erinevad, võib nende näidete puhul öelda, et ajakirjanike lojaalsus kuulub eelkõige pigem toimetusele/toimetajale (tööandjale?). Samas on ka elulisel ja inimlikul tasandil arusaadav, et ajakirjanikud ei riski olla tööandjale mittelojaalsed – olukorras, kus paljud ajakirjanikud on töökoha kaotanud ja tööpuudus on suur, on mõisteta soov olla tööandjale meele järgi. Ideoloogilisel tasandil peaks aga ajakirjanik olema sõltumatu ja tegema otsuseid sotsiaalselt vastutustundlikul eksistentsiaalsel moel. Sellest johtuvalt võib öelda, et suurema autonoomsuse nimel peaksid ajakirjanikud konfliktsituatsioonides rohkem toetuma enda eetilistele väärtustele. Samas on ajakirjanike seas ka vastupidiseid näiteid, kus ajakirjanik on sõnastanud konfliktis enda väärtused ja nendele tuginedes ka tekitanud *win-win* olukorra kõikidele osapooltele (näide 6, kus ajakirjanike väärtuste põhisel otsusel on olukorras võitjaks nii ajakirjanik, toimetus, allikad, Tartu linna maine jne).

Toodud näidetes on näha, et ajakirjanikud ei ole endi jaoks sõnastanud dilemmasid, mis neil töös ette tuleb. See kinnitab jällegi väidet, et mitmed situatsioonid muutuvad ajakirjanike jaoks nende töös nii rutiinseks, et selle peale, miks ühel või teisel viisil otsustatakse käituda, enam sügavamalt ei mõelda. Ajakirjanikukarjääri jooksul kujuneb lihtsalt välja skeem, kuidas ühe või teise probleemi korral käituda. Siinkohal on oluline see, millistele väärtustele see skeem tugineb ja kuivõrd läbimõeldud see ajakirjaniku jaoks on – kas teatud viisil käitutakse, kuna nii on lihtsam (hoiab kokku aega, säästab toimetaja pahameelest vms) või nii on õigem? Professionaalse ajakirjaniku ideoloogia üheks osaks võiks olla see, et ta reflekteerib oma ja tööandja või toimetaja väärtuseid ning samuti määratleb ja reflekteerib ta nende kahe kompromissi koha. See tähendab seda, et ajakirjanikud ei peaks mitte ainult konfliktsituatsioone märkama, vaid samuti reflekteerima neis endi väärtusi, ja ka nendega konfliktseid väärtusi, ning lisaks oskama neid väärtusi mõtestada ja analüüsida.

3.2.5. Ajakirjanike rahulolu väljaandes ilmunuga

Et teada saada, kuivõrd avaldavad ajakirjanikele mõju protseduurilised mõjutegurid, küsisin ajakirjanike käest ka seda, kuivõrd on nad rahul sellega, mis ajalehes nende nime all ilmub ehk siis kui palju muudatusi on nende loodud tekst läbinud ning kui põhjendatuks ja adekvaatseteks ajakirjanikud tehtud muudatusi peavad.

Int6 sõnul on ta praeguses töös auditooriumini jõudvaga väga rahul, mida ei saa öelda eelneva töökogemuse kohta: *«Oli olukordi, aga vähe, kus nagu seda huumoriga öeldi, et toimetaja on oskuslikult mõtte loost välja kärpinud./.../ Eks ikka sai hommikul karjutud selle peale, aga sai vigu onlainis hiljem tagantjärgi ära parandada, et... Aga noh, igal ühel on neid vigaseid asju ka võimalik pärast raamatukogust lugeda ajalehest.»* Int7 sõnul ei luba ta toimetajatel teha parandusi ilma temalt luba küsimata, int8 tahab enne trükki minekut alati oma lugu näha. *«See on ainukene asi, millega ajakirjanik kaubelda saab, see on tema usaldusväärsus ja tema nimi. See on nagu kõige olulisem. Et ma vaatan, millele ma alla kirjutan ja ma olen huvitatud sellest, et see jõuab nii, nagu ma olen sellele alla kirjutanud, ka trükki.»* (int7) – seega on ajakirjanikke, kes on kehtestanud reeglid, kuidas ja millistel tingimustel tema artikleid keeletoimetamise või küljendamise protsessis muuta võib.

Siinkohal tooksin ära mõned narratiivid, kus on näha, et ajakirjanikud ei ole väga rahul protseduuriliste mõjudega:

- *«Tegelikult ma ausalt öeldes ei ole väga julgenud lugeda oma lugusid lehest, sest ma kardan, et neist pole midagi alles, et midagi seal on moonutatud. On küll olnud jah, et küljendamisega mingi asi läheb metsa, ise vaatan juba loo üle ja siis küljendaja võtab vana loo ja paneb uuesti mingile uuele küljele ja siis ükskord läks täiesti vale intervjuu selles mõttes, et allikas palus mingeid asju muuta, seal mingid insuldi asjad, sellised, mida mina hästi ei tea, erialased asjad, ja läkski täiesti vale intervjuu. Lihtsalt üks küljendaja vale liigutus ja minu nime all oli kõik niimoodi nagu täiesti jama jutt seal. Ja siis on nüüd niimoodi, et kui ma olen lapsepuhkusel, siis ma teen mingi lehe lahti ja vaatan, leian enda lood sealt. Kuigi ma ei tööta praegu, pole ammu juba töötanud, aasta küll. Ja siis nad lihtsalt kasutavad vanu lugusid, mis on sellised ajatud, et kui neil ruumi jääb üle, siis võtavad selle kopi-pastega vanast ajast ja siis panevad minu nimega, nagu ma oleks äsja kirjutanud selle. Samas on imelik, allikate ees oleks kuidagi, et ma rääkisin sellest kaks aastat tagasi, nüüd ilmub lugu jälle. Selles mõttes on mul küll imelik, et ma ei saa kontrollida seda, mis minu loominguga tehakse. Mis on nendele tehtud, see on nagu nende kasutuses.»*
- *«Arvestades seda, et kui sa oled sellise perfektsionismile kalduva iseloomuga ja sa nagu tõesti kontrollid asju üle või on näiteks mingi selline asi, et mida näiteks inimesest on kirjutatud järjepidevalt valesti koguaeg ja siis sa räägid, et «aaa, näe, on koguaeg kirjutatud valesti, et seekord saab õigesti» ja siis kui keegi oma «targa» käega tõmbab õige maha, paneb vale asemele, siis mida allikas vaatab? Allikas mõtleb, et me ju veel ekstra rääkisime sellest, et ta on ju täitsa idioot, see kirjutaja! Sest ega inimene ei pea teadma seda väljaande trükkimineku protsessi, tema ei pea teadma mitu inimest seal käib veel asjatamas. /.../.Ja tema jaoks on see ju sama halb, ükskõik, kes selle tegi./.../ Kui sa tõesti nagu oled täpne, siis on õudsalt kurb, kui sinna tekkivad faktivead. See on nagu jube! Jube!!! Ma ei saa aru, miks ja kuidas see saab juhtuda. /.../ Siis teine asi on stiililine toimetamine, selle üle, vaata, võib ju vaielda. Maitset on ju erinevad ja see ei ole nii matemaatika, et niimoodi on hästi kirjutatud, teistmoodi on halvasti. Aga ütleme mind näiteks häirib see küll, kui ma kirjutan kolm kuni viis sellist kepsakat lauset ja nendest tehakse üks ja lohisev. Ja siis see, kui sa kirjutad midagi sellist omapärast või nii, siis tavapäraselt kohe tõmmatakse maha, asendatakse mingi sellise kõige rasvasema klišeega. Näiteks on sul ees 16-aastane tütarlaps, kelle laps sündis ära 5. raseduskuul, sellepärast et talle tuldi kallale, teda peksti jalgadega kõhtu, siis sündis see laps ära, laps suri nädal aega hiljem. Ja siis kõige selle juures ta istub seal tooli peal, ta isegi ei nuta,*

ja siis sa kirjutad: «Ta istub seal nagu murtud lill.». Ja selle asemel sa loed: «...räägib ta pisarad lahinal voolamas.». Ta isegi ei nutnud! Üldse!!! Et üldiselt see peaks ju olema nii, et kui sa võtad väljaande ja kui sa näed oma lugu seal – see on sul nagu see väike preemia, rosin. See peaks olema selline hea hetk. Selle asemel mul tuli selline hirm, et ma mõtlesin, et «mis siis nüüd seekord...». Ja praktiliselt ka iga kord seal siis ka oli midagi.»

- «Mõnikord hästi harva juhtub, et sind päästetakse mingisugusest veast ära. Aga päris tihti on ka niimoodi, et sulle tehakse mingisugune viga juurde. No näiteks pannakse kellegi tsitaat kellegi teise suhu, niimoodi viimasel hetkel. Kui leht läheb kell kaheksa trükki või saadetakse ära, siis no selge on see, et sa iga õhtu ei hakka enda lugu seal ootama. Et sa alati ei näe ise, jah, seda lõppvarianti ja on juhtunud küll, kui peale sinu loo äraandmist suudetakse factivead tekitada. Kõige hullem prohmakas oli see - oli mingisugune majandusteema, kus oli üks endine minister, kes oli ühe asja vastu totaalselt terve elu sõdinud ja siis seal võttis sõna ka üks teine inimene, kes oli selle asja poolt, tuline pooldaja. Aga need olid omavahel ära vahetatud. Et see minister jäi ikka päris rumalasse olukorda, et justkui ta oleks niimoodi üleöö oma põhimõtteid muutnud. /.../. Et ühes loos ka lihtsalt Indrek Tederist sai Allar Jõks. Ja no pärast taodki endale tuhka pähe ja vabandad allika ees, et...»
- Toimetaja on «allikale mingid sõnad suhu pannud. Muutnud tema sõnastust nii kardinaalselt, et a la kui inimene ütleb taimetoitluse propageerimiseks, et ta ei näe põhjust, miks praegu peaksid inimesed käituma samamoodi kui kiviajal. Ja kui toimetaja kirjutab selle asemel otse tsitaati, et ega praegu ei pea inimesed nagu ürgajal loomanahad seljas ringi jooksuma ja küttima mingeid... Noh selline konkreetne mõtte muutmine. Et see on hästi ebameeldiv. Mõnikord ei ole allikad rahul sellega, loomulikult. No mõnedel on savi, aga mõnikord mõned ei ole rahul. Ja mul on väga raske hakata süüdistama, et mina ei teinud midagi, et oi-oi-oi, toimetaja oli nii loll. No kuidas ma saan allikale niimoodi öelda nagu, hakata firmasiseselt süüdistama. Ma justkui peaks selle enda peale võtma, kuigi noh... See ei ole ju nii. /.../ Ma ei tea, kas see näitab toimetaja mõtlematust või ebaprofessionaalsust või... Selge on see, et need asjad ei ole juhtunud kogemata. Ma saan aru, kui kogemata juhtub, muudad seal midagi lauseehitust ja järjekorda, aga kui niimoodi konkreetselt tehakse, siis on see ikka väga-väga häiriv ja see on piinlik ja paha. Teine asi on see veel, kui ajakirjaniku sõnastust toimetaja muudab, paneb sinna mingeid vallatuid hüüdeid vahele või midagi, siis tekib tunne, et mina ei ole

ju sellist asja kirjutanud. Mina ei kirjuta niimoodi. Et «tohoo tonti» ja... See on võib-olla ka väljaande probleem.»

Samas ei näe ajakirjanikud protseduurilistes mõjudes vaid negatiivset. Näiteks int5 tõdeb: *«tegelikult mulle oleks meeldinud selline hull keeleteimetaja nagu Helju Vals, et sul võetakse karvadest kinni, et sa kogu selle protsessi käigus ise kogu aeg lähed paremaks! Et suures väljaandes see probleem minu meelest oli - ma tundsin ennast kaks aastat algul ikka ilgelt abituna, kui ma olin sealt Helju käe alt tulnud. Et jah, et nii ongi? Et selline ilma kallasteta ookean ja põhja ka all ei ole, muudkui sobrad ja oled ise loll ja kuskilt sa ei saa nagu mingit tuge. Tegelikult seda oleks vaja.»* Seetõttu ei tasuks toimetamisprotsessi suhtuda vaid kriitiliselt, küsimus on pigem selles, kas ja kuidas toimetajad (ja ka küljendajad) tehtud muudatusi endile ja ajakirjanikule ära suudavad põhjendada.

Osad ajakirjanikud tõdesid, et on suuremate eksimuste korral märkuse teinud ka toimetajatele, mingisuguseid erilisi tagajärgi aga sellele ei ole järgnenud: *«No vahel ma ikka andsin tagasisidet, aga üldiselt ma arvestasin Juhan Peegli hea lausega, et «täna lehes ja homme naela otsas, kes seda ikka enam mäletab».»* (int5)

3.2.6. Teised mõjutegurid

Palusin anda intervjuueritud ajakirjanikel hinnang järgmiste võimalike mõjutajate kohta: reklaamisurve, aeg/kiirus, stiilireeglid toimetuses, toimetuse poliitika/normid, klikid, suhted allikatega, suhtekorraldus, sotsiaalmeedia, konkurendid, juurdepääs dokumentidele ja kommentaarium. Samuti vestlesime sellest, milline on tagasiside saamine nende tööle ja kas nad peavad konfliktide korral õigemaks ajakirjanike selgitusi või toimetaja vastutust (vt Lisa1 – intervjuuerimiskava).

Ajasurve

Neli ajakirjanikku tunnistasid, et on oma praeguse töötempoga rahul ja ajasurvet ei tunne. Int5 tunnistas, et on endale toimetaja rollis ajasurve mingil määral ise tekitanud: *«No näiteks Eesti uudiste puhul tihti on, see on mu enda jaoks seatud prioriteet, et mingite asjadega niiöelda essa olla. Ega see tähtis ei ole kellelegi, aga ma nagu olen seda ise tähtsaks pidanud.»* Neli ajakirjanikku tunnistasid, et tunnevad ajasurvet igapäevaselt.

Seega võib öelda, et ajasurve sõltub suuresti väljaande spetsiifikast ja töö iseloomust ning seda tajuvad erinevad ajakirjanikud väga erinevalt.

Reklaamisurve

Kuus intervjuueeritud ajakirjanikku kümnest väitsid, et ei tunne oma praeguses töös mingit reklaamisurvet, üks nendest (int3) tõdes, et tõenäoliselt võib toimetaja seda tunda.

Int6 tunnistab, et praegu riigile kuuluva meediaväljaande töötajana ei tunne ta reklaamisurvet, mis ei tähenda, et ajakirjanikud ei peaks seal oma tööd hästi tegema. Oma eelmisest töökohas kogetud reklaamisurvest räägib ta nii: *«seal lõpupoole tundsin küll, eelkõige seda pealkirja survet, et katsume nüüd natukene sinna pealkirja vinti juurde keerata ja teine asi, et võib-olla ka teemade valikul, et kohati siuke pehmem ja kõmulisem võib-olla võttis pigem esikoha selle ees, mis praegusel hetkel võiks mõelda, et mis on riiklikul tasandil inimestele olulisem.»*

Tähelepanuväärne on siinkohal ajakirjaniku teadlikkus sellest, et reklaamimõjutused ei pruugi ajakirjanikuni jõuda otseselt reklaamiosakonnast või ka näiteks (pea)toimetaja teemadevalikul, vaid need võivad olla imbunud ajakirjaniku igapäeva tööritiinidesse. Int9 tõlgendas reklaamisurve all seda, et inimesed helistavad talle ja tahavad tema kirjutavate artiklite kaudu lehte saada reklaami, täpsustavale küsimusele, kas ta on tundnud meediaorganisatsiooni siseselt reklaamisurvet reklaamiosakonna poolt, vastas ta eitavalt.

Int1, int8 ja int9, kelle kõigi kirjutamisvaldkonnaks on muuhulgas ka meditsiin, tunnistasid suurt reklaamisurvet just reklaamiosakonna poolt. Sarnast survet meenutas ka int2, kes on ühes varajasemas töökohas kirjutanud meditsiiniteemadel.

«Ma arvan, et ajakirjatöö spetsiifika eeldab seda koostööd. Ajalehe oma mitte nii väga või ajalehe oma pigem mitte – uudised! -, aga ajakirjatöös, ma arvan, on see väga oluline ja kui ajakirja kontseptsioon või sisu ei hakka selle all väga kannatama ja kui reklaamiosakond nagu täiesti seda ei dikteeri, siis aegajalt on see minu arust täiesti normaalne,» tõdeb int10.

Ta lisas, et tal on õigus küll reklaamiosakonna poolt survestatud teemadest kirjutamata jätta, aga pole seda kunagi teinud, kuna ei ole selleks põhjust näinud – pigem on ta muutnud lugude fookust. See aga mõnes mõttes tundub siiski olukorraga leppimisena ja potentsiaalse autonoomia piiranguna. Int1 kirjeldusel on reklaamisurve tema tööle meeletu, teemad peab juba kaks nädalat enne väljaande ilmumist välja mõtlema, saatma reklaamiosakonda vaatamiseks, sealt saadetakse teemad edasi reklaamiklientidele tutvumiseks: *«Nemad vahel pakuvad ka teemasid, aga me ei pea võtma neid. Samas peatoimetaja on ise selline õige ajakirjanik, et tema ei tahaks üldse saata mingeid teemasid ja ütleb, et see on meie enda asi, mis me kirjutame, aga reklaamimüüja poolt on see surve nii kõva. Mingid teemad, mis on nagu tellitud teemad mõnes mõttes.»* Samuti on int1-l esinenud reklaamiosakonnaga konflikt,

kus tema kirjutatud loo pärast kaotas väljaanne reklaamikliendi ning väljaande reklaamijuht nõudis ajakirjanikult reklaamikliendi ees vabandamist, mida ajakirjanik ei teinud: *«Ma ei uskunudki, et selliseid asju saab olla, et sa kirjutad mingi loo ja reklaamimüüja tuleb sulle kraesse, et mis sa tegid nüüd. Kui tõesti midagi valesti kirjutad, siis sa vabandad, kui faktid on valed, aga kui kõik on nagu õige, siis ei pea küll vabandama. Ja mis see vabandamine annabki siis? Et oi sorry, ma kirjutasin sust halvasti. Ma ei kujuta ette, et ma lähen vabandama.»* Samuti on int1 toimetuses olnud reklaamiosakonnaga konflikte seoses sellega, et mõnest reklaamikliendile lubatud teemast on jäetud kirjutamata.

Sarnast reklaamiosakonna poolset teemadega survestamist on täheldanud ka int8: *«Siin on olnud tõsiseid kokkupõrkeid, aga ma olen suutnud ennast maksimaalselt distantseeruda. Surve on selles, et reklaamitoimetus ütleb, et «meil on nüüd siin tore reklaam liigeseravimist, oleks vaja sellest mingit lugu juurde». /.../Hädapärast, no kui tõesti see reklaamiosaja ei osta seda reklaami, siis me mõtleme sinna midagi juurde. /.../ Ma ei ole kohustatud, aga kui seal võtab seisukoha ka peatoimetaja, et seda peaks tegema, kuigi õnneks peatoimetaja on selle vastu, et siis ma peaksin ikka midagi välja mõtlema. Aga no põhimõtteliselt ma võiksin keelduda, jah, oma lepingu ja kõige järgi. No üldiselt ma siiaamaani olen pingutanud, aga eelmisel sügisel oli küll olukord, et kui kolmas kord reklaam helistas sõnaga «liiges», et siis ma nagu ütlesin ei, sest ei ole nagu normaalne, et kui sul on tervise lehekülg üks kord nädalas, et igal nädalal kirjutad sa seal liigestest, et inimestel on muid hädasid ka sügisel peale liigesehädade.»* Siit tekib aga küsimus, et kui ajakirjanik alles kolmandal korral keeldub reklaamiosakonna survest, kas ta siis on autonoomne või mitte.

Toimetuse poliitika, normid ja stiilireeglid

Kolm ajakirjanikku ei osanud nimetada, et toimetuses oleks olemas mingid normid või poliitika, mida ajakirjanikud peaksid järgima, üks tunnistas (int6), et kui ka on, pole tema neid kohanud. Üks ajakirjanik (int5) nimetas normina etteantud päevaste lugude arvu. *«Ei tohi teha reklaamlugusid, tuleb alati vähemalt kahte-kolme allikat kasutada aknalugude puhul, ei tohi valetada ja nii edasi,»* kirjeldas toimetuse norme int9. Int1, int4 ja int8 mainisid normina seda, et ei tohi kingitusi vastu võtta, olla äraostetav. *«Siin on paar korda mingile konverentsile kutsunud mingi ravimifirma, näiteks sinna ei lubata minna. Kuigi seal, ma arvan, et see on natukene vaieldav, et kas see ravimifirma, kui nad nagunii korraldavad neid*

konverentse, siis kas see oleks pigem kahjulik või tooks kasu. Aga kui selline seisukoht on, siis tuleb seda aktsepteerida,» avaldas arvamust selles osas int8.

Int4 sõnul nende toimetuses stiilireegleid ei ole, kõik teised tunnistasid nende olemasolu kas stiiliraamatutes või jagatakse sellealaseid selgitusi suusõnaliselt: *«Jah, need eksisteerivad meil ülemuste peas. /.../ Aga ega keegi ei ütle, et kirjuta nii, see selgub alles pärast toimetamise käigus.»* (int2)

Võib öelda, et igasugused reeglid ja normid mõjuvad ajakirjanikele piiravalt, samas on arusaadav, et neid on teisalt kvaliteetse ajakirjanduse tegemiseks vaja. Autonoomia suhtes piiravalt mõjuvad pigem need normid, mis pole ajakirjanikele selged või mis eksisteerivad ainult kellegi peas ning avalduvad alles toimetamis- või küljendamisprotsessi käigus. Kui ajakirjanikul ei ole eelnevalt, juba lugu tegema asudes päris täpselt selge, millised on toimetuse ootused, on see ühelt poolt segadusse ajav ja teisalt tema sõltumatust õõnestav.

Konkurendid

Int9 ja int6 tunnistasid, et suurel määral nad ei huvitu sellest, mida konkurendid teevad. Int1, int4 ja int5 leidsid, et nende väljaanne on üsna spetsiifiline, millele otsest konkurenti justkui nagu Eesti ajakirjandusmaastikul ei leidugi. Ka ainus vabakutselisena kirjutav int3 nentis, et ta ei jälgi, mida konkurendid teevad, *kuna väga tihti on toimetaja ette andnud mingisuguse teema ja mingid allikad*. Int6, int2 ja int8 tõdesid, et jälgivad konkurente eelkõige seal kajastamist leidnud teemade vaatevinklist. Int10 viitas, et jälgib konkurentide tegemisi selle pilguga, *kas nad teevad midagi paremini, on neil rohkem lugejaid*.

Seega ajakirjanikud küll hoiavad konkurentide tegemistel silma peal, ent konkurentide poolset mõju enda tööle ja survet autonoomia mõttes ei taju. Ühelt poolt on see ka mõistetav, kuna tõepoolest kattuva sisuga väljaandeid Eesti ajakirjandusmaastikul väga palju ei ole. Mitmed kattuva sisuga väljaanded on majanduslanguse tingimustes ühinenud või on jäänud neist järele vaid üks. Samuti on teataval määral Eestis ka geograafiliselt välja kujunenud piirkonnad, kus ühte või teist väljaannet rohkem loetakse ja väljaanded juba iseenesest keskenduvad pigem konkreetse ühe või teise piirkonna teemade kajastamisele. Võib oletada, et konkurentide surve on ajakirjanikele küll olemas, ent nad tajuvad seda pigem alateadlikult teemade valikul jne, ent otsest vajadust kirjutada sellest, millest konkurent on kirjutanud, nad igapäevaselt ei tunne.

Klikid

Kui kaks ajakirjanikku tõdesid, et nende jaoks ei oma mitte mingisugust tähtsust, kas nende kirjutatud lugu on klikitav või ei, tõdes int1, et klikid avaldavad tema tööle kõige suuremat mõju ja et suuremate klikkide arvu saamiseks peavad väljaande töötajad ka ise lugusid klikkimas käima. Klikkide mõju tunnistas ka int4, kuna ta tahab, et *lugu oleks loetav*. Sama meelt olid ka int9 ja int10, kes mõlemad lisasid, et tegelikult ei pruugi klikkimine olla seotud loo headusega: *«sellepärast et kui sa paned mingisuguse segase, eksitava või kavala pealkirja, siis inimene klikib sinna peale, aga ta paneb selle loo kohe uuesti kinni, sest ta näeb, et see lugu ei ole see, mida ta nagu pealkirja järgi eeldas. Ehk siis nagu see konkreetne klikkimine – ta midagi näitab, aga ta ei pruugi olla üldse adekvaatne.»* (int10)

Kuigi klikitavus on toimetuste jaoks argument, millega reklaamiraha teenida, ajakirjanikud sellest aspektist klikkimist oluliseks ei pea. Samas võib surve kirjutada kikitavaid lugusid jõuda nendeni toimetaja soovitude kaudu teema valikul või fookuse määramisel või ka näiteks pealkirja valikul küljendamise- ja toimetamisprotsessides. Ajakirjanike jaoks on klikkimine oluline, kuna see näitab, et nende lugu on loetav ja läheb inimestele korda – siit võib välja lugeda referentsgrupi mõju. Samas tunnistavad ka ajakirjanikud ise, et ka suur klikitavus iseenesest ei näita seda, et kirjutatud lugu oleks hea või lugejatele läks see korda.

Suhted erinevate allikatega

Ajakirjanikud tunnistasid (va need, kes ei ole viimasel paaril aastal aktiivselt töötanud), et viimasel ajal on neil oma töös abi sotsiaalmeediast, kust otsitakse teemade ja taustade kontrollimise kõrval ka allikaid ja nende kontakte. Vaid int6 väitis, et ei kasuta üldse sotsiaalmeediat ja tal pole näiteks Facebooki kontotki: *«Me üritame paari sõbraga veel vaadata, kes meist viimasena langeb, kuigi jah, ma tean, uudisteajakirjanikuna ma tegelikult ei tohiks seda öelda, et ma ei jälgi, kuna ma saan aru, et seal see elu ongi, aga ma kardan, et sinna ma oma elu kaotangi siis.»*

Kuigi palju vajalikku infot on tänapäeval võimalik interneti ja sotsiaalvõrgustike kaudu kätte saada, pole kadunud suhtekorralduse tähtsus. Vaid int3 sõnul pole tal suhtekorraldajate abi vaja läinud, int7 rääkis, et kuna ta ei kirjuta problemlugusid, on suhtekorraldajad *nii palju, kui ta neid on kasutanud, pigem tulu toonud*, ka int6 nentis, et eelistab suhtekorraldajaid mitte kasutada ja otseselt nad tema tööd takistanud ei ole. Ülejäänute arvamusel põhjal jääb suhtekorraldajatest selline üldmulje, et mõnest üksikust suhtekorraldajast on ajakirjanike

jaoks kasu, aga üldiselt leitakse neist pigem kahju olevat. Eriti on seda meelt need ajakirjanikud, kel tuleb oma töö tõttu kokku puutuda meditsiiniteemade ja haiglate suhtekorraldajatega. Peamise puudusena suhtekorraldajate töös nähakse seda, et nad sekkuvad seal, kus ei ole vaja (int4), ei anna informatsiooni, mida ajakirjanik vajab (int9) või lausa ignoreerivad ajakirjanike pöördumisi (int1, int8). *«Nad raiskavad kohutavalt su aega ja lõpuks sa takerdud neisse lootes, et nad aitavad su kuidagi järgmise inimeseni, aga lõppkokkuvõttes nad nagu ei aita, hakkavad ise mingit juttu suga ajama, millest ma ei ole huvitatud. Et tema roll ei ole mulle intervjuud anda, tema roll on aidata mind suhtlusel nende inimestega, kellega ma tahan rääkida. Et ei, neist on kahju ikka,»* kirjeldab oma kogemust int10.

Veel üks näide suhtumisest suhtekorraldajatesse: *«On ikka siukesi sunnikuid, kuhu ma tean, et inimesed teevad kõike muud kui helistavad sinna. See on muidugi kaval võtta tööle selline suhtekorraldaja, et noh siis sinna keegi ei julge enam helistada. Ma arvan, et kui mina seda riiki peaks, siis suuremast osast riigiasutustest ma küll ei arva, et peaks maksumaksja raha kulutama selle peale, et pidada üleval pressiesindajat, kes siis kipub nagu varjama rahva eest asju, mida tehakse rahva raha eest. Ei, ma ei näe neil küll, et nad midagi kasulikku seal teeks eriti, sest et on olemas valdkonnaspetsialistid, kes peaksid suutma vastata küsimusele ka nii harva, kui neilt üldse midagi küsitakse.»* (Int2)

Suhteid allikatega hindavad ajakirjanikud kõrgelt: *«Allikaid peab ikka hoidma, mitte selles suhtes, et neist ainult head kirjutama, aga lihtsalt et kontakti hoidma nendega.»* (int1). *«Kuidas sa töötad ilma allikateta? Siis on allika mõju kõige suurem ju. Sa ei saa ju kirjutada, kui allikas ei räägi. /.../ Tegelikult on allikal tohutu mõju ja ma ei mõtle selle all, et allikas mõjub, kui ta ütleb, et oi ära sellest kirjuta või sellest kirjuta. Aga ilma allikateta ei ole meid ju üldse olemas,»* tõdeb ka int2. Ka int4 räägib, et ajakirjanik saab nii palju kirjutada, kui allikad talle räägivad või mis on kirjas dokumentidel, aga ta on seda jälginud, et ei oleks niimoodi allikatel lõo otsas - sa pead aru saama, mis selle inimese motivatsioon on, kes seda asja räägib. Int5, int8 ja int9 tõdesid, et teadlikult arvestavad allikate mõjuga ja püüavad nõpuhast joont hoida (int5) ja kui ei pea ise mõnest temast kirjutamist või mõne allikaga suhtlemist eetiliseks, vihjavad nad teema kellelegi edasi (int9) või annavad soovitusi, kuhu võiks selle teemaga pöörduda (int8). Int10 hindab suhteid allikatega, sest *«muidu ma ei saaks neid kasutada ju rohkem kui korra või paar. See teeb mu töö kergemaks, mõnikord. Mõnikord on see nagu selliseid dilemmasid nagu toonud, aga ma olen ikkagi püüdnud säilitada seda*

kriitilist meelt, et kui on ikka vaja kirjutada kriitiliselt, siis ma olen kirjutanud ja selle peale on muidugi nii mõnigi allikas lahkunud minu juurest, aga no mis siis ikka.»

Int8 tunnistab, et mõne allikaga, kellest ta on kirjutanud näiteks persooniloo ja kellega on maailmavaated klappinud, on jäädudki suhtlema ja neid võib ta tuttavateks pidada. Ka int6 tõdeb, et ajakirjanikukarjääri jooksul on tekkinud allikaid, kellega ta käib väga tihedalt läbi ja kellega on ka kohati perekondlikud suhted: *«Seal ei olegi tegemist sellega, et tegemist on allikaga, vaid et tegemist on lihtsalt sõpradega, kellega saab igasuguseid maailma asju arutatud ja lihtsalt kes teades mind, et ma olen ajakirjanik, et siis ka mingeid asju kuuldes ütlevad, et kuule, tead nüüd on selline asi või vaata, mis ma siin kuulsin, et vaata, äkki sellest saab midagi.»* Sealjuures tunnistab int8, et *«ma pelgan küll, et ma vist lasen küll ennast ära kasutada natukene.»* Selle ära kasutamise all peab ta silmas seda, et niimoodi võivad temani jõuda ja kajastamist saada teemad, millest ta muidu ei pruugiks teada ja millega muidu ei tegeleks. *«Aga siiski kogu selle asja juures ma säilitan selle kriitikameele, et esiteks, kas ta vastab nendele uudiskriteeriumitele ja muidugi on ka õnnestunud ära öelda, et see läheb nüüd küll väga reklaamiks ära kätte, et siin ma ei saa küll midagi teha,»* nendib ta samas.

Int7 hinnangul teda allikad ei mõjuta ja ühegi allikaga ta isiklikult tasandil läbi ei käi. Tõenäoliselt sõltuvad siinkohal erinevate ajakirjanike suhted allikatega ka sellest, kui liikuv ajakirjanik on ja milline on tema töö iseloom: kui ajakirjaniku töö seisnebki lugude kirjutamises, kus istutakse arvuti taga ja allikatega suhtlemine käib peamiselt telefoni või interneti kaudu, jäävadki suhted tõenäolisemalt pelgalt ametialasteks. Kui aga ajakirjaniku töö iseloom on selline, kus ta peab palju toimetusest väljaspool liikuma, näiteks telereporteril, kes peab loo saamiseks minema sündmuskohale või ajakirjanikul, kelle tööülesannete hulka kuulub persoonilugude kirjutamine, kus tuleb tundide kaupa ühele konkreetsele inimesele ja tema probleemidele pühenduda, siis on tõenäolisem, et sellistest allikatest, kellega tuleb sagedasti näost näkku kohtuda või kellega on pikemalt vesteldud, kujunevad ajakirjaniku jaoks tuttavad. Siiski on siinkohal oluline ka ajakirjaniku enda eetika ja see, milliseks ta laseb nendel suhetel kujuneda ja kuivõrd need mõjutavad edaspidi tema tööd – seda ka ajakirjanikud kinnitasid, et nad on allikate mõjust teadlikud ja jälgivad seda, kuidas see nende tööd võib mõjutada. Seetõttu leiangi, et Eesti kontekstis kakskümmend aastat ajakirjanikuna töötanud inimese puhul ei tasu pahaks panna seda, kui tal on allikatega mingisugune eelnev isiklik suhe (ka näiteks Pärnu suurusel linnal võib ajakirjanik isiklike suhete kaudu teada paljusid), kui ajakirjanik on võimalikest mõjudest teadlik ning tuttavaid allikana kasutades või

nendelt taustainformatsiooni hankides oma eetilisi ja professionaalseid väärtusi kallutada ei lase.

Kaheksa ajakirjanikku tunnistasid, et neil või kellelgi nende toimetusest on olnud probleeme sellega, et ei saa kätte dokumentides olevat informatsiooni, mis peaks olema avalik. Jällegi tundub see probleem muuhulgas olevat seotud suuresti nende ajakirjanikega, kes tegelevad meditsiiniteemadega ja kellel on probleeme ka suhtekorraldajatega, kes peaksid/võiksid neid sellise informatsiooni hankimisel aidata. Samas ei ole ajakirjanike hinnangul tegemist suure probleemiga, sest lõpuks ikka informatsioon kuskilt saadakse, kas või teisi kanaleid või allikaid kasutades.

Dokumentides oleva informatsiooni kättesaadavuse juures on probleemi üks tahk see, et mõnel juhul lihtsalt venitatakse informatsiooni andmisega, viitasid int2 ja int9: *«Mõned teevad seda tüngamist, et saavad väga hästi aru, et ajakirjanikul on vaja asja nagu kohe kätte saada, aga siis nad ütlevad, et tee see teabenõue ja siis nad vastavad sulle, kui täpselt 30 päeva on möödas, mitte enne.»* (int2). Informatsiooni jagamisega viivitatakse hoolimata sellest, et avaliku teabe seaduse §4 punkt 2 ütleb, et teabele juurdepääs tuleb tagada igaühele võimalikult kiirel ja hõlpsal viisil. Sama seaduse §19 samas näeb ette, et kui teabevaldajal on vaja teabenõuet täpsustada või kui teabe väljaselgitamine on aeganõudev, võib ta teabenõude täitmise tähtaega pikendada kuni 15 tööpäevani. Seadus näeb ette, et tähtaja pikendamisest koos põhjendustega tuleb teabevaldaja sealjuures teatada teabenõudjale viie tööpäeva jooksul.

Int4 tõi dokumentide kui allikate kasutuse puhul välja selle, et kohtuotsuste puhul ei saadeta ajakirjanikele täit dokumenti, kus võiks olla isikuandmed ja muu delikaatne informatsioon ära markeeritud, vaid kohtud saadavad mingi omapoolse kokkuvõtte: *«et tegelikult sa ei teagi, kas see on sealt dokumendist või mitte»*. Konkreetne viitamine ja faktide kontrollimine on aga ajakirjanikele nende töös oluline, mis sellise teabeedastuse puhul võib olla küsitav. *«Kui riigikogu raamatupidamises me teame, et sellel kuupäeval on see tšekk, minge võtke see sellest kaustast, palun, ja saatke meile koopia, et siis nagu ikkagi tahetakse, et see inimene sinna kohapeale läheks,»* toob aga int7 vastupidise näite, kus ajakirjanikud eelistavad informatsiooni kontrollitavusele kiirust.

Tagasiside

Int1, int3, int4 ja int9 peavad oma tööle saadavat tagasisidet piisavaks. Int2 sõnul on ta *tunnustusenäljas, valdavalt ei saa üldse tagasisidet*: *«See tähendab seda, et on okei, sest kui*

midagi oleks valesti, siis ju tehtaks häält, aga kui hästi on, siis on ju normaalne». Int6 viitas, et saab tagasisidet pigem siis, kui midagi on halvasti, int10 siis, kui midagi on väga halvasti või väga hästi. Int7 tunnistas, et tahaks ikka rohkem kiita saada.

Ühe tagasisidevormina nimetasid ajakirjanikud preemiate süsteemi (int1, int4, int7, int8, int9, vähesel määral ka int6, kelle puhul ei ole see süsteem regulaarne). Kuigi üldiselt ajakirjanikud tõdesid, et nad ei tea täpseid kriteeriumeid, mille järgi preemiaid jagatakse, on nad alati aru saanud, miks üks või teine lugu on preemiat saanud. Mõnel pool on preemiate välja andmiseks toimetused kasutanud ka välisekspertide komisjone, kes otsustavad, millised lood on ilmunud perioodi jooksul olnud parimad.

Ainus vabakutselisena kirjutav int3 tunnistas, et ei ole kunagi kokku puutunud allikate või auditooriumi tagasisidega. Allikate tagasisidest tunneb puudust ka int10. Ülejäänud ajakirjanikest int1 ja int8 rääkisid, et nii allikate positiivne kui ka negatiivne tagasiside arutatakse läbi ülemusega, int4 nägi ülemuse teavitamise vajalikkust, kui saab negatiivset tagasisidet, et too oleks kursis ajakirjaniku versiooniga probleemist. Ülemuse, allikate ja auditooriumi tagasiside kõrval pidas int4 oluliseks ka kursusekaaslaste ja int7 sõprade ja pere tähelepanekuid.

Kommentaarium

Üheks tagasiside vormiks võib pidada ka kommentaariumi, ent tagasiside andmise kõrval on sellel ajakirjaniku jaoks ka muid funktsioone. *«Sa annad ju iga mingisuguse looga teatud sõnumi välja ja esiteks on lihtsalt põnev jälgida, mis mõtteid see inimestes tekitab. Vahel näed, et kas on mõni kirjaviga sees näiteks, et seda juhtub ka. Et kui kommentaaris keegi midagi vihjab, siis saad kiiresti ära parandada. See on kuidagi lugejate suhtes ka selline üleolev, kui su kommentaarides on juba viis päeva kirjas, et «mis sõna see on, misasi see on?» ja see lihtsalt seisab parandamatult, et keegi sellega ei tegele. Sest tegelikult need asjad käivad kiiresti. Et kõigil juhtub ju vahepeal. Vahepeal on mingeid isiklikke solvanguid ka, mis on sisuliselt seotud kusjuures rahvusega, nime pärast, mis on totaalselt üllatav minu jaoks, ma ei arvanud, et sellist nagu rahvusviha või vihkamist nii palju on. Aga niimoodi üldiselt meeldib mulle see, et kommentaariumist näen, et inimestel see tekitab mingeid mõtteid või «ahhaa» ja siis ma arvan, et see lugu on nagu asja ette läinud. Et kommentaare ikka nagu peaks olema lugude juures,»* selgitab oma seisukohti int4. Kui int4 on tundnud kommentaariumis isiklikke solvanguid, siis int5 tunnistab, et kommentaariumis õelutsemine

võis olla üks põhjus, miks ta eelmisest töökohast ära tuli. Ka int7 käib kommentaariumi lugemas, et teada saada, mis mõtteid tema lood inimestes tekitavad ja et kiita saada.

Int6 kommentaariumi niisama ei loe, pigem *kammib ta seda läbi*, kui Eestis on midagi olulist juhtunud ja kommentaariumist võiks mõne teema kohta lisainformatsiooni leida. Seda aspekti rõhutasid ka int8 ja int9. Lisaks vaatab Int8 kommentaariumi, et näha inimeste reaktsiooni tema lugudele ja jälgib, et sealt ebasobivad kommentaarid saaks kustutatud.

Int1 tunnistab samas, et nende toimetuses peavad ka ajakirjanikud oma lugusid kommenteerima, et arutelu ergutada.

Konfliktide lahendamine ja vastulause esitamine

Intervjueeritud ajakirjanikest kolmel on olemas kogemus, kus nende kirjutatud loo vastu on esitatud kaebus Avaliku Sõna Nõukogusse või Pressinõukogusse. Neist int6 ja int4 leidsid, et sellisel juhul ongi oluline see, et vastutus lasub tööandjal, kes tööandjat kaitseb: *«Tööandja peab oma töötajat kaitsma, ma ei kujutaks väga ette seda, et töötaja visatakse üle parda, et vaata ise, kuidas saad. Sest et lõppude lõpuks on see jada ju piisavalt pikk, eriti ajalehes, kelle käe alt see kõik läbi käib: koosolekud, osakonnajuhatajad, päevatoimetajad, kes on kõik selle läbi lasknud ja heaks kiitnud. Seda ikkagi nagu päris omaloomingut ei ole keegi... Ja isegi kui ajakirjanik kirjutab oma nime alt kommentaari ja selle eest läheb Pressinõukogusse, ma ikkagi arvan, et väljaanne peaks ja võiks ikkagi oma inimest kaitsma.»* (int6). *«Okei, ajakirjanik saab ju kõik enda kaela, muidugi, sest tema nimi on all, aga siiski on see toimetaja vastutada, ta peaks ju selle loo tagasi saatma. Ütlema, et me ei pane seda trükki, kui siin ei ole seda, seda, seda,»* tõdeb int4. Samas int5 nägi konfliktsituatsioonis tavapäraseks oleva toimetuse vastutuse juures probleemi, et tema arvamust ja selgitust vastulause koostamisel ei kasutatud: *«No nad ei saanud võib-olla ise ka pointile pihta või see tase või see mõtlemine, kuidas seda vastulauset tehti, et see ei olnud minu arvates kõige... No nad ei saanud pihta, mida nad peaks ütlema./.../ Ega nad ei küsinud minult seda. Ma nägin seda vastulauset siis, kui see otsus oli tulnud.»* Seega on konfliktsituatsioonides ajakirjanike autonoomia seisukohast vägagi olulised ajakirjaniku enda selgitused, mis annavad talle võimaluse tuua välja kaalutlused ja dilemmad, mis tal konkreetse teema ja looga seoses ette tulid ning millistele väärtustele tuginedes ta otsustas loo ühel või teisel moel avaldada.

Suurema konflikti kogemusega int3 leidis, et vastulause peaks koostama see, kes on tekkinud probleemkoha põhjustanud: kui see on ajakirjaniku süül, siis ajakirjanik, kui aga

toimetamisprotsessis, siis toimetaja. Ülejäänud ajakirjanikest, kellel suurema konflikti kogemus puudub, leidis vaid int1, et tahaks sellisel juhul, kui keegi tema loo pärast kaebab, vastulause ise teha. Int8 ja int10 leidsid, et vastulause võiks sündida väljaande ja ajakirjaniku koostöös.

Int2 ja int7 eelistaksid, et probleemiga tegeleks väljaanne, sama eelistust oli ka int9: *«Tegelikult on väga hea, kui sinu selja taga seistakse, et sa saad kindel olla, et sind ei jäeta üksinda niimoodi, et kahju küll, et juhtus, aga mine nüüd vaata ise, kuidas sa hakkama saad. Et noh mul on jäänud toimetuses küll pigem selline mulje, et toimetuse sees võidakse sulle sõnad peale lugeda, su peale karjuda või mida iganes, aga et ikkagi väljapoole seistakse ühtsel rindel.»*

Üldine ajakirjanduskultuur ja sõltumatus

Esitasin intervjuueeritavatele küsimuse ka selle kohta, milliseks hindavad nad üldiselt Eesti ajakirjanduskultuuri. Probleeme nähti võsapetsistumises (int7), lastega seotud teemade ebaeetilises kajastamises (int1), pinnapealsuses (int3), klikkide jahtimises (int9); eetiliste normidega vastuollu minevas sensatsioonijanus, mis ajakirjanduses levib (int8); selles, et ajakirjandusprofessioon ei ole eelkõige nooremate inimeste seas populaarne ning selles, et noored ajakirjanikud siirduvad pärast lühiajalist töötamist kergematele töödele (int6) jne. Ainuke, kes tõstatas selle punkti all ajakirjanike sõltumatuse probleemi, oli int5:

«No ikka selline asi nagu selline hea ajakirjanduslik sõltumatus või et ajakirjandusel on mingisugunegi võim ühiskonnas, see on ikka hästi nullilähedane. Kui me toome Inglismaalt näite: The Independent, kes palkas 47 ajakirjanikku tegelema Briti parlamendiliikmete kuluhüvitiste sahkermahkeriga. Sealt läksid mingid inimesed nende lugude tulemusena kinni parlamendist, mitmed astusid tagasi. Meil mitte keegi ei julge küsida, et kuhu Evelin Sepp sõidab iga päev 1200 krooni eest taksoga. Tegelikult meie ajakirjandus sööb oma allikatelt peost. /.../ Ajakirjanduslik sõltumatus '90 keskpaigaga võrreldes, kui ma esimest korda sellise suure ajakirjandusega kokku sain, on ikka väga alla käinud. Minu meelest on praegu ajakirjandus Eestis selline, et kas teda on või ei ole. Sellest enam ei sõltu mitte midagi. '90 keskel võeti Eestis veel ajalehega peaminister maha. Kas see on ajakirjanike või toimetuste tasemel probleem? See on selline üldine inimkvaliteedi probleem. Ajakirjanduses on tõsine ajude äravool ka olnud. Et kellel on mingeid muid variante, on läinud kuhugi, kus paremini rulli antakse või noh on lihtsalt elavam töö. Kellel oli mingi laiem vaade, need on sealt ära

kadunud, need on seal praegu alles, kellel lihtsalt on vaja laen maksta ja kellel ei ole kuhugi mujale minna, siis nad ootavad seda viimset päeva.»

4. Järeldused ja diskussioon

Käesolevas peatükis annan vastuse uurimisküsimustele ja püüan tulemused paigutada laiemasse konteksti.

Uurimisküsimus nr 1: Milline on Eestis ajakirjanike tööturule sisenemise süsteem?

Ajakirjanike esmase töökoha leidmisel eristus selgelt see, et töökoha leidmisel on oluline praktika- või suvereporiteritöö kogemus – kümnest intervjuueeritud ajakirjanikust kuus on saanud oma esimese ajakirjanduslase töökoha väljaandes, kus nad on eelnevalt olnud praktikal või põhikohaga toimetusetöötajata puhkuseasendusel suvereporiteriks. Siinkohal võib olulist rolli mängida praktika läbimise nõue ülikooliõpingute ajal: praktika korras saavad ajakirjanikud sõlmida tutvusi ja omandada töökogemusi, mida neilt tööle kandideerimisel nõutakse.

Ajakirjanike töökogemuse põhjal otsustades tundub ajakirjanike tööturg ka Eestis olevat väljaspool olijatele üsna suletud süsteem – staažikamad ajakirjanikud nentisid, et ühelt ametipostilt teisele liikumiseks ei ole nad pidanud uuele tööle kandideerima, vaid neid on järgmisele ametipostile kutsutud. Teisalt tõdesid ka nendest enamus, et oma praegusele töökohale on nad pidanud kandideerima. Ühelt poolt võib põhjus olla selles, et nende praegune töökoht on mõnevõrra prestiižsem. Teiselt poolt võib sellest välja lugeda tihenend konkurentsi ilminguid, sest ka ajakirjandusmaastik ei ole puutumata majanduslangusest ja selle mõjust ajakirjanduslike töökohtade arvule – ajakirjanikud nentisid, et kui majanduslanguse eelsel ajal käis ajakirjanike üleostmine, on nüüdseks olukord võtnud teise suuna ja töökoha on kaotanud paljud, nende hulgas mitmed heal tasemel ajakirjanikud. Üks oluline faktor on ka see, et igal aastal lõpetab ülikooli uus seltskond ajakirjandusharidusega noori, kes vanematele olijatele konkurentsi pakuvad. Igal juhul jäi intervjuueeritavate hinnangute põhjal mulje, et 1990. aastatel oli ajakirjanike tööturg uutele tulijatele avatum, kui see on seda praegu. Selle väite kontrollimiseks tuleks aga läbi viia uurimus selle kohta, kui kiiresti ja hõlpsalt näiteks ajakirjandustudengid erialase töö leiavad, samuti tasuks toimetustest uurida seda, kui palju tahtjaid neil ühele kohale on ja millistel põhimõtetel nad inimesi tööle valivad, kas näiteks eelistatavad on need, kel on kogemus tööturul või uued tulijad, ja kuidas see ajas muutunud on.

Tööturule sisenemise protsessi puhul joonistus välja muster, mis ajakirjanike hulgas kordus: inimene kandideerib (suvereporter) töökohale, tal tuleb tööle kandideerimiseks käia tööintervjuul ja kirjutada proovitöö. Ajakirjanike kogemuse järgi on neljal juhul kümnest proovitöö ja tööle kandideerimise ainsaks tagasisideks see, et kandideerija kas saab või ei saa töökoha – rohkem põhjendusi ei anta. Selline tava on eriti välja kujunenud sellisel juhul, kui inimene töökohta ei saa. Rohkem selgitusi on oodata neil, kelle jaoks tööle kandideerimine annab positiivse tulemuse, ent samas tuleb neil põhjendusi töölevõtu kohta pigem ridade vahelt välja lugeda kui et keegi neile selgitusi otsesõnu annab.

See, kuidas ajakirjanikud leiavad töökoha, peegeldab väärtusi, mida tööandjad ajakirjanike puhul hindavad. Käesolevas töös intervjueeritud ajakirjanike kirjeldused viitavad kultuurile, kus ajakirjanike sobivust töökohale pigem ei hinnata formaalsete näitajate, tööintervjuu ja tehtud proovitööde baasil. Sealjuures ei ole ajakirjanikele töökohale sobivuse kriteeriumid läbipaistvad ja selged – ajakirjanikud oma kogemusest rääkides ei oma selles osas kindlaid teadmisi, vaid nende jutus on palju oletusi. Seetõttu ei pruugi ajakirjanikud olla ka väga hästi kursis nõudmistega, mida tööandja ajakirjanikes hindab, mis võib mõnel juhul tekitada ajakirjanikus ebakindlust. Autonoomia seisukohast ei oma ajakirjanik ka sellisel juhul teadmist tööandja väärtustest ning ei saa kaalutleda nende kokkulangevusi ajakirjaniku enda töökspidamistega ja nendega arvestada. Teisalt ei ole ajakirjanikel ka sellisel juhul aimu tööandja ootustes tema suhtes, mis võib hiljem raskendada ajakirjaniku töötegemist eksistentsialistlikul viisil. Ajakirjanike hinnangul hindavad tööandjad ajakirjanike puhul nende sotsiaalset võrgustikku ja suhtlemisoskust, loovust, silmaringi, kiirust, kogemust, aga ka erialaseid teadmisi. Samuti on oluline meeldivus isiklikul tasandil. Loo kirjutamisoskus ei ole ajakirjanike puhul primaarne.

Teemad, millest tööintervjuul räägitakse, on erinevate ajakirjanike puhul paljuski erinevad. Nagu mainitud, on mitmeid ajakirjanikke tööle kutsutud ja seetõttu võib nendel juhtudel tööintervjuusid nimetada pigem palgaläbirääkimisteks. Muuhulgas on töövestlustel räägitud teemadest, mille vastu seaduse järgi tööandja ei tohiks huvi tunda. Ükski intervjueeritav ei nimetanud, et töövestlustel oleks keegi tõstatanud eetika või professionaalsuse küsimuse, ühte ajakirjanikku on tööintervjuul aga näiteks testitud kirjutatava valdkonna suhtes. Samas oleks tööintervjuu just kohaks, mis aitaks realiseerida professionaalse ajakirjaniku ideoloogia ühte osa, mis on oluliseks eelduseks sotsiaalselt vastutustundliku eksistentsialisti ehk eetilise ajakirjaniku töös: reflekteerida ajakirjanikul oma ja tööandja väärtused ja juba eos reflekteerida nende väärtuste kompromisskohad.

Ühe ajakirjaniku sõnul ei tähenda see, kui ajakirjanik otsustab ühelt töökohalt teisele tööle minna, et ta esimesele töökohale kunagi hiljem naasta ei võiks, ja nii on tema tutvusringkonnas mitmel juhul ka juhtunud. Samas kehtib see väide ilmselt vaid sellisel juhul, kui töötaja lahkumine on toimunud mõlemale poolele positiivsete emotsioonidega. Teisalt on aga selline väide, et ajakirjanikud on töökohtadel, kus nad juba töötanud on, igati tagasi oodatud, positiivses mõttes autonoomiat toetav. See loob ajakirjaniku jaoks juurde võimalusi, millistele töökohtadele oma praeguselt töökohalt edasi liikuda. Vastasel juhul oleks niigi väheste töökohtade arvuga Eesti tööturul ajakirjaniku töövõimalused veelgi piiratumad ja see oleks ka oluline piirang Eesti ajakirjanike sõltumatusele.

Et saada täpsemat pilti tööintervjuudest ja tööandja hinnatavatest pädevustest, mille põhjal otsustatakse, keda palgata, keda mitte, tuleks aga seda uurida täiendavate uuringutega jällegi ka tööandjailt endilt.

Urimisküsimus nr 2: Kui kindlalt tunnevad ajakirjanikud end tööturul?

Juba töökoha saanud ajakirjanikud tunnevad ennast töökohal üsna kindlalt (ühe erandiga). Samuti ei tunne nad endi seas suurt konkurentsi või kui ka tunnevad, ei pane see neid muretsema. Vallandamise põhjuste seas toodi enim välja otseste töökorralduste täitmist. Siit tekibki küsimus: kas ajakirjanikud tunnevad ennast töökohal üsna kindlalt, *kui nad täidavad tööandja nõudmisi*, sest näiteks mitmetel ajakirjanikel on tulnud toimetaja või reklaamiosakonna survele kirjutada teemadel, millest nad ise kirjutada ei tahaks, või on töökohakindlus olemas ka neil ajakirjanikel, kes valivad teemasid ja teevad oma tööd sotsiaalselt vastutustundlikul eksistentsialistlikul moel? Jällegi ei ole võimalik vastust sellele küsimusele leida selle magistritöö raames, vaid see vajaks eraldi uuringut.

Samas leiavad ajakirjanikud, et töökohti, kuhu edasi liikuda, Eestis napib, eriti on seda meelt need ajakirjanikud, kelle elukohaks ei ole Tallinn ega selle lähiümbrus või kes tunnevad huvi spetsiifilisemate meediumite vastu – näiteks teletöö võimalusi nähakse eelkõige pealinnas. Selles võib näha piirangut ajakirjanike autonoomiale, kuna nad ei saa teha tööd neile sobival ja soovitud viisil. Teisalt toovad intervjueeritavad välja, et ajakirjanikutöö kogemusega on neil põhitöö välisel ajal võimalus ka näiteks tegeleda mitmesuguste projektidega, viia läbi koolitusi, teha kirjastajatööd või suunduda hoopiski suhtekorraldajaks või hoopis mõnele teisele elualale. Kui viimasel ajal paljud eestlased leiavad tasuva töökoha välismaal, siis näiteks Euroopas erialase töö tegemise šansse ei hinda ajakirjanikud kuigi kõrgeks. Seda ühelt poolt ambitsiooni puudumise tõttu, teisalt pole see paljude sõnul võimalik, kuna

ajakirjanikutöö spetsiifika eeldab emapiimatasandil head keeletunnetust, mis on võõrkeele puhul raskesti saavutatav, ja teiseks ka teise riigi kultuuri ja elukorralduse ülihead tundmist. Seega võib töövõimaluste nappust, kuhu olemasolevalt töökohalt edasi liikuda, pidada Eesti ajakirjanike puhul oluliseks piiranguks, mis võib avaldada mõju ka nende sõltumatusele.

Eesti ajakirjanike tööturuprobleeme võib teravdada mõnevõrra ka hästifunktsioneeriva ametiühingu puudumine. 2000. aastal sai Eesti Ajakirjanike Liidust ametlikult küll ametiühing, aga juba siis ei näinud selle toonane tegevjuht Anu Pungas ühingul perspektiivi:

Pungas seadis siiski kahtluse alla, kas praeguses Eesti meedias on üldse toimivat ametiühingutegevust võimalik arendada. «Ajakirjanikud on nõrgad ja seda mitte oma professioni poolest, vaid sellepärast, et neid on Eesti kohta liialt palju ja nad enamasti kardavad oma leiva pärast,» ütles ta. «Oma töö kaotavad kahjuks veel paljudki seoses väljaannete ühendamistega. Seetõttu suhtuvad nad ka ametiühingusse skeptiliselt, kuna nii suhtuvad nende tööandjad.» Pungase sõnul on meediaettevõtetes valitsev mentaliteet, et kelle leiba sa sööd, selle laulu sa laulad, ja seda ei saa ju tänapäeva olukorda arvestades neile pahaks panna. (Eesti Päevaleht 2000)

Uurimisküsimus nr 3: Milliseid autonoomiat piiravaid mõjusid ajakirjanikud tajuvad?

Kui rääkida protseduurilistest mõjudest ja jätta kõrvale ühe teleajakirjaniku antud hinnang täielikule iseseisvusele monteermise protsessis, peavad ajakirjanikud end kõige iseseisvamaks kirjutamise protsessis, kõige pärsitum on nende iseseisvus küljendamise ja toimetamise protsessides. Kui vaadelda rahulolu erinevates protsessides toimuva sekkumisega, ja jätta kõrvale teleajakirjaniku suurim rahulolu visualiseerimise ja monteermise protsessides toimuva sekkumisega, on ajakirjanikud kõige enam rahul kirjutamise protsessis toimuva sekkumise ning kõige vähem rahul toimetamise ja küljendamise protsessides toimuva sekkumisega. Sellest võib järeldada, et ajakirjanikud tunnevad kõige suuremat vabadust kirjutamisel, nende autonoomia on enim pärsitud lugude toimetamisel ja küljendamisel. Kui rääkida isikutest, kes ajakirjanike tööle enim mõju avaldavad, ja jätta kõrvale teleajakirjaniku välja toodud operaatori, võib suurimateks ajakirjanike mõjutajateks pidada toimetuse juhti/tegevtoimetajat ja seejärel päevatoimetajat. Kahe viimase sekkumisega on ka ajakirjanikud kõige vähem rahul (kui jätta jällegi kõrvale teleajakirjaniku arvamus operaatori mõju kohta), kõige enam hindavad ajakirjanikud kolleegide sekkumist. Järelikult näevad ajakirjanikud oma sõltumatusele enim ohtu toimetusesisestest otsestest käsuandjatest. Seevastu näiteks omaniku tasandi mõjusid hindavad

ajakirjanikud väiksemaks ja nende mõjudega ollakse ka üldjoontes rahul, millest võib järeldada, et omaniku sekkumist niiväga ei märgata, mis ei tähenda, et omaniku ja organisatsiooni tasandil mõjuteguritega ajakirjanikul kokku puutuda ei tule – pigem on see kokkupuude kaudsem ja realiseerub otseste käsuandjate kaudu.

Läbiviidud intervjuude põhjal võib väita, et ajakirjanikud tunnevadki enim toimetajate, reklaami (eriti meditsiinivaldkonnaga tegelevad ajakirjanikud) ja mõneti ka allikate survet (pikemaajalisema staažiga ajakirjanikud). Samuti on täheldatud aja piiratust ning mõneti avaldab ajakirjanike autonoomiale ja loomingule survet see, et juba lehte lubatud lugudest tihti enam loobuda ei saa – kui lubatud lugu on maketile juba välja mõõdetud, tunnevad ajakirjanikud selle tegemiseks survet, kuigi info kogumisel võib selguda, et lugu ei ole nii uudisväärtuslik, ei pruugi olla kõige eetilisem vms. Suhtekorraldajatega mitmed ajakirjanikud igapäevatöös kokku ei puutu, kokkupuudet nendega peetakse üldjuhul pigem negatiivseks, eriti meditsiinivaldkonna ajakirjanike puhul. Mõneti võib väita, et roll, mis enne nähti vahetul suhtlusel suhtekorraldajatega, on pisut kandunud üle sotsiaalsuhtlusesse, mida ajakirjanikud kasutavad samuti teemade ja allikate leidmiseks, aga ka taustade kontrollimiseks ja mille kaudu samas tõenäoliselt edastavad soovitud sõnumit ka suhtekorraldajad ise. Seda, et töökohakindlus on garanteeritud tingimusel, et ajakirjanik tunnistab toimetuse hierarhiat, võib mõnevõrra väita ka selle põhjal, et osad ajakirjanikud ei ole rahul sellega, mis ajalehes nende nime all ilmub ehk siis nad tunnevad, et nende soovitud sõnum ei jõua auditooriumini. Samas ei ole nad ka piisavalt südikad, et enda õigust sõltumatusele kaitsta, vaid rahu nimel pigem lepivad olukorraga. See kinnitab Merrilli (1989) väidet, et paljud ajakirjanikud kardavad ajakirjanduslikku vabadust, kuna ei taha oma tegude eest moraalselt vastutust võtta ja loodavad pigem ajakirjandusorganisatsiooni toele, selle asemel, et olla iseseisvad. Teisalt on see jällegi intervjuueritunud ajakirjanike nägemus ja nende hinnangud, objektiivse pildi saamiseks tuleks probleemi täpsemalt uurida. Samas võib oletada, et toimetuse reeglites, normides ja stiilireeglites väga suurt piirangud ajakirjanikud ei näe, kuna mitmed neist pole neist kuulnudki ja üldiselt on nad ilmselt rutiinselt need omandanud ja isiklike väärtustega kooskõlla viinud. Sama võib öelda üleüldiselt ajakirjanike autonoomiat ohustavate võimalike mõjutajate kohta – ajakirjanike jaoks võivad teatud probleemkohad muutuda rutiiniks ja nendele ei osatagi tähelepanu pöörata. Samas on need probleemkohad siiski ajakirjanikel nende töös olemas, sest nad kirjeldavad neid konfliktsituatsioonides, ent ka seal ei oska nad neid probleeme alati sõnastada.

Auditooriumi, kolleegide, perekonna jt referentsgruppi kuuluvate isikute tagasisidet peavad ajakirjanikud tähtsaks (vt Joonis1, lk 13). Seda võib pidada ajakirjanike mittemateriaalseks tasuks, mis innustab ajakirjanikke nende tööd tegema, eriti kuna osade ajakirjaniku sõnul ei ole ka Eestis töötasu selline, mis ajakirjandustööd tegema motiveeriks. Kohati tunnevad ajakirjanikud referentsgrupi tunnustusest ka puudust, tööandja tagasisidestamisega ollakse üldiselt rahul, kuigi paar ajakirjanikku mainisid, et ka toimetajapoolsest tunnustusest jääb vajaka.

Kui Örnebring (2008) eristab professionalismismi kahte diskursusust, organisatsioonilist (mis määratleb professionaalsust vastavalt tööandja eesmärkidele ja meetoditele) ja kutsealast (mille eesmärgiks on autonoomia säilitamine ja professionaalsete standardite defineerimine), ning need võivad kohati olla konfliktikohaks, siis seda võis tunda ka intervjueeritavate hinnangutest. Nendest kumas läbi see, et ühed väärtused on need, mis ajakirjanikud ise õigeks peavad ja teised on need, millega nad tegelikult peavad arvestama (kiirus vs kvaliteet, reklaamisurve vs sõltumatus). See näitab seda, et meediaorganisatsioonis on ajakirjaniku autonoomia kui väärtus konfliktis organisatsiooni hierarhia või protseduuriliste tegurite kaudu kehtestatud väärtustega. Näiteks Schudson (1995) leiab, et kuigi meedia ülesanne on kaasa aidata demokraatia funktsioneerimisele, ei ole ega peaks see olema meedia ainus eesmärk, meedia eesmärk on ka omanikele raha tegemine, töötajatele töökohtade loomine, kolleegide hulgas prestiiži hoidmine, auditooriumi lõbustamine – ja need kõik on tema sõnul õigustatud eesmärgid. Samas peaks ka meediaorganisatsioon tõsiseltvõetavuse nimel olema huvitatud autonoomiast kui väärtusest ja meediaorganisatsiooni teised eesmärgid ei tohiks tema ega ajakirjaniku sõltumatust ohustada. Professionaalse ja eetilise ajakirjaniku eesmärk peakski olema eelkõige avalikkuse huvide teenimine (Smith 2011): *«pöörates tähelepanu ükskõik millisele huvile peale avalikkuse huvi, on ajakirjanikud sunnitud olema pühendunud kõigele muule kui vaba ajakirjanduse kõrgematele standarditele. See seab väljakutse meie õigusele eksisteerida demokraatlikus ühiskonnas.»*

On oluline märkida, et kuna intervjueeritud ajakirjanike grupp ei ole oma väärtustelt ja töö iseloomult homogeenne, on ka erinevate ajakirjanike kogetud autonoomiat mõjutavad tegurid erinevad ja erineva tugevusega. Erinevates aspektides oleks võimalik leida ajakirjanike juttude põhjal näiteid nii spektri ühtest äärmusest, teisest äärmusest, kui ka mitmetes pooltoonides nende vahel, mis kinnitab Hanitzschi jt (2011) viidet selle kohta, et on olemas erinevad ajakirjanike subkultuurid, mis on riikide ja organisatsioonide ülesed. Tulles tagasi teooriasas kirjeldatud Hanitzschi ajakirjandusmiljöõde juurde, võib näha Eesti ajakirjanike

seas erapooletu valvekoera, aga ka populistliku levitaja ja oportunistliku abistaja ajakirjandusmiljööle omaseid jooni.

Kui professionaalne ajakirjandus väärtustab tõepärasust, väljendusvabadust, võrdsust ja mittediskrimineerimist, õiglust, allikate puutumatuse tunnustamist ning ajakirjanduse professionaalse autonoomia austamist (Høyer & Lauk 2003), siis uuringu tulemusena tuli välja näiteks see, et osad ajakirjanikud ei hooma väga hästi autonoomia olemust, paljud neist ei mõtle selle peale eriti sageli ning ei oska potentsiaalseid ohte hinnata ja märgata, mis aga on iseenesest ohtlik ajakirjaniku sõltumatuse kontseptsioonist vaadatuna, kus sotsiaalselt vastutustundliku eksistentsialisti ehk eetilise ajakirjaniku vabaduse garanteeribki tema soov olla avalikkuse huve teeniva usaldusväärse informatsiooni allikas. Samas võis ka nende intervjueeritud kümne ajakirjaniku puhul teemade ja allikate valimise ja lugude kirjutamise aspektis näha kriitilist mõtlemist autonoomia kontekstis ning erinevate probleemide teadvustamist. Kuigi eelkõige teadvustavad intervjueeritud ajakirjanikud nende sõltumatust ohustavaid protseduurilisi tegureid, kus märgatakse eelkõige Høyer ja Laugu (2003) välja toodud tendentsi, et ajakirjandusproduktiooni kui kollektiivse toodangu tegemisel võivad ajakirjanike professionaalsed standardid muutuda toimetamisprotsessis tühisteks, võis ühel juhul märgata ka professionaalsete mõjutegurite teadvustamist, kus ajakirjanik tõstatas ajakirjanike sõltumatuse probleemi laiemal, professionaalsel ja eetilisel tasandil. Teisi potentsiaalseid piiranguid ja ohte ajakirjanike sõltumatusele intervjueeritud ajakirjanikud ei näinud, mis võib iseenesest olla oht ajakirjanikele sõltumatusele, sest mida laiemat pilti ajakirjanikud näevad, seda vähem on nad tegelikult manipuleeritavad, õigemini, seda suurem on võimalus, et nad seda endaga teha ei lase.

Kui tulla tagasi kahe esimese uurimisküsimuse juurde, võib väita, et ka Eesti ajakirjanduse tööturu väiksusel, töökoha leidmise võimalustel ja saavutatud töölepingul on mõnetine mõju ajakirjanike autonoomiale, seda eelkõige silmas pidades fakti, et hoolimata sellest, et ajakirjanikud igapäevaselt töökoha pärast muretsema ei pea, ei riski nad ka olla tööandjale mitteleolaalsed, kuna töökohti, kuhu edasi liikuda, kuigi palju ei ole.

Samas on mõistetav, et ajakirjaniku tööd jäävad saatma mitmesugused tegurid, mis tema tööd mõjutavad ja neist ajakirjanikul täiesti priiks saada ei olegi võimalik ja ka vajalik – ajakirjandus peaks olema ühiskonna osa, mitte sellest ära lõigatud. Siinkohal on oluline pigem ajakirjaniku soov olla sotsiaalselt vastutustundlik eksistentsialist - olla avalikkuse huve teeniva usaldusväärse informatsiooni allikas. Samuti on oluline ajakirjaniku enda soov viia

enda töö ja käitumine vastavusse professionaalse kultuuri normatiivsete eesmärkidega, olla eetiline ja teenida avalikkuse huve ning sellisel moel tasakaalustada ajakirjaniku sõltumatuse nõuet. Seda soovi võis intervjueeritud ajakirjanike puhul küll mõneti märgata, ent veelgi enam torkas silmas ajakirjanike suutmatust tehtud valikute põhjendamisel ja autonoomiaga seotud probleemide sõnastamisel. Mõned ajakirjanikud ei tea, kuidas defineerida autonoomia mõistet, milline on selle olemus ja on harjunud sellega, mis nõ peab olema. Samas on oluline just see, et ajakirjanikud ise märkaksid probleemkohti ja teeksid oma otsuseid arvestades nende võimalike mõjudega.

Kokkuvõte

Vabadus on oluline märksõna demokraatliku ajakirjanduse tööpõhimõtetes: Scholl ja Weischenberg (1999: 2) tõdevad, et ajakirjanikud (individaalid) peaksid olema vabad informatsiooni valimisel ja lugude tegemisel; uudisruumid (organisatsioonid) peaksid olema välistest mõjudest, näiteks kommertslikest või poliitilistest piirangutest sõltumatud; meedia süsteemid (ühiskond) peavad garanteerima pressivabaduse ja olema vabad igasugustest tsensuuridest. Ajakirjandusvabadusel on erinevatel tasanditel erinev sisu ning seega on autonoomia puhul oluline eristada nii **institutsiooni**, **organisatsiooni** kui ka **indiviidi tasandit**.

Ajakirjanike autonoomiat mõjutavad tegurid võib jagada järgmiselt: **poliitilised mõjutegurid, majanduslikud mõjutegurid, meediaturu suurus, organisatsioonilised mõjutegurid, töökoha leidmise võimalused, saavutatud tööleping, professionaalsed mõjutegurid, protseduurilised mõjutegurid ja referentsgrupp** (vt ka Joonis 1, lk. 13). Osad neist mõjuteguritest on kaudsemad (poliitilised mõjutegurid, majanduslikud mõjutegurid, meediaturu suurus, organisatsioonilised mõjutegurid, töökoha leidmise võimalused) ja teised avaldavad ajakirjanike autonoomiale otsest mõju (saavutatud tööleping, professionaalsed mõjutegurid, protseduurilised mõjutegurid ja referentsgrupp).

Läbi viidud intervjuude kaudu saadud ajakirjanike hinnangute põhjal võib eelkõige vaadelda otseselt ajakirjanike autonoomiat mõjutavaid tegureid. Samuti saab intervjuueritüd ajakirjanike kogemuse põhjal aimu, millised võivad olla kaudsed mõjutegurid, mis mõjutavad Eesti ajakirjanike autonoomiat, seda aga peamiselt otseste mõjutegurite kaudu. Näiteks meediaturu suurusest kui mõjutegurist saab aimu töökoha leidmise võimaluste hindamise ja saavutatud töölepingute uurimise kaudu, majanduslikud mõjutegurid võivad ajakirjanikuni jõuda toimetajate kaudu professionaalsete mõjuteguritena jne.

Uuringu tulemusena võib öelda, et ajakirjanikud tunnevad ennast (ühe erandiga) töökohal üsna kindlalt, kuid sellest väitest kumab läbi tingimus, et nad tunnevad ennast üsna kindlalt, kui nad alluvad toimetuse hierarhiale ja toimetajate nõudmistele, kelle arvamusele on küll võimalik oponeerida, ent sellele ei vaadata hästi. Ajakirjanike hinnangul ei ole turul töökohti üleliia ja mitmed neist ei näe võimalusi liikumiseks uutele töökohtadele, mis võib olla potentsiaalne piirang ajakirjaniku sõltumatusele. Seetõttu võib riigi meediaturu väiksust pidada ajakirjanike autonoomiale negatiivset mõju avaldavaks faktoriks.

Suurem osa ajakirjaniku autonoomiat mõjutavatest teguritest jõuavadki ajakirjanikeni professionaalsete ja protseduuriliste mõjuteguritena. Hanitzsch jt (2010) järgi hõlmavad professionaalsed mõjutegurid üldisi ja igale toimetusele omaseid poliitikaid, konventsioone ja tavasid, mida ajakirjanikul tuleb järgida; need kultuurilised konventsioonid puudutavad seda, mida peetakse heaks ja vastuvõetavaks ametialaseks praktikaks. Protseduurilised mõjud hõlmavad kõiki erinevaid tegevusi, millega ajakirjanikel tuleb lugusid tehes ja igapäevatöös silmitsi seista, siia mõjutegurite gruppi kuulub ka ressursside (aeg ja ruum) piiratus ning fakt, et uudistetootmine on üsna standardiseeritud ja rutiinne töö (Hanitzsch et al 2010). Lisaks on ajakirjanike jaoks oluline referentsgrupp (auditoorium, kolleegid, lähedased jt), kelle arvamusega arvestatakse ja kelle tähelepanu all võib mõista ka mittemateriaalset tasu ajakirjanike tööle (Fengler & Ruß-Mohl 2008).

Samuti selgus, et iga ajakirjanik ja tema kogemus autonoomiat mõjutavate teguritega ning ka ajakirjanike nägemus ja suhtumine autonoomiasse on erinev. Samas on autonoomia mõiste, mille üle mitmed ajakirjanikud ei ole pikemalt mõelnud. Töö tegemisel ilmnes ka asjaolu, et mõned mõjutegurid võivad ajakirjanike jaoks muutuda igapäevarutiinis nii tavapärasteks, et neid ei märgatagi. Teisalt leidub ka kriitilise mõtlemisega ajakirjanikke, kes teatud aspektides tajuvad ja märkavad tegureid, mis võivad nende sõltumatust ohustada.

Summary

Title: «Factors affecting the autonomy of Estonian journalists»

Freedom is essential to the working principles of democratic journalism: as Scholl and Weischenberg (1999: 2) admit, journalists (individuals) ought to be free in selecting information and in covering stories; newsrooms (organizations) ought to be independent from external influences, such as commercial or political constraints; media systems (society) ought to have guaranteed press freedom and ought to be free from all kinds of censorship. On its different layers press freedom has different substance and thus it is essential to distinguish also different planes speaking of autonomy: there is a institutional, a organizational and a individual level.

Factors affecting the autonomy of journalists can be divided as follows: political influences, economic influences, size of the market, organizational influences, job opportunities, achieved contract of employment, professional influences, procedural influences and reference groups (also look at the Figure 1, page 13). Some of these influences are more indirect (political influences, economic influences, size of the market, organizational influences, job opportunities) and the others have a direct impact on the autonomy of journalists (achieved contract of employment, professional influences, procedural influences and reference groups).

Based on journalists estimates, that are proceed from the interviews carried out for this thesis, it can be first and foremost observed influences that have a direct impact on the autonomy of journalists. As well the experience of interviewed journalists provides an indication of indirect influences which may affect (mainly through the influences that have a direct impact on the autonomy of journalists) the autonomy of Estonian journalists. For example influences of the size of the market can be observed evaluating job opportunities and researching achieved contracts, economic influences can affect journalists through the editors as professional influences etc.

As a result of this research it can be said that journalists feel (with one exception) pretty securely about their jobs, but this statement betrays a clause that they feel pretty securely about their jobs if they are subjected to the editorial hierarchy and to the demands of editors, with who journalists would be able to oppose, but this kind of behavior is not preferred. Journalists estimated that there are not so many jobs on the market and many of them see no

opportunities for further jobs – that can be the potential limitation of the independence of journalists. Therefore the small size of the media market can be seen as negative impact on the autonomy of journalists.

Most of the factors affecting the autonomy of journalists reach journalists as professional and procedural influences. According to Hanitzsch et al (2010: 15) professional influences refer to the policies, conventions, and customs of the profession in general and, specifically, the newsrooms for which the journalists work. These cultural conventions mostly pertain to what is commonly believed to be good and acceptable practice in journalism. Procedural influences include the various operational constraints faced by the journalists in their everyday work, this influence group also includes the form of limited resources in terms of time and space and the fact that news production is a highly standardized and routinized process (Hanitzsch et al 2010). In addition, journalists value reference groups (the audience, colleagues, the intimates and others) whose opinion is taken into account and whose focus can be understood as immaterial reward to the work of journalists (Fengler & Ruß-Mohl 2008).

It also showed that every journalist and his/her experience with the influences affecting his/her autonomy as well as vision and attitude towards autonomy is different. However, autonomy is a concept over what several journalists are not exceedingly thought about. This thesis also revealed the fact some influences can be routinized in journalists' everyday work so that they would not be even noticed. On the other hand there are some critical-thinking journalists who in certain aspects sense and notice the influences that can affect their independence.

Viidatud kirjandus

1. Ajakirjanike liidust sai ametlikult ametiühing. (2000). *Eesti Päevaleht*, 19. oktoober, URL (kasutatud märts 2012) <http://www.epl.ee/news/eesti/ajakirjanike-liidust-sai-ametlikult-ametiuhing.d?id=50846174>.
2. Baines, D. & C. Kennedy. (2010). An education for independence: should entrepreneurial skills be essential part of the journalist's toolbox? *Journalism Practice*, 4(1), 97-113.
3. Cushion, S. (2007). Rich media, poor journalists: Journalist's salaries. *Journalism Practice*, 1(1): 120-129.
4. Fengler, S. & S. Ruß-Mohl. (2008). Journalists and the information-attention markets: towards an economic theory of journalism. *Journalism*, 9(6): 667-690.
5. Hanitzsch, T. & M. Anikina & R. Berganza & et al. (2010). Modeling perceived influences on journalism: evidence from a cross-national survey of journalists. *J&MC Quarterly*, 87(1): 5-22.
6. Hanitzsch, T. (2011). Populist disseminators, detached watchdogs, critical change agents and opportunist facilitators: professional milieus, the journalistic field and autonomy in 18 countries. *The International Communication Gazette*, 73(6): 477-494.
7. Harcup, T. (2004). *Journalism: principles and practice*. London: Sage.
8. Harro-Loit, H. & J. Lang & M. Himma-Kadakas (2012). Journalists' blogs as an instrument of media accountability in Estonia? *Artikkelon esitatud eelretsenseerimisele ajakirja CentralEuropeanJournal of Communication*.
9. Harro-Loit, H. (2012). Kahe aastakümne õppetunnid Avaliku Sõna Nõukogu ja Pressinõukogu tegevust vaadates. Ettekanne. *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi ettekandekoosolek*. Tartu, 16. märts.
10. Hove, T. (2007). Journalistic ethics as autonomy: a field-analytic model of media criticism. Ettekanne. *Rahvusvahelise Kommunikatsiooni Assotsiatsiooni (International Communication Association) aastakoosolek*. San Francisco, 23. mai.
11. Høyer, S. & E. Lauk. (2003). The paradoxes of the journalistic profession: an historical perspective. *Nordicom Review*, 24(2): 3 - 18.
12. Kelly, J. (2004). Experience is good, but beware job hopping. *Quill Magazine*, 3: 8-10.
13. Larsson, L. (2009). PR and media: a collaborative relationship? *Nordicom Review*, 30(1): 131-147.

14. McQuail, D. (2000). *McQuaili massikommunikatsiooni teooria*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
15. Merrill, J. C. (1989). *The dialectic in journalism: toward a responsible use of press freedom*. Baton Rouge; London: Louisiana State University Press.
16. *Mis on Avaliku Sõna Nõukogu?* Avaliku Sõna Nõukogu kodulehekül. URL (kasutatud märts 2012) http://www.asn.org.ee/mis_on_asn.html.
17. *Mis on Pressinõukogu?* Eesti Ajalehede Liidu kodulehekül. URL (kasutatud märts 2012) <http://www.eall.ee/pressinoukogu/>.
18. Neidrof, S. M. (2008). Wanted: A first job in journalism – an exploration of factors that may influence initial job-search outcomes for news-editorial students. *Journalism Mass Communication Educator*, 63(1): 56-65.
19. Nikkolo, M. (2010). *Ajakirjanike töörahulolu kujundavad tegurid*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ettevõttemajanduse instituut.
20. Nyilasy, G. & L. N. Reid. (2011). Advertiser pressure and the personal ethical norms of newspaper editors and ad directors. *Journal of Advertising Research*, september: 538-551.
21. Phillips, A. (2010). Transparency and the new ethics of journalism. *Journalism Practice*, 4(3): 373-382.
22. Reich, Z. (2006). The process model of news initiative: Sources lead first, reporters thereafter. *Journalism Studies*, 7(4): 497-514.
23. Rohtla, E. (2012). Kuidas Pressinõukogu täna oma rolli näeb? Ettekanne. *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi ettekandekoosolek*. Tartu, 16. märts.
24. Scholl, A. & S. Weischenberg. (1999). Autonomy in journalism: how it is related to attitudes and behavior of media professionals. *WJMCR*, september, URL (kasutatud märts 2012) <http://www.scripps.ohiou.edu/wjmcr/vol02/2-4a-B.htm>.
25. Schudson, M. (1995). *The power of news*. London: Harvard University Press.
26. Shoemaker, P. J. & S. D. Reese. (1991). *Mediating the message. Theories on mass media content*. New York: Longman Publishing Group.
27. Shoemaker, P.J. (1991). *Communication concepts 3*. Gatekeeping. California: Sage.
28. Singer, J. B. (2007). Contested autonomy. Professional and popular claims on journalistic norms. *Journalism Studies*, 8(1): 79-95.
29. Singer, J.B. (2006). The socially responsible existentialist. A normative emphasis for journalists in a new media environment. *Journalism Studies*, 7(1): 2-18.

30. Smith, K. (2011). Independence is a key to ethical journalism. *Quill Magazine*, 9/10: 35.
31. Örnebring, H. (2008). The Two Professionalisms of Journalism: Updating Journalism Research for the 21st Century. Ettekanne. *Rahvusvahelise Kommunikatsiooni Assotsiatsiooni (International Communication Association) aastakoosolek*. Montreal, 22. mai.
32. Örnebring, H. (2010). Technology and journalism-as-labour: historical perspectives. *Journalism*, 11(1): 57-74.

Lisa 1. Intervjueerimiskava.

SUGU:

AJAKIRJANIKUNA TÖÖTAMINE KOGEMUS:

VÄLJAANDED, KUS TÖÖTANUD (päevaleht, nädalaleht, kord kuus ilmuv ajakiri, kord nädalas ilmuv ajakiri, tele, uudisteportaal, raadio jne):

Tööturg kui mõjutegur

- Milline on sinu töö otsimise ja tööle saamise lugu (näiteks esimene ja viimane kogemus)?
- Kas sa mäletad, milline oli sinu toonane tööintervjuu? Mida täpsemalt küsiti?
- Kui hästi sa olid informeeritud nõuetest, mis olid vajalikud tööle kvalifitseerumiseks?
- Sinu hinnangul – milliseid pädevusi hinnatakse ajakirjanikel tööturule sisenemisel?
- Kas tööintervjuu käigus või pärast seda kuidagi testiti sinu oskusi (eetikat, proovitöö vms, kasvõi kaudselt)?
- Kui läbipaistev oli sinu jaoks tööle võtmise protsess?
- Kui selgus, et olid tööle saanud, kas sulle selgitati ka, milles sa oled tugev, miks just sind välja valiti?
- Mis sa arvad, kui kindel sinu töökoht praegu on? (Kui vallandataks, siis millistel põhjustel?)
- Mida on vaja teha selleks, et konkurentsist püsida?
- Millised on sinu tugevad ja nõrgad kohad ajakirjanikuna? Kas sa tead, milles sa hea oled?
- Kuidas sulle tundub, kui kindlalt ajakirjanikud üldiselt oma töökohal võivad ennast tunda?
- Millised võivad olla tulevikus sinust sõltuvad ja sinust mitte sõltuvad ohud sinu töökohale?
- Kas sinu karjääri jooksul on mõni su kolleegidest või niisama tuttavatest ajakirjanikest kaotanud töökoha? Millistel põhjustel?

- Milliseid piiranguid või võimalusi pakub sulle Eesti tööturg?
- Milliseid piiranguid või võimalusi pakub sulle Euroopa tööturg?

Teised mõjutegurid

- Kuidas sa defineeriksid ajakirjaniku autonoomiat? (Mida tähendab sinu jaoks ajakirjaniku sõltumatus?)
- Kui iseseisev sa oled erinevates infotöötlemise protsessides? Ma nimetan sulle protsessi, sina hinda enda iseseisvust 5-palli skaalal, kus viis näitab täielikku iseseisvust.
  - teema leidmine
  - fookuse/raami määramine (raamistamine)
  - allikate valimine
  - kirjutamine
  - keeleteoimetamine
  - küljendamine
- Ma nimetan sulle uuesti ükshaaval need infotöötlemise protsessid, sina hinda viiepalli skaalal, kuidas sa rahul oled selles protsessis toimuva sekkumisega. Viis on täielik rahulolu, 3 neutraalne ja 1 täielik rahulolematus.
  - teema leidmine
  - fookuse/raami määramine
  - allikate valimine
  - kirjutamine
  - keeleteoimetamine
  - küljendamine
- Palun hinda viiepaliskaalal, kui suurt mõju avaldavad sinu tööle järgmised inimesed. Viis näitab suurimat ja üks vähimat mõju.
  - kolleegid
  - toimetuse juht
  - päevatoimetaja
  - peatoimetaja

- omanik
  - allikad
- Palun hinda viiepalliskaalal, kuidas sa sellise sekkumisega rahul oled. Viis näitab täielikku rahuolu (st aitab väga), üks rahulolematust, (st ei aita, segab, häirib), kolm neutraalne.
- kolleegid
  - toimetuse juht
  - päevatoimetaja
  - peatoimetaja
  - omanik
  - allikad
- Kuidas sa tunnend järgmisi mõjutajaid:
- reklaamisurve
  - aeg/kiirus
  - stiilireeglid toimetuses
  - toimetuse poliitika/normid
  - klikid
  - allikad/suhted allikatega
  - PR
  - sotsiaalmeedia
  - konkurendid
  - juurdepääs dokumentidele
  - lugejate kommentaarid
- Kokkuvõttes – kui suurt kontrolli sa omad selle üle, mis lehes sinu nime all ilmub?
  - Kas on kunagi juhtunud ka, et oled loo toimetajale üle andnud ja lehes on midagi totaalselt toimetajatöö käigus ära muudetud? Too näiteid.
  - Mida sa sellest arvad? Kuivõrd sa sellest hoolid?
  - Kas ja kui sageli sa tunnend, et ühest või teisest teemast oleks võinud kirjutamata jätta? Too näiteid. (Kui ei oska tuua näiteid, toon ise.)
  - Kuidas sellised lood üldse tekkinud on?

- Kas ka juba lugu kirjutades oli selline tunne, et võiks pooleli jätta?
- Miks sa seda ei teinud? (Surve toimetajalt, reklaamiosakonnalt, kolleegidel vms)
- Kas sul on veel esinenud töös olukordi, kus oled pidanud kirjutama loo toimetaja/reklaamiosakonna/allika või kellegi teise surve (too näiteid) või tunned end teemade valikul täiesti vabana?
- Kas ja kui sageli saad sa oma tööle tagasisidet?
- Kes seda annab?
- Kas selline tagasiside on sinu arvates piisav?
- Kas teil on olemas ka tagasiside näiteks preemiate näol? Kes otsustab, kes preemiat saab, millistel alustel? Kui ei tea, siis kui oled preemiat saanud, siis selle kogemuse põhjal, mille eest sina oled saanud?
- Kui tagasisidet annab lugeja/allikas, kas sa üldjuhul informeerid sellest ka oma toimetajat/tööandjat? (nii positiivse kui negatiivse vastukaja korral)
- Kas ja kuidas oled lugejate/allikate negatiivsele vastukajale reageerinud-vastanud?
- Kas sul on selles osas olnud ka suuremaid konflikte ja keegi on esitanud kaebuse Avaliku Sõna Nõukogule või Pressinõukogule?
- (Aga ütleme, et kui keegi esitaks). Kas sul on sellisel juhul õigus endal Avaliku Sõna Nõukogule või Pressinõukogule vastulause esitada või tegeleb sellega väljaanne ise?
- Mida sa sellest arvad? (Miks pead õigeks toimetaja vastust, miks ajakirjaniku selgitusi?)
- Milliseks hindad Eesti ajakirjanduskultuuri?
- Millised on kitsaskohad, mida ajakirjanikud ise parandada saaks?